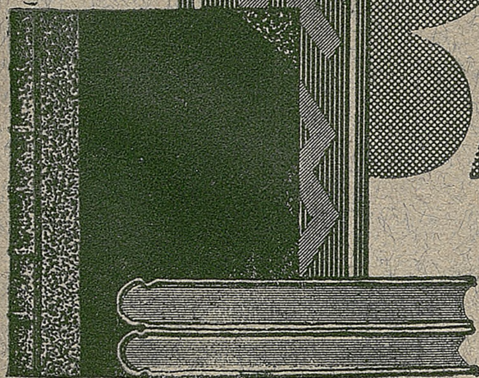
VILNIAUS LIETUVIŲ
KULTŪROS ŽURNALAS
Nr 4 (22)

LIETUVIŠKAS BARAS

TURINYS:

VI met. Vilnius, 1938 m. balandis mėn. Nr. 4 (22)

LIETUVIŠKAS BARAS
VILNIAUS LIETUVIŲ KULTŪROS ŽURNALAS

V. MARTINKĖNAS

Naujieji šūkiai ir mes

Ką blaivus būdamas galvoja, bet nesako,
tai pasigėręs viską išdrožia.
Lietuvių liaudies pasakymas.

Šių metų kovo 19 dieną pergyvenome istorinį momentą, kurio ilgai negalėsime pamiršti. Lietuvos vyriausybė priėmė Lenkijos ultimatumą, sutikdama užmegzti su savo kaimyne diplomatinius santykius. Per vieną savaitę tiek įspūdžių! Austrijos prijungimas, Lietuvos — Lenkijos pasienyje incidentas, kariuomenės koncentravimas ir pagaliau ultimatumas. Vilnius ir visas lietuvių ir nelietuvių gyvenamasis kraštas per tas neramiąsias dienas gyveno viena mintimi, vienu rūpesčiu — bus karas ar ne. Atsimeną Didįjį Karą pirmą kart po dvidešimties metų pergyveno tai, kas galima pavadinti karo nuotaika. Ypač pajuto tai šio krašto lietuviai, daug kovoję per paskutinius dvejus metus dėl savo draugijų, spaudos ir kitokių piliečio teisių. Tiesa, nebuvo ginkluotos kovos mūsų padangėje, niekas nešaudė ir kardais gyvybių nekapojo, bet vienas „karo įstatymas" veikė visa šio žodžio prasme. Labai gerai jutome karo griežtąjį dėsnį: *inter arma silent leges.* Ir nesunku buvo numatyti, kad kasdieną sunkėjąs mūsų gyvenimas pagaliau prieis šiokį ar tokį galą. Buvo aišku, kad šių metų kovo devynioliktoji yra kulminacinė diena. Tokiais nepaprastais momentais, kada žmonės ima kalbėti ir šaukti susijaudinę, mažai tekontroliuodami savo reiškiamų minčių reikšmę ir jų pasekmes, geriausiai iškyla kai kurie žmonių būdo ypatumai, slapta puoselėjami norai bei idealai. Observuodami visuomenės nuotaiką tuomet, kai toji visuomenė pagauta minių emocijos ir kai jai leista visa rūpimuoju klausimu laisvai pasisakyti, galime nemaža pasidaryti sau tam tikrų išvadų ateičiai.

Šiandie jau gyvename atoslūgio metą. Nebėra mums tiek nemalonumų. Spaudoje vis daugiau reiškiama simpatijų lietuvių tautai ir valstybei. Taip staiga viskas kitaip virto, kad, prisiminęs netolimąją praeitį, žmogus negali suprasti, ar visa tai galėjo daryti suaugę ir subrendę žmonės. Tik dar karingi užrašai ant sienų, vieno kito namo išmušti langai ir senos telegramos primena neseniai buvusį ūpą. Tačiau nėra ko stebėtis. Politiniame gyvenime tokių nuotykių yra daug. Tautos, per Didįjį Karą baisiausiai viena su kita kovojusios, šiandie artimai bendradarbiauja ir remia viena kitos politinius žygius. Vadinamasis politinis interesas viską nugali. Tad ir mes, neseniai buvę pažeminimo ir neapykantos objektai, pamaži tampame pakenčiamais žmonėmis. Dabar tie gaivalai, kurie dar sielos gilumoje tebejaučia tą pačią neapykantą, nebegali viešai savo minčių ar neapykantos reikšti, nes viršų ima kitoki — *brolybės ir lygybės* — šūkiai. Visa tai lietuvius, žinoma, kitaip nuteikia.

Girdėdami brolybės šūkius, vienas kitas imame pamaži laukti geresnių laikų. Tikimės laimėsią tai, ką per paskutinius dvejus metus pralaimėjome. Tačiau ligi šiol kažkaip dar viskas stovi vietoje. Nelygu ir brolių gyvenimas. Antai vieni labai gražiai gyvena, kaip pasakoje, kiti nuolat pyksta, neapsikenčia, bylinėjasi. Ir tas broliškasis gražus sugyvenimas — nelengvas dalykas, ypač jei abiejų brolių sueina ežios. Tai pušį nukirto, tai peršienavo, tai gyvulys ne į savo daržą koją įkėlė. Vis tai progos susibarti, o kartais ir labai smarkiai susipykti. Ir jei tokiems

broliams trūksta geros valios, tada tikrai sunkus gyvenimas. Tada visuomet galima surasti rimtų ir nerimtų progų savo pagiežai išlieti ir kirsti silpnesniam į veidą, o paskui lyg vaikui tiesti ranką ir čiulbėti meilės žodžius. Tikrai gero, broliško sugyvenimo būtinoji sąlyga — pusiausvyra, abipusis teisių gerbimas, nuoširdumas, gera valia ir geras savo kaimyno pažinimas. Teisių lygybės mums ir toliau dar nėra. Tai kur gi gera valia ir nuoširdumas? Ar pažįsta lenkai šių dlenų lietuvius? Ir taip ir ne.

Lenkų visuomenę čia galima būtų suskirstyti į kelias grupes. Vieni lenkai tebegyvena praeitimi, unijų laikais, Dlugošo tradicijomis ir daugiau nelabai nori žinoti. Jie vis dar tebesvajoja atgaivinti Jogailaičių laikus. Tai romantikų grupė. Kiti realistai. Stengiasi pažinti šių dienų lietuvius, vertina Lietuvos valstybės pažangą, pripažįsta mūsų tautai teisę savarankiškai gyventi ir tvarkytis. Treti išdidūs, žiūri į savo kaimyną lietuvį iš aukštybių, nelyginant turtingas ponas į nuskurusį valstietį. Šie pastarieji nepraleidžia progos nepamokę, nepabarę lietuvio, žiūri į jį kaip ne į savarankišką žmogų, kuris nuolat reikalingas kitų pagalbos, patarimų, kuris negali turėti savo ambicijų, apskritai, kuris turi lenktis ir dėkoti ponui už tai, kad šio malonėlė sutinka su vyžotu valstiečiu kalbėtis ir jam paduoti ranką, kuris gimęs kitam tarnauti, o ne pats sau gyventi.

Šiandie, pralaužus aštuoniolikos metų nepereinamąją sieną, lenkų visuomenėje viršų ima pirmieji du tipai, nors neseniai vyravo trečiasis tipas. Ir būdinga, kad visiems pakanka entuzijazmo. Nereikia būti dideliam psichologui, kad suprastum, jog lenkas visų pirma entuzijastas ir rizikantas.

„Raz kozie śmierć" *) — pasakymas, pačių lenkų tvirtinimu, geriausiai charakterizuojąs lenkų tautą. Ir tikrai, lenkams staigaus užsidegimo netrūksta. Jie greit užsidega, moka smarkiai įsikarščiuoti, supykti, o paskui sugeba iš vieno kraštutinumo persimesti į kitą ir parodyti daug sentimento. Lenkai—ūpo žmonės. Ir mes, lietuviai, tai turime žinoti. Šiandie laikraščiuose girdime daug lenkų balsų, kurie siūlo valdžiai grąžinti Vilniaus lietuviams draugijas, spaudą ir kitas laisves. Mes, be abejo, dėkingi esame tiems lenkams ir lygiai kaip jie negalime įsivaizduoti gero sugyvenimo su lenkais be to, kas mums teisėtai priklauso. Rodos, savaime suprantama, kad draugiškumo šūkius turi sekti ir darbai. Viliamės netolimoje ateityje galėsią įsitikinti, kiek tos mūsų visuomenės viltys realios. Jei mūsų padėtis žymiai nepagerėtų, dar kartą tektų patirti, ką reiškia gražūs žodžiai. Juk tikroji bičiulystė ne tik moka imti, bet ir duoti. Kalbant apie lenkų visuomenės spaudoje pasireiškiančius balsus ir reiškiamus lietuviams sentimentus, reikėtų nepamiršti dar vienas svarbus dalykas—aukštoji politika ir jos sumetimai. Šiuo laiku Europoje tautinės mažumos vienur kitur vaidina svarbų vaidmenį. Pavyzdžiui, Čekoslovakija, kuri turi daug tautinių mažumų, šiandie spiriama prie sienos, kišamasi, galima sakyti, į jos vidaus reikalus ir reikalaujama tautinėms mažumoms, jei jau ne privilegijų, tai vis dėlto didelių teisių. Ir Čekoslovakijos vyriausybė pamažėli žada savo kaimynių reikalus patenkinti. Tačiau ten, kur nėra būtino reikalo, niekas nelinkęs tautinių mažumų glostyti. Karo nuotaikos pritvinkusioje Europoje yra kur kas aktualesnių reikalų, o mažumos norima taip sulieti su savo tauta, kad jų nė žymės nebeliktų. Todėl nesigailima tam tikslui bet kokių priemonių: tikslas visas pateisina. Politikoje sentimentų nėra. Gali visuomenė taip ir kitaip reaguoti, bet jei valstybės interesas, valdovų supratimu, koliduoja su visuomenės nuomone, tada nedaug su ja tesiskaitoma, ir ta pati visuomenė ilgainiui verčiama kitaip kalbėti. Ji apsvaiginama, suelektrizuojama ir padaroma tam tikru įrankiu. Tuomet pasireiškia visi žemieji žmogaus instinktai, ir nyksta žmoniškumas. Gerieji ir blogieji užsikrečia šūkavimu. Visa, kas buvo bloga ir paslėpta, iškyla į viršų. Pradedama operuoti visai kitais argumentais, ir gniaužiama kumštis. Tokie jau dabar laikai, kad niekad žmogus negali būti tikras kitų meilės ir geros valios pastovumu.

Šalti diplomatų smegens, kuriems sentimentai negali būti politikos priemone, tuomet tiktai tegalės savo politikos vairą pakreipti kita kryptimi, nei kad šiandie yra, kada to reikalaus visos valstybės interesai. Kol to nebus, lietuvių visuomenei šiame krašte, tur būt, sunku bus susilaukti geresnių laikų.

---

*) Vieną kartą ožkai mirtis.

V. MARTINKĖNAS

Vilius Storastas — Vydūnas

Prieš keletą metų Vilniuje viešėjo žinomas mūsų tautos rašytojas ir veikėjas—Vilius Storastas-Vydūnas. Vytauto Didžiojo gimnazijos salėje atsimename jo skaitytas paskaitas. Energingas, gyvas, judrus senelis, kalbėjęs tuomet į mus gyvu žodžiu, nepanašus buvo į seną žmogų. Matėme jį kupiną jaunatvės ir saulėtos nuotaikos. Giliomis, išmintingomis savo akimis, lengva šypsena, malonia išvaizda, sklandžia, aiškia ir energinga kalba klausytojuose jis mokėjo sukelti sau ypatingą pagarbą.

Atsimenu, pasakojo tuomet jis, kaip jaunas būdamas buvęs visai silpnos sveikatos, sirgęs plaučių liga, krauja s spiaudęs, bet paskui ėmęs studijuoti visą eilę mokslininkų, nurodžiusių sveikiausius gyvenimo pagrindus, pats ėmęs praktiškai sekti jų patarimais ir ilgainiui taip sustiprėjęs, kad dabar visai gerai jaučiąsis. Natura sanat—tvirtino tuomet mūsų filosofas. Jis sudrausminęs visą savo gyvenimą ėmęs visur laikytis griežtos sistemos, punktualumo, pasipriešinęs bet kokiems narkotikams, sunkiesiems valgiams ir laimėjęs sveikatą. Ir tikrai. Vydūnas yra griežtas vegetaras. Jis labai kukliai ir labai mažai valgo (per dieną 2 kartu), lengvai ir praktiškai rengiasi, nepaiso madų. Mėgsta sportą, moka gerai čiuožti. Miega kietame patale. Didelę reikšmę skiria doroviniam gyvenimui. Visuomet jaunas ir linksmai nusiteikęs. Kai 1928 metais buvo minimas Vydūno 60 metų jubiliejus, vienam laikraštininkui jubiliatas pareiškęs: „Ką man 60 metų? Kas jum tą sakė? Aš dar visai jaunas ir visai neturiu noro sukaktuvininko ir garbingo senio vardą nešioti! Kur čia sukaktuvės, kad aš dar tik pradedu gyventi? Kai turėsiu 75 ar 100 metų, tada galėsim apie sukaktuves kalbėti. O dabar bus tiktai karikatūra“ *).

Šiemet Vydūnui sukanka 70 metų. Ta proga pravartu bus bent paviršiomis susipažinti su jo kūryba ir skelbiamomis idėjomis. Tai nepaprastas mūsų veikėjas ir rašytojas. Daug kas jo nemokame suprasti, nes ir nelengva Vydūną rašytoją suprasti. Jis teozofas, filosofas, tautinės lietuvių kultūros pradų ieškotojas, doros ir žmoniškumo didis skelbėjas, turi savo pažiūras, kurias skelbia savo raštuose tam tikra, sunkiai prieinama, pasakytume, originalia, savotiška forma. Jei čia dar priminsime, kad Vydūno raštų stilius ir rašyba taip pat žymiai skiriasi nuo mūsų įprastinės kalbos ir rašybos, tai suprasime, kodėl jo raštai lietuvių visuomenėje nepopuliarūs. Mums, rytiečiams, Vydūnas—vakarietis, nors ir visuomenininkas veikėjas, nors ir nekartą girdėtas rašytojas-filosofas vis dėlto tolimas, mažai težinomas.

Todėl 70 metų jubiliejaus proga pravartu bus apie Vydūno raštus pateikti skaitytojams pluoštą būtinųjų žinių, kurių reikia norint suprasti gausią jubiliato kūrybą.

Vydūnas, Mažosios Lietuvos rašytojas, skiriasi nuo kitų mūsų rašytojų savo kūrybos forma ir nuotaika bei pasaulėžiūra, kuri nesutampa nė su viena mūsu literatūros srove. Vydūnas yra natūralistas, realistas filosofas, simbolikas. Kodėl jis skiriasi nuo kitų mūsų rašytojų? Atsakant į šį paklausimą, galima iškelti čia viena labai svarbi rašytojų aplinkybė. Vydūnas yra gimęs ir augęs Mažojoje Lietuvoje, kuri ilgus amžius buvo atskirta nuo visos tautos kamieno ir gyveno kitokį gyvenimą.

Vis dėlto mūsų jubiliatas, galima sakyti, yra ankstyvesniųjų Mažosios Lietuvos rašytojų tradicijų palikuonis. Kristijonas Duonelaitis ir gi buvo maža panašus į Didžiosios Lietuvos rašytojus. Bet Kristijonas Duonelaitis ir Vilius Storastas—abudu turi panašumo. Visų pirma abu šie mūsų literatūros atstovai perdėm yra persunkę savo kūrinius didaktinėmis idėjomis. Abiems jiems rūpi moralizuoti. Ir būdinga, kad abiems tiesiausias kelias į dorą per savo tautą ir kalbą. Vydūno nuomone, „kiekvienos tautos aukštesnis apšvietimas ir dvasios ištobulinimas tegali tik prigimtoj kalboj nusiduoti“. Duonelaitis kunigas ir gi gerai žino, ko vertas nutautęs lietuvis, kuris paprastai ištvirksta, keikiasi ir išmoksta blogų papročių. Be to, žinome, kad Duonelaitis mėgsta savo raštuose pafilosofuoti. Filosofu vadiname ir Vydūną,

Trumpai palyginę du didžiuoju Mažosios Lietuvos mūsų rašytoju, sustosime ilgėliau ties Vydūno kūryba ir jos ypatybėmis. Vydūno raštų

*) Z. Kuzmickio literatūrą.

didelė dalis—tai filosofinio turinio traktatai, kuriuose autorius svarsto visumos, žmonijos, mirties ir gyvenimo, puolimo ir tobulėjimo, likimo ir valios klausimus. Bet čia kyla klausimas, ar galima Vydūną laikyti filosofu tikrąja to žodžio prasme. Į šį paklausimą tenka atsakyti neigiamai. Vydūnas nėra sukūręs savo kokios nors griežtai motyvuotos filosofinės doktrinos, o jo raštai anaiptol nepasižymi griežta filosofine logika. Trūksta tiems raštams argumentavimo bei įrodymų. Vydūną galima būtų greičiau pavadinti teosofu, o ne filosofu. Tarp tų dviejų sąvokų, kaip žinome, yra didelis skirtumas.

Dieviškoji išmintis ir išminties meilė — du skirtingi dalykai. Vydūno dramos bei misterijos veikia skaitytoją doros atžvilgiu, nes dora, kilnumas, amžinumas Vydūną lydi per visus jo veikalus. Vydūnas savo raštuose laisvės obalsį, pagrįstą dvasios tvirtumu, kėlė ne šūkavimu, kaip Maironis, bet lietuvių garbės iškėlimu. Vydūno Lietuvos pasaulis visai kitoks, negu Krėvės Dainavos kraštas. Vydūnas rodė to lietuvio rėmus santykyje su tikėjimu, dvasingumu—šventąja ugnimi" *).

Pažymėtina, kad Vydūno raštų mintys nėra visiškai originalios. Jos yra pasisavintos, kaip pats Vydūnas pažymi, iš kitų teozofų raštų, pvz., A. Besanto, Dr. Fr. Hartmanno, E. P. Blavatskos.

Svarbesni Vydūno kūriniai, chonologine tvarka sužymėti, yra šie: *Pasiilgimas Veldėtojo*, *Prabočių Šešėlių* trilogija, *Mirtis ir kas toliau*, *Slėpininga žmogaus didybė*, *Visatos sąranga*, *Žmonijos kelias*, *Likimo kilmė*, *Amžinoji ugnis* ir kiti. 1932 metais Vydūnas yra išleidęs vokiškai parašytą savo veikalą, vardu *Sieben Hundert Jahre deutsch litauischer Beziehungen*. Mūsų literatūroje svarbiausiu laikomas jo kūrinys—trilogija, vardu *Prabočių Šešėliai*.

Panagrinėsime to veikalo pagrindines mintis. Vydūnas yra vyresniosios mūsų kartos atstovas, kuriam teko matyti prislėgtą ir pažemintą lietuvių tautą, kuriai iš miego prikelti ir išvaduoti mūsų tautos gaivintojai ieškojo tam tikrų priemonių, tam tikrų kelių. Jis yra vienas iš tų Lietuvos rašytojų, kurie rodė konkrečius kelius ir būdus tautai išvaduoti. Vienas toks konkretus, Vydūno propaguojamas kelias *Prabočių Šešėliuose*—yra kova. Tačiau reikia pažymėti, kad Vydūnas yra didelis fizinės kovos priešas. Lietuvių tautos priešai, palyginti, yra daug galingesni. Ir lietuviams fizinė kova su jais neįmanoma. Todėl Vydūnas kelia šiame savo veikale dvasinės kovos idėją. Kad galėtų lietuviai tokią kovą kovoti, turį visų pirma pabusti iš miego ir pabudę dvasiškai lavintis. Norėdami patapti dvasios galiūnais, lietuviai turį būti *sau — žmonėmis*, o ne svetimų ir ne savų geidulių vergais, turį gyventi kilniais idealais ir savęs išsižadėti. Tuomet tiktai galėsią laimėti tautos laisvę. Tautystei Vydūnas teikia labai didelę reikšmę. Esą tik savo tautystės laikydamiesi, lietuviai galį patapti vertingais ir dorais sau—žmonėmis, nes tautystė galinti lietuvius apsaugoti nuo piktų ir nesveikų įtakų iš šalies (Duonelaitis!)

Visuotinis sąmonėjimas ir sau-žmoniškumas—tai svarbiausi Vydūno nurodomi Lietuvos laisvės ir laimės keliai. Ne patrijotinės dainos, ne ginklai ir ne kruvina kova, o tikras žmoniškumas ir žmonių augimas iš vidaus prikelsiąs Lietuvą iš mirties patalo. Trumpai galima būtų Vydūno keliamoji idėja vienu šūkiu šitaip sucharakterizuoti: *per žmoniškumą į laisvę*. Ši idėja charakteringa visai eilei Vydūno veikalų. Ji yra keliama jo scenos kūriniuose ir, jei taip galima pasakyti, filosofiniuose veikaluose. Toks yra, trumpai kalbant, Vydūnas rašytojas. Bet būtų didelė spraga, jei liktų nesuminėta visuomeninė Vydūno veikla. Jis yra didelis visuomenininkas, Mažosios Lietuvos gaivintojas. Savo kūrinių didelę dalį parašė specijaliai scenai, vaidinti. Be to, jis yra didelis lietuvių dainos ir kalbos mylėtojas. Pats diriguoja chorus, pats juos moko, lavina dainuoti, o 1895 metais įkuria Giedotojų Draugiją. Vydūnas taip pat yra ir publicistas, niekad neatsilikęs nuo gyvenimo, bet jautriai reaguojąs į kiekvieną lietuvių tautos žingsnį. Įvertindamas Vydūną rašytoją ir visuomenininką, 60 metų amžiaus jubiliejui pagerbti, Lietuvos universitetas 1928 m. suteikė mūsų rašytojui ir senam veikėjui filosofijos garbės daktaro laipsnį. Tačiau žinotina, kad Vydūnas nėra baigęs kokio specijalaus aukštosios mokyklos skyriaus. Berlyno, Leipcigo, Halės universitetuose Vydūnas studijavo įvairių skyrių įvairius dalykus. Ypač domėjosi jis filosofijos, dailės, religijos, literatūros mokslais. Ir tatai matyti jo raštuose. Vydūnas yra senas pedagogas, dirbęs mokytojo darbą vidurinėse mokyklose beveik keturiasdešimts metų. Karaliaučiuje išlaikęs specijalius mokytojo egzaminus, jis il-

*) Naujoji mūsų literatūra pusl. 100, 101.

R. MACKEVIČIUS

Šis tas apie spaudą

Laisvos žurnalisto pastabos

Kas būdingo galima pasakyti apie lietuvių spaudą? Į šį klausimą tiesiog bijau atsakyti, nes skaitytojai gali nesutikti su mano nuomone. O vėl aš, kai kalbu tuo ar kitu klausimu, niekuomet nekartoju, ką pasakė mokslininkas X, ką politikas Y, ką daktaras Z ir panašiai. Manau netgi, kad nieko nėra lengvesnio, kaip kartoti žymiųjų ar mažiau žymiųjų žmonių posakius, pačiam savo nuomonės nesakant. Tokiais atvejais nėra jokios atsakomybės, nes taip ar kitaip pasakė-išsireiškė X, Y arba Z, bet, gink Dieve, ne aš. Toksai duotojo klausimo nagrinėjimas yra labai lengvas darbas, kuris betgi žmogui neduoda jokios satisfakcijos. Štai kodėl nemėgstu kartoti kitų, dažnai ir taip daugeliui žinomos, nuomonės, bet stengiuosi pasakyti tai, ką patsai manau, ką tikiu.

Grįžtant į straipsnio pradžioje pastatytą klausimą—tenka į jį atsakyti, reikia šiaip ar taip apibūdinti lietuvių spaudą, kuri šiuo metu, kaip Lietuvos Valstybės, taip ir visos lietuvių tautos gyvenime, turi atlikti nepaprastai didelę misiją. Kitas, žinoma, dalykas, ar lietuvių spauda kaip reikiant ją atlieka. Čia ir galiu su skaitytojais skirtis nuomonėmis.

Mano įsitikinimu, šiuo metu lietuvių spaudos būdingas pažymys yra tas, kad ji dar vaikas, dar neišaugo į vyrus.

Kodėl? Visų pirma lietuvių spauda yra dar jauna, gyvuojanti vos šimtą metų. Tačiau ši priežastis nėra vienintelis spaudos gyvenimo stabdys. Latviai, jei neklystu, daug vėliau susilaukė savų laikraščių, o tuo tarpu Latvijoje spauda yra daug labiau išsiplėtusi *). Kitose valstybėse spauda dar labiau yra išsiplėtusi ir ji valstybės, tautos, visuomenės, šeimos ir net pavienio asmens gyvenime turi milžinišką reikšmę. Čia savaime kyla antras klausimas. Kokios, būtent, yra reikalingos sąlygos spaudos plitimui ir jos tobulėjimui. Į šį klausimą tenka atsakyti trumpai. Kad spauda galėtų plisti (turėtų kuo daugiau prenumeratorių) ir tuo pačiu metu tobulėtų, reikalingos keturios pagrindinės sąlygos:

1) *spaudos laisvė,*

2) *pinigai,*

3) *spaudos darbuotojai* (leidėjai, organizatoriai, publicistai, žurnalistai **)

ir 4) *skaitytojai-prenumeratoriai.*

Kalbant apie šias sąlygas, manau, bus pravartu nors trumpai susipažinti su kiekviena jų atskirai. Visų pirma

Spaudos laisvė

Kas bent paviršutiniškai susipažino su pasaulio spaudos istorija, tas turėjo pastebėti, kad kur tik spauda buvo įvairiais būdais varžoma, ten ji visada smukdavo, menkėdavo ir nevaidindavo to vaidmens, kuris jai yra skirtas. Ir priešingai. Tose valstybėse, kur spauda nevaržoma, ji vaidina didelį vaidmenį, ji puikiai atlieka savo misiją; tose valstybėse gyventojai pasitiki spauda, dienos negali apseiti be laikraščio. Paimkite į rankas Anglijoje, Prancūzijoje ar Amerikoje leidžiamą dienraštį, savaitraštį ar mėnesinį žurnalą, o įsitikinsite, kad tų kraštų spauda galėjo taip ištobulėti tik todėl, kad buvo ir yra nevaržoma. Juk kaip minėtose, taip ir daugelyje kitų valstybių būtų negirdėtas dalykas, kad valdžia uždarinėtų laikraščius. Prancūzijoje, pavyzdžiui, laikraštis gali ką nori

*) Latvijoje yra nepilni du milijonai gyventojų, o laikraščių tiražas siekia ne dešimtis, bet šimtus tūkstančių egzempliorių. *R. M.*

**) Tarp publicisto ir žurnalisto yra didelis skirtumas. Publicistais vadiname tuos žmones, kurie svarbiausiais klausimais rašo straipsnius, o žurnalistais visus, kurie dirba tą ar kitą laikraščio darbą. *R. M.*

gai dėstė Tilžės vidurinėje mokykloje prancūzų ir anglų kalbas. Gimtoji Vydūno kalba — vokiečių. Susiprato lietuvis esąs, turėdamas šešiolika metų, kada susipažino taip pat su „Aušros" laikraščiu. 70 metų susilaukęs, Vydūnas, kaip skaitėme laikraščiuose, vėl vokiečių suimtas ir nežinia kelintą jau kartą kalinamas. Visa lietuvių tauta yra pasipiktinusi barbarišku mūsų kilnaus rašytojo persekiojimu.

Šiuo kukliu straipsneliu minėdami mūsų tautos veterano 70 metų jubiliejų, linkime laimingai grįžti į laisvę ir nuveikti daug naudingų darbų.

rašyti ne tik apie eilinį valdininką, bet ir apie ministerį. Už tai laikraščio nieks nekonfiskuos, redaktoriui bylos nesudarys, jei bent jį apskųs aprašytasis asmuo. O tuo tarpu visi prancūzai yra pavyzdingi patriotai, savo tėvynės mylėtojai.

Apibūdinę prancūzų spaudą, meskime žvilgsnį į Rusijos komunistų, vokiečių ar italų spaudą. Į rankas nesinori imti, nes tų valstybių spauda tvarkoma aplinkraščiais, iš anksto gautais nurodymais ir todėl laikraščiai yra nuobodūs, gyventojų mažai skaitomi.

O kaip buvo su mūsų spauda? Galima sakyti, iki 1883 metų lietuviai neturėjo savo spaudos. Tiesa, 1832 metais Mažojoje Lietuvoje buvo pradėtas leisti keisto pavadinimo laikraštukas. Bet jis su lietuvių tauta nieko bendro neturėjo; jo redaktoriams daugiau rūpėjo vokiečių protestantų misijos Afrikoje ar Azijoje. Ir taip buvo iki Basanavičiaus „Aušros“, kuri pasirodė 1883 metais, kaipo mažutis mėnesinukas. Atminkime, kad tuo pačiu metu beveik visos Europos tautos jau turėjo savo didelius dienraščius, gražiai leidžiamus savaitraščius ir mėnesinius žurnalus. O mes turėjome tenkintis nereguliariškai leidžiamu mėnesinuku. Ir kad nors tą būtumėm galėję laisvai leisti ir skaityti. Kur tau! Buvo leidžiamas užsienyje, slaptai gabenamas į Lietuvą ir čia taip pat slaptai platinamas. Slėpėmės nuo caro šnipų, žandarų ir visokio plauko provokatorių. Taip kankinomės iki 1904 metų. O paskui? Paskui gerokai prisivaikščiojome įvairiose caro įstaigose, kol gavome teisę leisti laikraščius legaliai. Ir kai pradėjome leisti, užlipo ant sprando „stupaika“ cenzorius. Pasiskaitykite prieškarinių lietuvių redaktorių atsiminimus, o pamatysite, kiek jie turėjo vargo su rusų cenzoriais. Todėl visiškai yra suprantama, kad tokiose sąlygose lietuvių spauda galėjo tik merdėti, o ne tobulėti. Vėl kai užgulė visą Lietuvos kraštą žiauri vokiečių okupacija, tai pirmiausia buvo užgniaužta ne tik šiokia tokia spaudos laisvė, bet ir pati spauda sunaikinta.

Neseniai įsikalbėjau su vienu lietuviu inteligentu, kuris dar spaudos draudimo metu rašinėjo į Mažojoje Lietuvoje leidžiamus lietuviškus laikraščius.

— Įdomu, — paklausiau, — kiek tada bendradarbiai gaudavo už eilutę?

Bendrakalbis nuoširdžiai nusijuokė, o paskui papasakojo štai ką:

— Ne mums laikraštis, bet mes jam mokėdavome. Kai siųsdavome straipsnį, ar šiaip žinių, tai kartu siųsdavome ir keliolika rublių. Iš tokiu būdu surinktųjų pinigų būdavo išleidžiamas eilinis laikraščio numeris.

Pinigai

Kai užsienyje leidžiami įvairūs laikraščiai piniginiu atžvilgiu ne tik gerai versdavosi, bet dar dideles sumas uždirbdavo, tai lietuviško laikraščio eilinis numeris galėjo išeiti tik tada, kai geros valios po visą pasaulį išmėtyti bendradarbiai atsiųsdavo laikraščiui... honorarą. Šitokie faktai Vakarų Europos spaudos gyvenime yra visiškai nežinomi; tuo tarpu mūsų spaudos gyvenime buvo tai vienintelė priemonė šiokiam tokiam laikraščio vegetavimui. Plačiai apie tai rašyti netenka; galima tik trumpai pasakyti, kad lėšų stoka buvo vienas stipriausių mūsų spaudos plitimo ir tobulėjimo varžtų, kuris nuo pat pradžių iki šiai dienai paraližuoja lietuvių spaudos gyvenimą.

Kai kas gali paklausti, iš kur ima lėšas užsienio spauda? Iš daugelio šaltinių. Vienus laikraščius šelpia valdžia, kitus šelpia ar net ir leidžia įvairios turtingos įmonės - bendrovės, nemaža laikraščiams parama yra skelbimai, už kuriuos mokama brangiai. Pagaliau turi reikšmės ir prenumeratoriai. Užsienio gyventojai laikraščius skaito visi. Ir ne tik skaito, bet užsisako, sąžiningai kas mėnuo įmokėdami prenumeratą. Mat, užsienyje žmonės žino, kad prenumeratos už laikraštį nusukimas yra tai paprastas apsivogimas. Tiesa, viena tik prenumerata joks laikraštis neišsilaiko, bet sąžiningas mokėjimas už laikraštį yra didelė jo gyvavime parama, padedanti laikraščiui gerėti - tobulėti.

Spaudos darbuotojai

Spaudos gyvenime turi reikšmės ir spaudos darbuotojai Čia pirmon eilėn statomi laikraščių leidėjai ir administratoriai, kurie turi turėti daug sumanumo, apsukrumo ir inteligencijos. Užsienyje tiesiog yra susidariusios bendrovės, kurios finansuodamos ne vieną, bet dešimtis, ar ir šimtus laikraščių, kviečiasi į bendradarbius žymius publicistus, rašytojus, sumanius reporterius, kurie savo raštais suįdomina skaitytojus, didina prenumeratorių skaičių ir tuo būdu prisideda prie laikraščio plitimo ir tobulėjimo. Užsienyje spaudos darbuotojai yra gerai apmokami ir todėl savo darbą atlieka sąžiningai.

Kitaip buvo ir iš dalies yra lietuvių spaudos gyvenime. Spaudos draudimo metu, kai reikė-

davo slėpti kiekvienas laikraščio egzempliorius, negalima buvo nė svajoti, kad atsiras nuolatiniai laikraščių leidėjai ar bendrovės; neturėjome ir prityrusių, pasakyčiau, nuolatinių publicistų, kurie būtų galėję skirti savo jėgas vien spaudai. Nuolatinių, tik spaudai atsidavusių, publicistų neturėjome. Laikraščius redagavo, į juos rašė žmonės, atitrūkdami nuo tiesioginių savo darbų, rašė slaptai, klausydami, ar kas neateina, o paskui reikėdavo rankraščiai slėpti, išgalvotomis pavardėmis siuntinėti į redakcijas.

Iš to aišku, kad negalėjome lygintis su užsienio laisvai rašančiais publicistais, kuriems ir plaukas nuo galvos nenukrinta; jie dirbo ir dirba laisvai, kaip laisvų valstybių piliečiai, gyvena ištaigingai, kaip ponai, o mes rašydavome, kaip vergai visų bijodami, gyvenome nuotrupomis arba ir tomis tekdavo dalintis, reikėdavo ir straipsnius siųsti ir... honoraras.

Pagaliau tenka suminėti

Skaitytojai - prenumeratoriai

Prieš keletą metų su vienu mūsų literatūros istoriku įsikalbėjome apie lietuviškus žurnalus, kurių turėjome gana daug, bet dauguma buvo trumpaamžiai. Jiems baigus tyliai savo gyvenimą, atsirasdavo triukšmingai nauji žurnalai, kurie netrukus išnykdavo užleisdami vietą savo įpėdiniams.

— Kodėl taip yra? — paklausiau literatūros istoriką.

— Todėl, — užgirdau atsakymą, — kad mes dar neturime skaitytojų-prenumeratorių *).

Prie tokio pasakymo negalima nei pridėti, nei atimti. Tenka tik konstatuoti faktas, kad mes iš tikro dar neturime skaitytojų, tai yra tokių žmonių, kurie būtų taip su laikraščiu susigyvenę, kad be jos negalėtų ir dienos išbūti. Ir tai visiškai suprantama, jei paimsime domėn, kad tik po 1905 metų lietuvių tauta susilaukė savų mokyklų, tik tais metais pasirodė legaliai leidžiami lietuviški laikraščiai.

Kas buvo iki tol? *Naktis be ryto*, — atsakė Maironis dar prieš Didįjį Karą. Toje ilgaamžėje naktyje lietuvio ne tik nieks nemokė skaityti ir rašyti, bet jam draudė, ištraukdavo iš rankų lietuvišką knygą ir už tai dar nubausdavo. Vadinasi, kai XIX amžiuje visos pasaulio tautos lenktyniavo kultūros arenoje, mūsų neprileido tų lenktynių nė pažiūrėti. Lietuvis ne tik nebuvo raginamas skaityti, bet tam tikrais paragrafais nuo skaitymo buvo baidomas. Šitokia Lietuvos ilgamečių valdovų rusų metodė savo padarė ir lietuviai atsiliko nuo kitų tautų visose gyvenimo srityse, atsiliko ir laikraščių skaityme. Nereikia nė aiškinti, kad tai yra didelė lietuvių tautos nelaimė, pasakyčiau, liga, kurios bakterijomis yra užkrėsti visame pasaulyje gyveną lietuviai, kurių dauguma ir dabar nelimpa prie savo kalba išleistos knygos ir laikraščio, prie to juos nors su kuolu varyk.

Ir jei iš viso galima kalbėti apie lietuvius, kaipo laikraščių prenumeratorius, tai tik po 1905 metų. Vadinasi, lietuviai galėjo skaityti laisvai savo laikraščius tik XX amžiaus pradžioje, nors daugelyje valstybių jau XVIII amžiuje buvo leidžiami dienraščiai, kurių skaičius XIX amžiuje dar labiau padidėjo.

×

Čia betgi skaitytojai gali paklausti:

— Sveikas taip ilgai mums pasakoji apie spaudos išplitimo ir tobulėjimo sąlygas, o nieko nekalbi apie spaudą Lietuvos Valstybėje.

Skaitytojai man dovanos, kad apie tai aš pasakysiu labai trumpai. Atsistačius Lietuvos Valstybei, spauda, kaip ir kitos dvasinio ir medžiaginio gyvenimo sritys, reikėjo tvarkyti iš naujo, nuo pradžios. Nešališkai kalbant, per 20 metų šioje srityje jau padarytas nepaprastai didelis žingsnis priekin ir šiuo metu Lietuvos Valstybėje leidžiama apie **150** įvairių laikraščių, kurių tarpe **120** lietuviškų. Žinoma, tame skaičiuje yra visokių laikraščių: gerų ir blogų, didelių ir mažų, gerai redaguojamų ir šlamštų, dešiniųjų ir kairiųjų. Žodžiu—margumynas, kuris betgi mažu pamažu susilaukia vis daugiau skaitytojų - prenumeratorių, nors, toli gražu, Lietuvos Valstybėje leidžiami laikraščiai kol

*) Kiek lietuvių laikraščiai turėjo skaitytojų spaudos draudimo metu, neturime tikslių žinių. Tik 1902 metais viename Tilžėje išleistame kalendoriuje buvo rašoma, kad tais metais Kauno, Suvalkų, Vilniaus gubernėse ir Rusijos gilumoje lietuviškų laikrašsių prenumeratorių buvo ne daugiau, kaip 7.000. Jų skaičius padidėjo tik spaudos laisvę atgavus, bet ir tai, kaip spėja M. Šalčius savo knygoje „Dešimt Metų Tautiniai-Kultūrinio Darbo Lietuvoje" (Išleista 1917 metais Čikagoje), skaitytojų ir tuomet nebuvo daugiau, kaip 10.000. Tas pats autorius apskaičiavo, kad ir vėliau, kada jau legaliai buvo leidžiami lietuviški laikraščiai, jie visi turėjo ne daugiau kaip 50.000 prenumeratorių. O priskaičius Mažąją Lietuvą ir Amerikoje leidžiamus lietuviškus laikraščius, prieš Didįjį Karą turėta iš viso ne daugiau kaip 100.000 prenumeratorių. Trims su viršum milijonams gyventojų toks prenumeratorių skaičius buvo mažas. *R. M.*

A. PANGONIS

Dailiosios literatūros ugdymo reikalu

Praėjusiame „Liet. Baro" numeryje kalbėjau apskritai apie kultūrinių vertybių produkciją ir konsumpciją mūsų visuomenėje. Kultūrinėmis vertybėmis vadinau viską, kas sukuriama dvasios srityje visuomenės kultūrai kelti. Neieškojau priežasčių, kodėl mūsų kultūrinių vertybių produkcija yra dar, palyginti, labai menka. Konstatavau tik pačius faktus. Dabar noriu išjungti iš ano straipsnio vieną kūrybos sritį ir apie ją kiek plačiau pakalbėti. Toji sritis — tai dailioji literatūra.

Niekas negincys, kad mūsų dailioji literatūra yra jau žymiai patobulėjusi. Ta pažanga ypačiai pastebima lyginant tai, kas buvo ir kas dabar yra. Mūsų poetai ir rašytojai, kaip rašiau, ieško ir jau susiranda naujų pasisakymo formų, giliau žvelgia į gyvenimą. Tiesa, kai kurie rašytojai aiškinasi, kad jų veikalai esą nepakankamai meniški todėl, kad jie, girdi, negalį dėl žinomų priežasčių tiksliai vaizduoti mūsų gyvenimo. Girdi, norėtusi ir šis ir tas pasakyti taip, kaip yra, bet... ir t. t. Tai nesusipratimas. Juk netikslu sakyti, kad veikalo dailumas pareina nuo to, kokiame laipsnyje yra pavaizduota gyvenimo tikrovė. Šitaip galvojant, reikėtų priimti, kad juo tiksliau yra pavaizduota tikrovė, juo meniškesnis būtų veikalas. Jeigu taip, tai smulkmeniškas publicistinis reportažas ar kokios nors gyvenimo srities tikslus aprašymas ar monografija reikėtų laikyti stačiai literatūros šedevru. Nėra dviejų nuomonių, kad mūsų literatūra turi būti realistinė arba, kaip pas mus įprasta sakyti, — gyvenimiška. To paties reikalaujame ir apskritai iš meno. Tačiau dailės realizmo negalima tapatybinti su gyvenimo tikrove. Ir iš tokio ar kitokio dailės kūrinio negalima reikalauti smulkmeniško kasdieninės tikrovės pavaizdavimo. Pagaliau šitoks tikrovės vaizdavimas yra stačiai neįmanomas. Dailė turi savo tikrovę, kuri ir vadinama dailės tikrove. Aišku, menininkai ima savo kūrybai medžiagą iš tikro gyvenimo, bet ima tai, kas jiems atrodo svarbiausia, kas jiems reikalinga, kas yra charakteringiausia ir iš to sukuria vadinamąją dailės tikrovę. Dailės tikrovė yra sukondensuota gyvenimo tikrovė. Kitas, žinoma, dalykas, kaip menininkas atkuria tą gyve-

---

kas dar negali pasigirti tokiu tiražu, kokį turi kitų valstybių spauda.

Bet vistik per 20 metų lietuvių spauda gerokai įsibėgėjo ir dabar gali pasidžiaugti tokiais dienraščiais, kaip „*Lietuvos Aidas*" (leidžiamas du kartus į dieną), „*Lietuvos Žinios*" (seniausias lietuviškas dienraštis), „*XX Amžius*", „*Lietuvos Keleivis*", „*Vakarai*", „*Šiandien*" ir kiti. Gražiai prezentuojasi visa eilė savaitinių žurnalų su „*Naująja Romuva*" priešakyje, o mėnesinių žurnalų pasaulį rimtai atstovauja žinoma trijulė: „*Vairas*", „*Židinys*" ir „*Kultūra*".

Kaip kitų tautų taip ir lietuvių spauda, turi didelių nuopelnų literatūrai ir su ja yra ankštai susijusi. Visų pirma daugelis rašytojų darbuojasi spaudoje ir, kas ypač svarbu, visoje eilėje laikraščių yra dedami mažesni ir didesni literatūros kūriniai, su kuriais skaitytojai susipažįsta atkarpose, atskirais fragmentais ir tik vėliau susilaukia viso veikalo. Taigi spauda, lyg ir skina, tiesia kelią literatūrai. Tokių nuopelnų ypač daug turi lietuvių spauda.

Su Vakarų Europos spaudos galybe gal ir negreit bus susilyginta, bet 20-ties metų laikotarpio lietuvių spaudos laimėjimai yra didelė garantija, kad šioje srityje ir toliau bus žengiama priekin *). Pažymėtina ir tai, kad įvedus privalomą mokymą, visoje Lietuvos Valstybėje kasmet vis mažėja analfabetų skaičius, vis daugiau žmonių moka skaityti ir rašyti, o tuo pačiu jau yra gera medžiaga laikraščių prenumeratoriams. Kai netrukus Lietuvos Valstybėje iš viso nebus analfabetų, tada ir spauda labiau išplis. Ir jei ateityje Lietuvos Valstybėje leidžiami laikraščiai pasieks Vakarų Europos tiražą (o tam laimėjimui šansų yra), tai bus dar vienas įrodymas, kad lietuvių tauta yra viena iš gyvybingiausių pasaulio tautų, stropiai atidirbdama tai, ko nustojo per ilgus amžius neturėdama laisvės.

*) Gaila, kad nėra žinių apie nors apytikrį lietuvių laikraščių tiražą. Tačiau reikia manyti, kad šiuo metu Lietuvos Valstybėje jau retas kas neprenumeruoja vieno ir ar kelių laikraščių ir tuo būdu tiražas bus netoli milijono.
R. M.

nimo tikrovę. Tai jau priklauso nuo menininko individualybės ar genijaus. Tikras rašytojas keliais žodžiais, keliais sakiniais ar keliais vaizdais gali reikšti svarbiausius gyvenimo momentus. Pagaliau gyvenimo tikrovei reikšti rašytojai-kūrėjai turi begales visokiausių priemonių, kurių dauguma yra žinomos, o dar daugiau nežinomų, nes tai yra grynai individualūs, paslaptingi rašytojų ir apskritai menininkų dalykai, lygiai kaip paslaptingi yra patys menininkai. Jeigu mūsų rašytojams prikišama, kad jie nesugeba duoti pilno gyvenimo vaizdo, tai reikia tatai suprasti ta prasme, kad jie dar nesugeba nustverti svarbiausių mūsų gyvenimo momentų (nebūtinai politinių) ir nevaizduoja visų gyvenimo sričių.

Bet, kaip sakyta, mūsų dailioji literatūra, kad ir pamažu, vis dėlto žengia pirmyn. Žinia, negalime dar pasigirti kažin kuo ypatingu. Tačiau pažanga yra. Ypač literatūrinės kūrybos pagyvėjimas pasiseiškė paskutiniais dvejais metais. Kol kas, sakau, sunku suprasti, ar mūsų literatūrinė kūryba pagyvėjo dėl to, kad atsiliepė labiau mumyse savisaugos instinktas (tautine prasme), ar dėl to, kad esame jau daugiau kultūriškai pakilę, ar pagaliau dėl to, kad, sustabdžius veikimą kitose srityse, kilo reikalas didesnį dėmesį atkreipti į dvasinę kūrybą, kaip į vienintelę visuomeninio bendravimo priemonę. Greičiausia bus čia prisidėjusios visos aplinkybės, kurių pagrinde yra, be abejo, mūsų kultūrinis pakilimas. Apie tai galima spręsti iš pirmykštės ir dabartinės mūsų literatūrinės kūrybos. Šiuo metu reikia čia pabrėžti viena: būtų klaidinga ir labai žalinga, jeigu, pasikeitus politinėms sąlygoms, būtų vėl pradėta rūpintis vien tik išorine veikla, atseit, vien tik organizaciniu ir ekonominiu darbu. Reikia pagaliau suprasti, kad menas nėra prabangos dalykas, kad jo ugdymas yra lygiai svarbus, kaip ir kiti kasdieniniai materijalinės srities reikalai. Kartą pasireiškęs literatūrinis ir apskritai meno pagyvėjimas reikėtų nuoširdžiai ir toliau remti. Mūsų poetai ir rašytojai su širdgėla dar ir šiaudie nusiskundžia, kad į juos ligi šiol vis žiūrima, kaip į kaž kokius vėjo pagautus žmones, nevertinama rimtai jų darbo, jie vadinami bemaž dykaduoniais. Žodžiu sakant, rašytojai ir apskritai menininkai įsivaizduojami labai miglotai. Ir reikia pasakyti, kad mūsų rašytojų skundai yra, deja, visiškai teisingi. Tiesa, visur maždaug į menininkus žiūrima labai savotiškai, bet ten pat atsiranda vis dėlto žmonių (ir netgi oficijalių įstaigų), kurie žiūri į meną ir menininkus labai rimtai, supranta meno svarbą ir todėl jį visokiom priemonėm ugdo. Tuo tarpu pas mus į meną žiūrėta ir dabar dar tebežiūrima iš tikrųjų labai keistai. Įsivaizduojama, kad menas, tai kaž koks antraeilis dalykas, kuriuo nėra reikalo rimtai rūpintis. Jeigu kas rašo, tegu sau rašo. Nei per daug šilta, nei šalta. Ot, taip sau. Atrodo, kad nesuprantama visuomeninės meno reikšmės. O juk menas, ypač literatūra, tiek visuomenės auklėjimui, tiek kultūros kėlimui ir jos kristalizavimui turi didžiausios reikšmės. Reikia žinoti, kad mūsų menininkai-literatai kuria ne tik sau ir mūzom, bet visuomenei. Tiesa, nesukurta dar nė vieno labai vertingo veikalo, betgi negalime laukti, kol atsiras mūsų visuomenėje genijai, kurie kurs šedevrus. Pirmiausia turime kultivuoti tai, ką turime. Labai abejotina, ar renensanso laikais Italijoje ir kitur būtų buvę tiek didelių menininkų, jeigu nebūtų bendro susidomėjimo menu, jeigu nebūtų buvę mecenatų. Šiandie stebimės taip pat senovės graikų literatūriniais ir kitokiais meno paminklais, o nedaug težinome, kad menas graikams buvo vienas svarbiausių ir švenčiausių dalykų; nežinome, gal būt, kad kiekvienas laisvas graikas buvo meno kritikas. Vadinas, nebuvo profesijonalų kritikų, kaip šiandie yra, bet menas kuo puikiausiai klestėjo, nes buvo visų bendras susidomėjimas menu. Kur nėra susidomėjimo ir supratimo, ten menas negali klestėti. Nesigilinkime čia į tai, kaip tada žiūrėta į meną: kaip į prabangą ar kaip į visuomeninę funkciją. Toks ar kitoks žiūrėjimas į meną neturi įtakos meno klestėjimui. Svarbu yra gyvas susidomėjimas menu. Menkoje dirvoje geras grūdas negali tinkamai subręsti, o gerai kultivuojant, ir iš menko grūdelio galima susilaukti gero grūdo.

Kalbant apie mūsų visuomenę, reikia pasakyti, kad pas mus jaunimas žymiai daugiau domisi menu, negu vyresnieji. Jei neklystu, tai ir pažiūros į meną vienų ir antrų yra visiškai kitokios. Mūsų jaunimas (ir tai, rodos, be išimčių) žiūri į meną, kaip į visuomeninę funkciją, reikalauja iš meno gyvenimiškumo. O vyresnieji, kaip atrodo, žiūri į meną, kaip į žaislą. Gal būt, šio pasakymo negalima taikyti visiems vyresniesiems, bet daugumoje, deja, taip yra. Taigi, nei patys tuo žaislu perdaug nežaidžia, nei nesirūpina jo ugdymu. Žinoma, yra begalės tokių ir kitokių reikalų ir reikalėlių, kurgi

JONAS PETRAUSKAS

Butkaus sidabriniai

Debesys, kaip šlapia pamazgotė, nusikorę ties raistais, varvėjo įkyriai. Monotoniškai pliumpėjo į langą; vanduo čiurkšlėmis bėgo stiklu apačion. Lašas, nepajėgęs nusmukti, sustingo vidukely; atbėgo kitas iš viršaus, pastūmėjo ir pranyko.

Priėjęs prie lango, Butkus ilgai žiūrėjo į lašų kelionę. Greitai paėmė jį nuobodulys: skaniai ėmė žiovauti. Nusikratė. Priėjo prie apkrautom prekėm lentynų; ilgai į jas žiūrėjo: svėrė akimis miltus, cukrų, druską. Ir vos įmanomas šypsnis perbėgo jo veidu. Butkus patenkintas atrakino stalčių: pirmiausia skatikiniai — po dešimts, dvidešimt; toliau — pusauksiniai, zlotai; sidabriniai su krumpliuotom briaunom gulėjo gražiausioj dėžutėj pačiame stalčiaus gale.

Jei prisieidavo išduoti grąžos iš popierinės dvidešimtukės, duodavo auksinus, pusauksinius; sidabrą pasilaikydavo visuomet stalčiuj, o popierinius pinigus kitą dieną iškeisdavo, pirkdamas naujas prekes. Butkus jais nepasitikėdavo. Gana jau prigavo jį Didysis Karas. Prieš Karą susikrovė kelius tūkstančius rublių. Manė tada pirkti žemės, dvarelį kokį. Bet atėjo karas—revoliucija nuvertė carą, Kerenskis, o vėliau bolševikai išleido naujus pinigus. Ir Butkus liko su savo rubliais, keikdamas carą, revoliuciją ir bolševikus. Liurbis buvo tas caras — sakydavo vėliau—vaikai nuvertė nuo sosto! O dabar kentėk, tu prastas žmogau. Kvailas buvau. Kad būčiau iškeitęs auksu—būčiau jei ne dvariuką, tai bent kuliamąją mašiną ar arpą turėjęs; kad nors sidabru turėčiau. O dabar?—Ir Butkus kunkuliais spjaudydavo.

Ilgai laikė savo rublius. Kiekvieną šventadienį išimdavo iš skrynios, apžiūrėdavo, pasigrožėdavo braškančiom penkiašimtinėm ir vėl slėpdavo. Vis manė, kad grįž caras, pavarys bolševikus, ir ims kursuoti rublis su dvigalviu aru.

Ėjo metai. Nutilo šūviai. Atvažiavo vokiečių kariuomenės būriai ir aptvarkė žuvusių savo draugų kapus. Kryžius sustatė ilgom tiesiom eiliom. Aptvėrė. Ramunės sužydėjo ant kapų. Vaikai ėjo ant kapų, raškė rūgštėlius, ieškojo kiškio kopūstų. Žmonės plėšė užakusius karo metu dirvonus ir daigino grūdus duonai. Atėjo ramūs laikai. O apie caro grįžimą į sostą nė girslo.

Šventadienio popietį, kai laukuose skambėjo jauna, aistri, pilna gyvenimo daina, Butkus vėl išsitraukė penkiašimtines rublių. Žiūrėjo į juos kaip katinas į skęstančią dešrą.

— Negrįž—pasakė. Suplėšė. Vos neapsiver-

---

ten beužsiimsi meno reikalais. Čia reikia aiškiai pažymėti, kad jaunimas nereikalauja iš vyresniųjų užsiimti meniškąja kūryba, nes ją visur ir visuomet daugiausia atstovauja jaunesniosios kartos žmonės. Iš vyresniųjų galima reikalauti kūrybiškumo, atseit, sumanumo ir sveikos iniciatyvos politinėje ir ekonominėje srityje. Galima reikalauti, kad palengvėjus mūsų politiniems sąlygoms (o jos turės dabar pagerėti) ir pradėjus laisviau veikti, nebūtų pakartota kai kurių praeities klaidų. Taigi meniškoji kūryba — tai daugiausia jaunesnieji, o ne vyresnieji. Jaunimas tiktai geidžia, kad vyresnieji rodytų daugiau palankumo meniškajai kūrybai, kad ja domėtųsi, kad nežiūrėtų į meną, kaip į antraeilį dalyką ir kad sudarytų tinkamas medžiagines sąlygas meniškajai kūrybai tarpti. Kaip tatai suprasti? Nepakenks, jeigu tai bus suprasta ir plačiausia prasme. Ypačiai reikėtų susirūpinti dailiosios literatūros ugdymu. Kai kam gali atrodyti, kad mum savoji literatūra nėra jau taip labai reikalinga, nes galime ar galėsime pasitenkinti anos lietuvių tautos dalies literatūros kūriniais. Kad Lietuvos Valstybės literatūra neturi būti mums svetima, tai visiškai suprantama. Bet mūsų žmonės neras tenai savo gyvenimo, o jeigu taip, tai ir patys savęs nesusiras. O jeigu ir susiras save, tai kaip žmogų apskritai ir kaip visos lietuvių tautos narį, kaip lietuvį, bet nesusiras savęs, kaip šio krašto gyventojo, nes mūsų žmonės gyvena savu gyvenimu. O jeigu gyvename savu gyvenimu, tai privalome turėti ir savąją literatūrą bei kitokį meną.

Kokios yra, konkrečiai imant, literatūros ugdymo priemonės? Pirmiausia turi kilti didesnis

kė. Tada įkibo į darbą. Dėjo skatiką prie skatiko; čiulpė savo nediduką ūkį ir iš jo išmelžė porą šimtų auksinų. Pasikinkė tada arklį, įsidėjo vežiman porą maišų ir išvažiavo miestelin. Atvažiavo vėlai naktį. Kitą dieną ant Butkaus namo sienos kabojo nudažyta lenta su užrašais. Sustoję vyrai skaitė: *„Valgomųjų produktų ir galenterijos parduotuvė. Butkus"*. Vyrai šnekučiavo:

— Prasgyveno mūs Butkus!

— Tyliai, kaip kiaulė šaknį iškniso.

— Išskridęs aukštai, žemai nutūps.

— Dar ne vienam Butkus nosį nušluostys— atsiliepė jo kaimynas Baltramiejus.

— Gal jau spėjai su juo magaryčių išgerti?

— Jo, sako, grįžo Rasiejoj carystės laikai. Aš pats mačiau, jo, kai Butkus grįžo iš vagzalo iškeitęs rublius, jo, — įtikinančiai kalbėjo visą laiką tylėjęs, susivėlusia kaip kuodelis barzda, žilas senis Budrys.

Pajuokavę vyrai skirstėsi.

Ir vėl ėjo dienos. Žmonės kalbėjo apie Butkų: vieni juokavo, kiti pranašavo, kad Butkus subankrutysiąs. Bet visi ėjo pirkti druskos, žibalo. Vaikai vogė iš po vištų kiaušinius ir dar šiltus nešė Butkui. Butkus augo kaip grybas po lietaus. Turgaus dienomis važiuodavo miestelin ir kiekvieną kartą atveždavo pilną vežimą prekių. Krautuvė didėjo. Nors žmonės buvo jau ir pripratę prie Butkaus, tačiau ne vienas sakydavo:

— Kaip tai, nei sėja, nei pjauna, o geriau už mus visus gyvena! Ana jau ir kaklas nusikorė ant apykaklės. Švariai vilki. Ponas! O kiaules ganėm kartu.

Žmogus pavydus. Jei kieno nors gyvenime mato geresnę klostį, tuoj ima jį apkalbinėti, visokiais būdais stengiasi pakenkti, kad netektų to, ką jis turi. Toks pavydas graužia širdį kaip žiurkė. Jis kenkia žmonių sugyvenimui. Bet kai žmogus įsigyja sau turtą per apgavystę, pelnydamas ne prakaitu, o kitų darbu,—pavydas yra teisus ir kerštingas. O Butkus, imdamas iš vaikų kiaušinius, ne kartą nusukdavo vieną kitą skatiką.

Taip stūmėsi Butkus į priekį. Žemė, kuria jis vaikščjojo, apaugusi usnim, laikė jį, nedavė suklupti. Po savo kojom juto tvirtai besilaikantį dirvoną—kiekvieną kartą žingsnį statydavo platesnį. Ant savo gonkų vis dažniau pasitikdavo viršaitį ar kitą kokį miestelio ponijos atstovą. Lėbavo. Būtų taip ir pabaigęs savo berūpestingas dienas: kiekvieną dieną neštų jam žmonės pinigus, kiaušinius; vakare skaičiuotų sidabrinius pinigus, popierinius atidėtų prekių užpirkimams; valgytų, miegotų ir džiaugtųsi gyvenimu. Bet atėjo šventadienis. Toks pat kaip ir daugelis kitų.

Moterys, pavakariu susirinkusios ant kelio, šnekučiavo. Vyrai rūkė pypkes. Klėty kvatojo merginos, bernų gnaibomos. Blėso vakarinė žara, pridengta juodo mašasto debesiu. Ant lygiųjų arimų vakaris vėjas lenkė nokstančių rugių lauką. Varpos, kaip aukso spurgos, skambino vakarinę laukų giesmę. Pempės verkė ties raistais; ganyklose piemenys dūdavo graudžias melodijas, kurių klausėsi plati plati lyguma. Miglotas liūdėsys užliejo dirvonus. Tą liūdėsį lydėjo sveikas, skambus mergų juokas ir iš toli toli, gal iš penktojo kaimo, girdimos armonikos melodija.

Tą vakarą į Užbalių kaimą atvažiavo jaunas, su akiniais vyras. Žmonės pasitiko nepasitikėdami.

— Agitatorius atvažiavo! — prisiminęs 1905 m. rėkė senis.

— Ne! Iš Vilniaus, iš Centro.

— Šaukia į susirinkimą — nori steigti kooperatyvą.

— Komparatyvą!

— O ką mes darysim komparatyve?

— Vyrai, einam pas Gabrutį!

Prisirinko pilnutėlė pirkia. Suėjo apie šimtas žmonių. Laukė, ką pasakys iš Centro.

---

susidomėjimas savąja literatūra. Pats susidomėjimas, tiesa, yra mažiau konkretus, bet kai bus susidomėjimas, tai, ir konkrečiai imant, literatūra bus labiau remiama, nes atsiras daugiau žmonių, kurie pirks literatūros kūrinius. Tai viena. Be to, reikėtų sudaryti gal tam tikrą fondą vertingesniems literatūros kūriniams leisti. Juk visą laiką laikraščio atkarpų negali pakakti, nes jos, tiesa, greit išeina, bet lygiai greit ir praeina. Vertingesni kūriniai turėtų būti leidžiami atskirais leidiniais. Fondas yra reikalingas todėl, kad kitaip nepakelsime savo literatūros. Juk patys autoriai savo lėšomis neįstengia leisti savo kūrinių. Yra keli autoriai, kurie turi šį tą parašę, bet negali savo kūrinių išleisti. Geriausia būtų, kad Meno ir Literatūros Draugija susirūpintų literatūros fondo steigimu. Šis sumanymas turėtų rasti visuomenėje pritarimo.

— Gerbiamieji! — Pradėjo instruktorius. — Gyvenam laikus, kada apgavystė ir melas lydi žmogų kiekvienam žingsny, kada darbininko ir valstiečio išnaudojimas neduoda tinkamai jam sutvarkyti gyvenimo. Šiais laikais, valstiečiai, turime patys tvarkyti savo gyvenimą. Jeigu žiūrėsime vien tiktai į įvykių eigą, o patys aktyviai nedalyvausime, gyvenimas, tikriausiai, mus pasmaugs; užeis banga, kuri parbloks kaip vienišą bejėgį laivelį, paklydusį svetimoj jūroj, užneš dumblu akis ir užuot į savąjį kraštą, atplauksime į svetimus krantus. Vyrai! Reikia burtis į bendrąjį darbą! Savo teises atrasim kooperacijoj. Didelėj kooperacijoj, kuri apims visus mūsų kaimus, suburs tūkstančius žmonių, išstums išnaudotojus krautuvininkus, kurie čiulpia iš valstiečio sunkiai uždirbtą skatiką, paims į savo rankas švietimąsį: steigs mokyklas, bibliotekas, rengs suaugusiems kursus. Išeis mokyklas žmonės, kurie supras mūs valstiečio ir darbininko buitį; stos pirmose eilėse ir ves į geresnę ateitį. Dabar, kada kilę iš mūsų pastogės sūnūs nueina svetimus darbus dirbti ir jų duoną valgyti, — reikia savo ateitį patiems susikurti. Tuo keliu veda kooperacija. Įsisteigę kooperatyvus, uždarbį paliksime bendrojoj kasoj; juk kiekvienas žmogus pirkdamas palieka skatiką tarpininkui, kuris visų suneštą skatiką panaudoja savo asmeniniems tikslams. O kooperatyvas tą uždarbį grąžina atgal pirkėjams arba, visiems nariams reikalaujant, panaudoja specijaliems tikslams — švietimui, kultūrinėms organizacijoms ir t. t.

Instruktorius ilgai aiškino apie kooperatyvo naudingumą, kas gali būti jo nariu ir kaip jį steigti. Vyrai atydžiai klausėsi.

— Kaip, vyrai, norite turėii savo kooperatyvą, ar ne?

Vyrai žvalgėsi, viens kitam žiūrėjo akysna.

— Jo, tai va koks reikalas, ponai, — pradėjo baltaūsis Budrys, krapštydamas galvą, — mes žmonės prasti, jo, nepajėgsim, kap tas sakė, patys save vesti. Kad taip ponas, jo, mums padėtute. Už ruskio mums sakydavo, kad mužikai patys nieko negali veikti, varganizuitis. Vis kas nors vesdavo. O darties nei iš šio nei iš to imam ir sudarom savo valdybų, načalstvų, jo...

Užbaigdamas savo įprastu „jo" Budrys atsisėdo palangėj, glostė sidabrinius plaukus. Vyrai karštai ginčijosi. Rūkė. Mėlyni dūmai raitėsi palube kaip žalčiai. Langai nuo neatmenamų laikų užkalti, dabar buvo atalapi. Raistų vėjas nešė skaidrios rasos kvapą. Gaivinanti vėsuma žaidė krūmuose.

Butkus apsvaigintas stovėjo palangėj. Visa burna sėmėsi oro — taip degino jį karštis: kiekvienas žodis lindo širdin, plakė jį kaip botagu; nežinomi piktadariai surakino jo lūpas dvigubais užraktais ir nedavė kalbėti; pasėjo širdy neapykantos ir keršto sėklą. Negeroji sėkla, paberta tinkamon dirvon, greit ima augti. Ji auga, šakojasi, apsupa širdį tinklu kaip voras, ausdamas spąstus aukai sumedžioti. Akim klaidžiodamas, vengdamas susirinkusiųjų akių, kaip vagis, nerimdamas Butkus, išslinko iš trobos.

Ilgai dar ginčijosi susirinkusieji.

Kai naktis, lydima mirtinai nusigandusio mėnulio, ėmė tolti į vakarus, vyrai iš įvairių kaimų nutarė steigti Užbaliuose kooperatyvą. Išsirinko valdybą: jauną, smagų, pradalgėm kvepiantį Petrą Gabriūną apšaukė pirmininku. Gabriūnas veda pirmas pradalges pievoj, pataikys vesti ir kooperatyvą. Lai būna pirmininku Gabriūnas! Jis numanus skaičiuose! — Šaukė plodami vyrai. — Jam padės Budrys — reikia jį pakelti kasininku. Senyvas žmogus nepralaidokaus pinigų! O sekretorium — Anuprą Girinį, jis mėgsta rašyti. — Girinis purtėsi: — Kur tik nepakliūvu, vis mane sekretorium renka. Turbūt, jau toks mano likimas. — Visi paplojo.

Taip buvo išrinkta pirmoji Užbalių kooperatyvo valdyba.

Butkus išėjo iš susirinkimo prislėgtas. Pilnas mėnulis žymėjo kieme aiškias daiktų kontūras. Juo toliau, juo labiau daiktų žymės nyko, šešėliai tyso, sklaidėsi tolyn. Melsvai pilka varsa gobė horizontus. Ir horizontai nyko, lūžo bekraštėj lygumoj lyg pasaka. Bet štai šešėliai ėmė artėti, keisti savo pavidalą ir daiktus. Butkus pabūgo. Jis nenuvokė laiko; ledinėm akim žiūrėdamas į tolį, prarymojo ties vartais apie valandą. O šešėliai, įgavę realybės pradą, artinosi į jį; skverbėsi, lindo pro ledines akis į pasąmonę. Ir Butkus, nesuvokdamas savo minčių, garsiai sušuko:

— Jie nori mane pražūdyti! Kooperatyvo užsimanė... Sudrebėjo. Šešėliai dar labiau pašoko į kairę. — Palaukit. Kolei sukramtysit riešutį, išgurės ne vienas dantys. O mano riešutys kietas...

Nusikvatojo. Miškas grąžino juoką Batkui atgal. Nustebo — nepažino savo balso. Keistas pasirodė jo paties juokas.

Tekinas nubėgo namo. Įėjęs pirkion, užžiebė šviesą: palei sieną ant lentynų kaip išrikiuota kariuomenė stovėjo įvairios bonkos; atrakino stalčių: tvarkingai gulėjo pinigai. Čia pavojaus nebuvo, bet jis pasiliko už lango, mėnesienoj, kur mėnulis slankiojo, — Gabručio pirkioj.

Gulė. Neramus miegas kankino jį. Butkus sapnavo: gyslota, mėlyna ranka atrakino jo stalčių ir ėmė žarstyti sidabrinius pinigus, o jis — Butkus — pasigavęs aprūdijusį kirvį, vienu mostu atkirto ranką. Pasikėlęs patikrino — viskas buvo gražiausioj tvarkoj. Bet kruvinoji ranka persekiojo ir nedavė jam ramybės.

Dienos pynėsi žmonėms apie kaklus kaip moteriškės vyrams: bučiavo, glamonėjo, verkė, tai guodė. Užbaliečius lydėjo įvairus gyvenimas, apipintas kalbų kalbelėm. Kaip upėje verpetas, pastvėręs plaukiantį pagalį, suka jį vietoj, ir tik banga užliedama išvaduoja, — taip žmonių kalbos susuka duobes ir prarajas, kuriose nori paskandinti žmogų. Besiganydamas lauke arklys išrenka sodriąją žolę, o piktžoles sutrypia kanopom. Bet žiūrėk — kitą dieną rasa atgaivina, ir piktžolės vėl ima augti. Tai, kas bloga — sunku išnaikinti.

Užubaliečių kooperatyvo valdyba veikė sklandžiai: surinko pajus, išnuomavo butą, parūpino prekių. Žmonės noriai prisidėjo prie kooperatyvo. Labiau abejingi žiūrėjo iš tolo, laukė, kas iš to bus. Buvo ir nepasitikinčių.

— Ė, ką jie užsimanė; nori pažaisti — težaidžia. Vaikų darbas! — sakė. Bet pirmininkas Gabriūnas atkakliai kovojo su šmeižikais. Grūmėsi žodžiu, o jei nepadėdavo — ne vienam tekdavo kupron.

Žmonės pasidalijo į dvi grupes: vienoj pusėj kooperatyvo nariai su Gabriūnu, o kitoj pusėj Butkus su giminaičiais ir savo artimiausiais sėbrais. Vieni ėmė šmeižti Gabriūną.

— Pirmininkas! Ne dykai jis sėdi tam kooperatyve — vagia žmonių naudą.

Bet Gabriūnas nepaisydavo piktų liežuvių. Ištisais vakarais sėdėdavo prie kooperatyvo knygų. Skaičiavo. Talkinėjo Budrys su Giriniu. Ateidavo visi raštingiausieji kaimo jaunuoliai ir nuo darbo pūslėtom rankom statė knygose neįprastus skaičius pupos didumo. Skaičiai, paberti puslapiuose, rodė kooperatyvo bendrąjį turtą.

Kooperatyvas augo — Butkus nerimo. Nustojo dviejų trečdalių įplaukų. Atsidaręs stalčių ilgai žiūrėjo. Jau nesimatė sidabrinių pinigų. Tirpo prekės kaip cukrus, įdėtas burnon. Nyko ir pats Butkus. Su apšepusia barzda slankiojo po kaimynus, vis teiravosi apie kooperatyvą. Iš lango pamatęs, kaip žmonės nešėsi baltuose ryšulėliuose druską ir kitus pirkinius, ko neverkdavo.

— Žulikai, apvagia mane. Palaukite! — Augo kerštas, brendo kaip rugių varpa; mintis vėrė pavydas ir gyvuliškas buities instinktas. Taip jam berymant atėjo geras jo bičiulis Anupras.

— Seniai jau buvai, kūme, pas mane.

— Kad vis t'e reikalai. Dvi dienas buvau miestelyje. Vis tie pažįstami. Sutinku seną bičiulį. „Einam, sako, Anuprai, išgersim magaryčių. Reikia aplaistyti mūsų susitikimą". Aš, žinai, neatsisakiau. Kaip nenueiti? Nuėjom. Tada nuvažiavom pas turtingą našlę... — Anupras mirktelėjo. — Skūpi toji našlė, nepavaišino. Ėmėm patys vaišintis... — Nutraukė. — Na, kaip, tavo, kūme, dalykai? — pasižiūrėjo į prekes.

— Tirpsta, kūme. Žulikai, parmazonai, panorėjo kamparytavo, velnio išmislas.

Anupras nutilo. Žiūrėjos į Butkų. Laukė.

— Žinai, kūme, reikia tiems velniams iškrėsti šposą, — pašlijo labiau į Butkaus ausį, rūgštų silkių ir degtinės kvapą pūstelėjo nosin, — aš jau jiems...

— Ką tu, kūme?

— Mes abu, kap tas sakė, kūmai, šią naktį...

— Padegti? — bailiai apsižvalgė Butkus.

— Ne, kūme, taip supras. Aš žinau geresnę štuką. — Pašlijo prie pat ausies. — ...tiems parmazonams. Tesižinos.

Butkus ištraukė iš pastalės butelį.

— Mes, kaip tas sakė, abu, kūmai. — Jau bučiuodamas Anuprą seilėjosi Butkus ir kišo jo rankon sidabrinį pinigą.

Ilgai dar juodu bučiavosi ir kits kitą vadino kūmu.

Kitą dieną, vos brėkšmai pasirodžius, ties karklyno viršūnėm, Budrios piemuo varė karves ganyklon. Rasa prausė sutryptą žolę. Skaudžiai aidėjo gaidžių giedojimas. Diena kėlės nerūpestingai, vilkindama. Jauna šeimininkė tingiai kovojo su miegu: po šiltu patalu snaudė, sapnuodama apie plaukiančius debesis ir mėlyną vandenį. Pro sapną girdi:

— Gabriūn kooperatyvą apvogė! — Ir sapnas nugarmėjo bedugnėn.

— Gabriūnas iššoko iš lovos vienmarškinis; nubėgęs prie kooperatovo, rado susirinkus pusę kaimo.

— Piktadariai! Ant laužo heretikus! — Širdo Budrys. Balta kaip cukrus barzda drebėjo. Gabriūnas stovėjo sustingęs, viena ranka laikė smunkančias kelnes, kita nežinia kam mosavo.

— Kas dabar atsakys? Žuvo bendras skatikas! Valdyba, atsiliepkite!

Drebančia ranka Budrys pakasė pakaušį. Stingstančiom akim apmetė žmones.

— Mes, vyrai, surasim kaltininką, jo. Apskaičiuosim turtą ir užrašysim, kiek išvogta, o jei negalėsim piktadario surast, visų skriaudą savais padengsim, jo. — Paskutinis „jo" užlūžo, nuskambėjo, kaip mirštanti bitė.

Žmonės patylom skirstėsi.

Rytas kaskart labiau aiškėjo. Pakilo saulė. Jos pirmieji spinduliai sukruvino Butkaus langus. Budrys su Gabriūnu metė į juos žvilgsnius ir, pažiūrėję viens į kitą, nuėjo namo.

Džiaugsmas pas žmogų ateina, ateina neprašytas ir nueina, pranyksta, kaip akmuo nuskęsta vandeny. Tas džiaugsmas, tariamoji vienintėlė žmogaus laimė, pameta žmogų tada, kai jis yra išbujojęs, kaip išminkyta duona, kada gera šeimininkė įdeda mielių grybelį. Arba štai: mergina audžia stakles. Nutrūksta siūlas. Suriša jį, bet žymė audekle pasilieka, jos išlyginti negalima. Taip ir su Butkum atsitiko: nuo tos nakties, kai su Anupru apvogė kooperatyvą, neteko ramybės, džiaugsmo, kurį jis turėjo prieš tai. Nors buvo šykštus ir pavydus, bet iki tos nakties, išėjęs į lauką, matė gamtoj gyvybę, rimtį, kurį lydėjo žmonių darbus; matė, kaip noko vaisiai soduose, žydinčias pienes, kurios po jo kojomis augo. O dabar?—Butkus rankom mosuodavo prieš akis, stūmė baidyklę. — Silpną valią turiu, vagis neturi atjausti, — guosdavo save. Ir tikrai — Butkus tvirtėjo, neatjausdamas to, ką seniau širdyje nešiojosi. Jo akių pakraščiuose įsižiebė pikta kibirkštėlė. Augo.

Dažnai naktį pelėda šaukia baisiai: ū-ū-ū — ū-ū-ū. Mirštančioj tyloj balsas toks griaudus. O dar kai būna giedri naktis ir aidas atsimuša net kitam miške — šiurpas nukrečia žmogų ne juokais.

Kartą užubališkė brostvininkė, grįždama vėlai iš bažnyčios, išgirdo miške keistą baubimą, o netolimam kaime dar ėmė ir šuva skaudžiai staugti. Ėmė ji mišką žegnoti ir, nusiėmusi nuo kaklo ražančių, kad ims plakti aplink save orą. Tada kaip tik grįžo važiuotas iš miestelio Gabriūnas. Arklys, pamatęs vidury kelio besimosuojančią žmogystę, piestu atsistojo. Gabriūnas išlipo iš vežimo ir žiūri: Ogi Anielka kad plaka kad plaka orą. Gabriūnas ir klausia: — Anieliut, kam gi tu mano arklį baidai? — Tai, Gabriūn, kad aš noriu velnią iš miško išvaryt. Taip baisiai baubia. — Gabriūnas nusišypsojo: — O kai kartą gulėjai viena kluone ir pas tave atėjo nakvoti dvikojis su kepure ir paraitytom kelnėm baltas velnias, kodėl tu tada nepravarinėjai?

— Važiuok nelojęs, antikriste! — Jau tolstantį Gabriūną palydėjo Anielka.

Kitą dieną visi užbaliečiai kalbėjo apie Anielkos pavarytą iš miško velnią.

Lygiai ir šį vakarą baubė pelėda. Tik Butkaus šuva gailiau staugė. Atsistojęs vidury kiemo, užrietęs galvą į mėnulį, taip smarkiai lojo, kad net navikiniai bernai, eidami į vakaruškas, ėmė taikyti akmenimis į šunį. Šuva, pavarytas iš kiemo, nubėgo lodamas laukuosna ir tenai staugė.

Apie vidunaktį, kai užbaliečių jaunimas nutrepsėjo dešimtą polką ir merginos su bernais urmu išgriuvo kieman, tyliai, lyg iš po žemės, vėjas atnešė balsą:

— Geelbėėkit...

Viskas apmirė. Mėnuo užklydo po debesim. Tik šiurpus, mirštantis balsas aidėjo paklydęs medžių viršūnėse. Mėnuo vėl išlindo. Plieninėj šviesoj šauksmas dar kartą pasikartojo. Užlūžo. Pranyko.

Vyrai pasileido vėsulu prie Butkaus trobos. Tenai: ant žemės paplūdęs kraujuose gęso Butkus.

— Vyručiai, tai jis, aš su juo... api-plė-šėm koopera—...pabėgo, da-bar ma-ne... — Nebaigė. Mirė. Vienoj rankoj laikė sugniaužtą sidabrinį pinigą, kita, lyg palaušta medžio šaka, karaliavo šalimais kraujuose paplūdus.

Baigėsi naktis. Rytas išaušo gražus. Rasos lašai apmirė valandėlei ant pievų. Pieva, sidabru paberta, tviskėjo.

Diena pradėjo savo paprastą gyvenimą, lyg niekas nebūtų atsitikę: rugienose žiogai ėmė čirškėti. Gandrai rinkosi pulkais palauky skristi į tolimus kraštus, kad kitais metais grįžtų vėl paskelbti artojui pavasarį, sėjos metą. Žmonės praeidami žiūrėjo į besipulkuojančius gandrus ir sakė:

— Ankstyva bus šiemet žiema. Daug reikės pašaro.

Ir ėjo savo keliais, lyg niekas, nebūtų atsitikę.

GALINDAS

Statika ir dinamika tarptautiniame gyvenime

Iš pirmos pažiūros straipsnio pavadinimas gali būti kai kam ir nevisai suprantamas, o gal daugiau keistas, negu suprantamas. *Statika* ir *dinamika* tarptautiniame gyvenime? Dėl tarptautinio gyvenimo dinamikos, apskritai imant, netenka abejoti, ypač šiuo metu, kada visame pasaulyje vyrauja negirdėtas įtempimas ir įkarštis, kada čia ir ten vyksta baisūs kruvini karai, kada įvykiai keičiasi stačiai žaibo greitumu, o ministeriai — diplomatai važinėja šen ir ten su politinėmis misijomis, kada tautų antagonizmai yra pasiekę bene aukščiausią laipsnį, kada pagaliau vienos valstybės taikia netikėtai kitoms valstybėms aštrius ultimatumus, nebijodamos sukelti visuotinio karo. Tokiai padėčiai esant, apie tarptautinio gyvenimo statiką, apskritai imant, negalima ir kalbėti, nes viskas yra dinamiška, viskas verda, kunkuliuoja aklinai uždarytame katile, kuris kiekvienu metu dėl didelio spaudimo gali sprogti, pridarydamas žmonijai labai daug žalos.

Taip dalykų padėtis atrodo žiūrint į tarptautinį gyvenimą, kaip į visumą. Prisižiūrėję tačiau tarptautiniam gyvenimui arčiau, galėsime įžiūrėti, kad ne visos tautos, atseit, valstybės yra lygiai dinamiškos, kad ne visos tautos kelia karo nerimą. Yra tautų ir statiškai nusiteikusių. Lengva įspėti, kurios valstybės atstovauja tarptautiniame gyvenime statiką, o kurios — dinamiką. Aišku, kad dinamiškai nusiteikusios yra vadinamosios totalinės arba diktatūrinės valstybės, būtent: Vokietija, Italija ir Japonija, kurios yra sudariusios ideologinę Berlyno—Romos—Tokio ašį. Visose trijoje valstybėse, ypač pirmose dvejose vyrauja viena valia ir vienas tikslas: tautos ir valstybės galybė. Šiam tikslui subordinuojama viskas. Fašistinės dokrinos skelbia, kad ne valstybė yra asmeniui, bet asmuo valstybei. Todėl totalinėse valstybėse viskas sugleichšaltuota, sulyginta. Nėra vietos fašistinėse valstybėse liberalizmui. Spauda, mokslas, literatūra, teatras, apskritai, menas ir netgi tikyba turi tarnauti vienam tautos didybės tikslui. Tam pačiam reikalui smarkiai suvaržoma privatinė nuosavybė ir privatinis kapitalas. Ūkiška autarkija taip pat yra būdinga tiktai totalinėms valstybėm. Darbas yra tvarkomas taip, kad jo našumas būtų kuo didžiausias tautai ir valstybei. Taigi vienas tikslas, viena valia, viena pasaulėžiūra, vienas troškimas. Kitas, žinoma, dalykas, kaip totalinių valstybių vadams sekasi vykdyti gyveniman tąjį totalizmą, ar ilgai tas totalinis, atseit, diktatūrinis režimas galės išsilaikyti? Bet kad totalizmas yra dinamiškas, tai netenka abejoti. Tasai dinamizmas reiškiasi ne tik minėtų tautų vidaus gyvenime, jis labai smarkiai reiškiasi ir išorėje. Žinomi yra labai drasūs Italijos, Vokietijos ir Japonijos žygiai tarptautiniame gyvenime. Nedaug tereiškia šioms valstybėms tarptautinės teisės nuostatai bei jų pačių pasirašytos sutartys. Jau Bismarkas praėjusiam šimtmetyj buvo pasakęs, kad nieko nereiškia teisė, jeigu vokiečių tautos interesai reikalauja tą teisę pažeisti. Hitleris pasirodė geriausias Bismarko įpėdinis. Hitleris taip drąsiai ir konsekventiškai (tam tikrais etapais) anuliavo Versalio sutartį, užėmė Pareinės kraštą, „grąžino" Vokietijai teisę laisvai ginkluotis, pagaliau okupavo Austriją, pralengdamas šiuo atžvilgiu ir patį Bismarką. O dabar Berlyno akys yra smalsiai ir nedviprasmiškai nukreiptos į Čekoslovakiją. Be to, Vokietija reikalauja sau būtinai kolonijų. Tai būtų jau neva paskutinis Vokietijos siekimų etapas. Ar jis iš tikrųjų būtų paskutinis, labai abejotina, lygiai kaip abejotina yra, ar Italija, pasitenkins užėmusi Abisiniją. Juk Vokietijos ir Italijos imperijalistiniai, tikra šio žodžio prasme, siekimai yra daug didesni. Greičiau Japonija pasitenkins, užėmusi šiaurinę Kiniją, negu Italija ir Vokietija ligišioliniais savo laimėjimais. Šiaip ar taip, bet reikia pripažinti, kad Italija, Vokietija ir Japonija savo dinamizmo ir drąsos dėka yra virtusios didžvalstybėmis tikra prasme. Jos trys, galima sakyti, duoda pasauliui politinį toną. Jų politika yra pasaulio susidomėjimo centre. Juo daugiau nerimo kelia tas faktas, kad šios trys valstybės, ypač Italija ir Vokietija, yra sudariusios ideologinį bloką, kuris yra nukreiptas ne tik prieš komunizmą, bet ir

prieš demokratiją. Kai kas, tiesa tvirtina, kad ideologiniai blokai paprastai neilgai tesilaiką, bet kol kas totalinių valstybių blokas yra labai tvirtas. Tasai blokas yra taip susiharmonizavęs, kad jį sudarančios valstybės rodo netgi sau didelio nuolaidumo. Imkime, pavyzdžiui, Austrijos klausimą. Dolfusą nužudžius, Italija, kaip žinia, buvo pasiuntusi Austrijos pasienin dalį savo kariuomenės, o šiuo metu, užėmus Vokietijai Austriją, Italija ne tik nepasiuntė kariuomenės, bet rodo dargi savo sutikimą Vokietijos žygiui, nors neabejotinai Vokietijos įsigalijimas Austrijoje labai pakenkė Italijos interesamas. Charakteringas taip pat yra Mussolinio pareiškimas min. Beckui, kad Vokietijos įtakos sfera esanti Dunojaus baseinas, Italijos — Viduržemio jūra, o Lenkijos įtakos sfera esanti Pabaltė.

Prie dinamiškų valstybių reikia priskirti ir Sovietų Rusiją. Juk ji taip pat yra totalinė valstybė. Tiesa, jos vidaus dinamiškumas yra šiandie labai keistas, ir valstybinė užsienio Sovietų politika žymiai skiriasi nuo aukščiau minėtų valstybių užsienio politikos, bet užtat bolševizmo propagandinė politika yra labai gyva, daug gyvesnė ir geriau suorganizuota, negu fašizmo propaganda.

Statiką atstovauja demokratinės valstybės: Anglija, Prancūzija ir Jungtinės Šiaurės Amerikos Valstybės (kalbu tik apie didžiąsias valstybes). Lenkija yra tarp tikrai demokratinių ir totalinių valstybių. Kaip pasireiškia demokratinių valstybių statiškumas tarptautiniame gyvenime? Visų pirma pastebėtinas yra demokratinių valstybių nuosaikumas tarptautinėje politikoje. Tas nuosaikumas dažnai pereina netgi į per didelį atsargumą. Atrodo, kad totalinės valstybės yra ofenzyvoje (puola), o demokratinės valstybės defenzyvoje (ginasi). Tasai demokratinių valstybių nuosaikumas, atsargumas ir su tuo surištas nulaidumas padrąsina tik totalines valstybes drąsiau veikti. Demokratinės valstybės yra teisės ir teisėtumo šalininkės, nes tatai jau glūdi pačioje demokratizmo esmėje, tuo tarpu totalinės valstybės su teise nedaug tesiskaito, jos yra daugiau brutalumo šalininkės. Jeigu ką veikia demokratinės valstybės, tai tik tarptautinės teisės ribose ir teisinėmis priemonėmis. O teisinės priemonės tarptautiniame gyvenime nedaug iš tikrųjų tereiškia. Susidarė dabar tarptautiniame gyvenime tokia padėtis, kad vienoje pusėje yra teisės priemonės, o antroje pusėje jėgos priemonės. Ir jėga šiandie turi didesni pasisekimą, negu teisė. Totalinės velstyėės stato šiandie demokratines valstybes prieš įvykusius faktus. Ir demokratinėms valstybėms — teisės šalininkėms daugiau nieko tokiais atvejais nebelieka, kaip sutikti su įvykusiais faktais. Jokio griežto, jega paremto, veto nesigirdėjo iš demokratinių valstybių prieš neteisėtus žygius. Štai Vokietija užėmė Austriją, panaikindama jos nepriklausomybę. Ar užpratestavo griežtai prieš šį brutališką ir neteisėtą Vokietijos žygį Stresos sutartį pesirašiusios valstybės, kurios juk garantavo Austrijos nepriklansomybę? Italija, tiesa, aiškiai sutiko suVokietijos padarytu žygiu, bet galėjo užprotestuoti Anglija ir Prancūzija. Tuo tarpu pasitenkino tik labai nereikšmingais diplomatiniais demaršais Berlyne, padarytais, tartum, tiktai pro forma. Po kelių dienų sutikta su įvykusiu faktu. Aišku, kad daug nerimo kelia mažesnėms valstybėms totalinių valstybių žygiai, bet tiek pat nerimo toms valstybėms kelia ir didžiųjų demokratinių valstybių politikos neaiškumas ir negriežtumas. Štai Čemberlenas kalbėdamas apie Čekoslovakiją, pasakė, kad Anglija dabar negalinti užtikrinti jokioš efektyvinės paramos Čekoslovakijai, jeigu ją kas pultų. Galimas tik dalykas, kad Anglija galėsianti ateiti pagalbon Čekoslovakijai, kaip Tautų Sąjungos narė Gal būt, kad dabartinės Anglijos nusistatymas karo atveju Europoje yra bent kiek reikšmingesnis, negu jos griežtai izolacinis nusistatymas prieš Didįjį Karą. Bet didelės reikšmės Čemberleno pareiškimui nieks nepriduoda, lygiai kaip didelės reikšmės jau nebepriduodama ir pačiai Tautų Sąjungai, kurios statiškumas yra jau labai toli pažengęs.

Pastebėtina, kad didžiosioms demokratinėms valstybėms trukdo veikti išvien du dalykai. Visų pirma demokratinių valstybių blokas yra labai palaidas. Šio bloko ašis nuo Londono iki Paryžiaus yra dar kiek tvirtesnė, bet nuo Londono ir Paryžiaus ligi Vašingtono yra labai silpna, nes Jungtinės Valstybės yra linkusios laikytis nuošaliai nuo Europos. Tiesa, prez. Ruzveltas yra linkęs bendradarbiauti su Europos demokratijomis visuotinės taikos labui, bet stambioji finanserija yra tam priešinga. O parvažiavęs iš kelionės po Europą Huveris stačiai pataria Jungtinėms Valstybėms nesikišti į Europos reikalus. Čia jau užkliuvo ir už antros priežasties, kodėl didžiosios demokratijos negali veikti išvien. Vadinas, Jungtinės Valstybės žiūri daugiau savo, negu bendrų pusaulio reikalų.

M. KRAUŽLYS

Lietuvių ir lenkų kultūrų sugretinimai

Gretinti ir tarp savęs lyginti lietuvių ir lenkų kultūras, dėti ant svarstyklių jų svorį ir vertę daug kam gali atrodyti rizikinga. Rizikinga todėl, kad abiejų kultūrų sumos gali pasirodyti gerokai nelygios lietuvių nenaudai. Tūlas galėtų netgi pasakyti, kad iš viso neverta abiejų kultūrų lyginti, nes tuo galima tik apsijuokti ir parodyti lietuvių kultūros menkystę. Lenkuose yra įsivyravusi ir giliai įleidusi šaknis nuomonė, kad jų kultūra yra nepalyginamai aukštesnė už lietuvių. Visi gerai žinome, kaip lenkai sava kultūra didžiuojasi ir giriasi, kaip kiekviena proga lietuviams primena ir nuolat kartoja savo kultūros aukštybes, prieš kurias lietuviai atrodą mažyčiai vabalėliai. Dar ir dabar, užmezgus diplomatinius santykius, lietuvių ir jų kultūros geriau nepažindami, jie kalba apie lenkų kultūros supremaciją, kurios lietuviai už vis labiau biją ir esą tik dėl to jie ilgą laiką vengę ir nenorėję užmegsti su lenkais diplomatinių ir kitokių santykių. Tiesa, paskutiniu metu atsiranda lenkų spaudoje ir diskusiniuose susirinkimuose jau blaivesnių balsų, kurie drįsta dėl tos lenkų kultūros supremacijos kiek ir paabejoti, bet dauguma dar vis laikosi senos nuomonės ir įkyriai kartoja katonišką *ceterum censeo*. Yra lenkuose „specų" ir lietuvių reikalų bei gyvenimo „žinovų", kurie stačiai nesąmones kalba. Štai, pvz., žinomas senas lenkų veikėjas, rašytojas ir publicistas Studnickis tuojau po kovo 19 d. įvykių vilniškiame „Słowo" parašė apie „ubagišką" lietuvių literatūrą: esą Lietuvos šviesuomenė, neturėdama savų, naudojasi vokiškomis, prancūziškomis knygomis, o kaimas, kuris tų kalbų nemokąs, turįs tenkintis ...lenkiška ir rusiška literatūra. Kvailystei galo nėra, nėra ir vaistų jai pagydyti. Dėl to neverta daugiau apie tokius „specus" ir kalbėti, nors jų ir daug yra.

Lyginant lietuvių ir lenkų kultūras, kaip paprastai, reikia imti domėn dvasinę ir materijalinę abiejų tautų kultūrą. Tiek pirmu tiek ir antru atveju pagrindinis tarp jų skirtumas yra tas, kad lenkų kultūra yra salionų kultūra, o lietuvių — masės, liaudies, kaimo. Taip buvo seniau, taip yra iš dalies ir dabar.

Lenkų kultūros kūrėjai ir ugdytojai buvo ir dar tebėra, galima sakyti, išimtinai dvarininkai— bajorai, didikai, dvasininkai (kilę taip pat iš dvarininkų). Ligi baudžiavos panaikinimo tauta buvo laikoma tik kilmingasis luomas. Liaudis, neturėdama jokių teisių, paskendusi dvarų darbuose, kultūros kūryboje beveik nedalyvavo. Lenkų rašytojai, tapytojai, muzikai ir apskritai visokių sričių menininkai, būdami bajorai, savo aplinka tesidomėjo, iš savo luomo gyvenimo kūrė veikalus ir savo luomui juos teskyrė. Magnatų dvaruose ir rūmuose spietėsi visas kultūrinis gyvenimas: čia gimdavo meno veikalai, čia jie ir pasilikdavo. Lenkų tautos masei tie dvaruose kilę ir sukrauti turtai buvo neprieinami, nežinomi ir nesuprantami. Nieks jų pagaliau tai masei ir nesiūlė nei pažiūrėti, nei paragauti. Vėlesnių laikų lenkų inteligentijos absoliutė dauguma kilusi taip pat tik iš dvarininkų. Visi XIX amžiaus didieji lenkų poetai rašytojai, tapytojai, muzikai ir visuomenės veikėjai tai vis gryno kraujo bajorai, kuriems lenkų tautos kaip visumos - drauge su liaudimi - kultūros pakėlimas mažai terūpėjo. Ta inteligentija neišmokė liaudies nei skaityti, nei rašyti. Retai kuri dvaro panytė, nesumanydama, kaip nuobodų laiką praleisti, kartais pamoky-

---

Panašiai yra nusistačiusi ir Anglija, kuriai Europos žemyno reikalai terūpi tiek, kiek jie liečia Britų imperijos reikalus. Šitokios politikos laikydamasi, Anglija visą laiką po Didžiojo Karo darė taip, kad Europos žemyne neįsigalėtų per daug Prancūzija. Todėl Anglija visą laiką kokietavo Vokietiją, žiūrėjo pro pirštus, kaip ji laužė Versalio sutartį. Mat, Anglija norėjo sudaryti Europos žemyne pusiausvyrą tarp Prancūzijos ir Vokietijos. O dabar išėjo taip, kad reikia sudaryti pusiausvyrą tarp Vokietijos ir Italijos iš vienos bei Prancūzijos ir kitų valstybių iš kitos pusės. Tačiau vargiai jau begalima tokią pusiausvyrą sudaryti, nes juo toliau, juo Vokietijos ir Italijos tarptautinis svoris ir galybė didėja. Ypač Vokietijos galybė yra pavojinga visuotinei taikai. Kol kas debesys renkasi ties Čekoslovakija, bet anksčiau ar vėliau tie debesys galės pradėti slinkti ir Rytų Europos linkui.

davo kumečių vaikus skaityti. Tačiau tai buvo taip mažai reikšminga krašto kultūrai pakelti, kad ir kalbėti apie tai neverta. Knyga ir laikraštis lenkų kaime dar ir dabar gana retas svečias, o kas besakyti apie tuos laikus, kai nebuvo savos valstybės, kai didelius Lenkijos plotus per 100 metų valdė rusai, kurie iš viso žmonių švietimu mažai rūpinosi.

Kiek geriau švietimo ir apskritai kultūros reikalai atrodė vokiečių valdytose žemėse—Pamarės, Poznanės ir Silezijos srityse, kur vokiečiai, nors ir spaudė vietos lenkus, bet kartu vertė daryti ir pažangą. Ir šiandien jau nepriklausomoje Lenkijoje tos sritys yra kultūringiausios visoje valstybėje. Joms dar negreit prilygs kitos vietos. Ypač negreit anas sritis pasivys vadinami rytų pakraščiai (kresy wschodnie), pelkėtas Polesius, kur, kaip rašo J. Mackevičius savo knygoje „Bunt Rojstów", viešpatauja tamsa ir neregėtas skurdas, kur plečias ne apšvieta, knyga ir laikraštis, bet įvairios religinės sektos ir sektelės. Negeriau yra pietinėje Lenkijoje - Galicijoje, kur žmonių perteklius yra rekordinis, kur labiausiai jaučiamas žemės badas. Esant sunkioms materijalinėms sąlygoms, nėra galimybių ir kultūrai augti.

Lenkijoje yra šiuo metu apie 34 milijonai gyventojų, iš jų apie 73% sudaro kaimo gyventojai. Likusieji 27 % tenka miestui. Kaime gyvenantieji mažažemiai, turį ligi 20 ha žemės, pagal 1921 m. statistiką, sudaro 96,7% visų ūkių (ligi 2 ha 34%, nuo 2 ligi 5 ha 30,7% ir 5 ligi 20 ha — 32%). Dvarai ir dvareliai sudaro tik 3,3 % ūkių. Vadinasi, apsoliutę daugumą kaime sudaro mažažemiai ūkininkai, kurių dauguma ne tik neįstengia pirkti knygos, laikraščio ir apskritai kultūrinių priemonių, bet dažnai ir duonos pristinga. Pernelyg mažuose ūkiuose, pvz. ligi 5 ha, kurių yra net 64,7%, neįmanoma ir žemės ūkio kultūra pakelti, nes negalima nei padoresnio įrankio įsigyti, nei arklio išlaikyti, nei tuo pačiu žemės našumas pakelti. Jie, žinoma, kultūros gerybėmis ir nesinaudoja, nes prie jų neprieina. Dėl to čia ir kyla klausimas, kas gi pagaliau ta kultūra naudojasi. Į šį klausimą gražiai, nors kiek ir piktokai, atsako vieno svetimšalio palyginimas, apie kurį mini Valentinas Gustainis knygoje „Lenkai ir Lenkija". Lenkijos turtingų ir neturtingų vaizdą palyginimas taip apibūdina: Sriubos lėkštėje yra pripilta barščių; tie barščiai gana liesi, bet paviršium plaukioja žibančios, masinančios riebalų akutės. Tos akutės tai ir yra tie, kurie turtingiau gyvena, bet jų maža, kaip ir tų akučių, o masės — tai liesi barščiai, kurių pilna lėkštė. Toms masėms ir kultūros gėrybės sunkiai prieinamos. Jomis naudojasi tik turtingieji.

Reikia pripažinti, kad lenkai turi didelių kultūros vertybių: mokslas, literatūra, menas technika ir kit. pasiekęs aukšto laipsnio, bet taip pat reikia nepamiršti, kad ta kultūra nėra įleidusi šaknų į visą tautos masę, kaip tai yra aukštos kultūros Vakarų Europos kraštuose, bet tik į nedidelę tautos dalį, gyvenančią miestuose ir dvaruose. Danijoje, kuri vadinama žemės ūkio kultūros perlu, kaimas nuo miesto kultūros atžvilgiu mažai kuo tesiskiria — abu lygiai aukštam kultūros laipsnyje. Dėl to jos ir kultūrą galima drąsiai vadinti aukšta kultūra, kurios supremacijos ne tik niekas nebijo, bet daugelis kraštų su malonumu ją seka ir ima pavyzdžiu. Tikra kultūra niekam nepavojinga. Pavojingi gali būti tik kultūros menkavertčiai blizgučiai, kurių lenkų kultūroje kaip tik nemaža ir yra. Jų lietuviai ir prisivengia.

Ilgėliau teko stabtelėti ties lenkų kultūra lenkų tautos visumoje—masėje, nes tik tokia ir reikia laikyti tautos kultūra. Vieno luomo, vieno socijaliai turtingesnio sluoksnio, kad ir kaip aukšta kultūra, dar nieko nesako apie visos tautos kultūrą. To ryškus pavyzdys kaip tik ir yra lenkų kultūra, kurios įvairių sluoksnių didžiausi kontrastai labai dideli.

Grįžtant prie temos ir norint palyginti lietuvių ir lenkų tautų kultūras, pirmiausia reikia atsiminti pagrindinis dalykas: lenkų kultūrą kūrė bajorai ir kilmingasis luomas, lietuvių — liaudis ir iš jos kilusi inteligentija. Lietuvos bajorų kultūros įndėlis Lietuvoje galima laikyti lygiu nuliui, jei ne minusu, nes jie ištauto ir, nekritiškai prisigėrę svetimos kultūros, daugiau Lietuvai žalos padarė, nei gero davė. Antra, kas reikia atsiminti, tai, būtent, tai kad lietuvių tauta, ilgus laikus vilkdama svetimą jungą ir neturėdama vadų, kurie jai būtų vadovavę, net ligi atgimimo laikų tūnojo ir laukė. Per tą tūnojimo laiką lietuvių tautos kultūra reiškėsi vien liaudies kūryba: tautodaile, dainomis, pasakomis, kurios yra tikrai nerašytai meno šedevrai, ir lietuvių kultūros pažiba. XIX amžiuje, ypač į jo pabaigą, ėmė vis daugiau plėstis spauda ir literatūra. Bet intensyviai dirbti ir atidirbti tai, kas per tiek amžių buvo užsilikę ir dirvonais užžėlę, imta tik po 1904 m., kai buvo grąžinta

spauda ir daugiau priaugo savos inteligentijos. Taigi intensyvaus darbo imtasi tik prieš 34 metus, kai tuo tarpu lenkams to darbo niekas nebuvo nutraukęs nuo senų laikų. Lenkams kultūros darbo sąlygos net ir vergijon patekus niekad tokios sunkios nebuvo, kaip lietuviams. Dėl to nenuostabu, kad lenkai, ypač tautiškai susipratusi bajorija, per šimtus metų sukūrė ir plačią literatūrą ir meną ir kitose kultūros srityse gerokai pažengė į priekį. Imant domėn, kad net ligi abiejų tautų nepriklausomybių atgavimo kultūrinio darbo sąlygos buvo labai nelygios, negalima lyginti anų laikų ir kultūrų poaukščio. Bet ir šiuo atveju, jei neimti domėn bajorų ir inteligentijos, o plačiuosius abiejų tautų sluoksnius - kaimą, tai galima drįsti tvirtinti, kad lenkų tų sluoksnių bendra kultūra nė kiek nebuvo aukštesnė už lietuvių, o gal kai kuriais žvilgsniais, pvz. liaudies kūryba, lietuviai netgi aukščiau stovėjo.

Šiandien gyvenimo sąlygos jau iš pagrindų pakitėję. Ir lietuviai ir lenkai turi savas nepriklausomas valstybes. Per 20 nepriklausomo gyvenimo metų abi tautos tiek dvasinės, tiek ir materijalinės kultūros srityje daug padarė, o lietuviai, besistengdami atidirbti tai, kas buvo užsilikę, ypatingai daug nuveikė, ko neužginčija ir nešališkesni lenkai. Dėl to čia ir norėtųsi palyginti Lietuvos ir Lenkijos šių dienų kultūros būklę ir pailiustruoti ją keliais skaičiais. Tie skaičiai, žinoma, reikia derinti proporcingai su gyventojų skaičium ir teritorijos plotu. Todėl pirmiausia reikia pastebėti, kad Lenkijos valstybėje yra 34 milijonai gyventojų, plotas 388 tūkstančiai 600 kvadratinių kilometrų, o Lietuvos valstybėje $2^1/_2$ milijono gyventojų ir 55 tūkstančiai 600 kv. kilometrų.

Švietimas 1935/36 mokslo metais Lenkijoje buvo: *)

1) priešmokyklių	— 1849—	mokinių—	96	tūkst.
2) prad. mokyklų	— 28.183—	„	4711	„
3) vidurinių mokyklų	— 755—	„	181	„
4) mokytojų seminarijų	— 172—	„	7	„
5) specijalių mokykl.	— (99—	„	79	„
6) ūkio mokyklų	— 145—	„	5	„
7) papildomų specijal.	— 608—	„	87	„
8) aukštųjų mokyklų	— 24—	„	47	„
Viso	— 32,435—	„	521	„

Apskaičiavę proporcingai gyventojų skaičiui, gausime, kad Lenkijoje mokyklas lanko 12,6% gyventojų, viena mokykla tenka 1050 gyventojų ir vienas aukštosios mokyklos studentas 720 gyventojų.

Tais pačiais mokslo metais Lietuvoje buvo: *)

1) pradž. mokyklų	—3000 –	mokinių	apie	300	tūks.
2) progimn. ir spec.	— 129—	„	„	9	„
3) gimnazijų	— 60—	„	„	16	„
4) aukštųjų mokyklų	— 5—	*	„	5	„
Viso	—3194--	„	„	330	„

Apskaičiavę kaip ir aukščiau, rasime, kad Lietuvoje mokyklon lankosi apie 13,2% gyventojų, viena mokykla tenka 782 gyventojams ir vienas aukštosios mokyklos studentas 500 gyventojų.

Sugretinę skaičius apie mokyklas Lenkijoje ir Lietuvoje, matome, kad švietimo būklė Lietuvoje yra geresnė, nes didesnis procentas gyventojų lanko mokyklas, viena mokykla vidutiniškai tenka 782 gyventojams, tuo tarpu Lenkijoje 1050. Patys lenkai nusiskundžia, kad per maža Lenkijoje yra pradžios mokyklų, dėl ko net apie vienas milijonas mokyklinio amžiaus vaikų iš viso negali lankytis į mykyklas. Aukštųjų mokyklų uždavinys parengti tautai ir valstybei politinio ir kultūrinio gyvenimo vadus. Ir šioje srityje Lietuva aukščiau stovi, nes vienas studentas tenka 500 gyventojų, o Lenkijoje 720 gyventojų. Kalbant apie mokyklas tenka dar pastebėti, kad Lietuvoje gimnazijų ir aukštųjų mokyklų — universitetų, akademijų ir institutų mokiniai apsoliute dauguma kaimo vaikai, tuo tarpu Lenkijoje iš kaimo ir žemesniųjų sluoksnių kilusių nuošimtis aukštose mokyklose labai mažas. Apsoliutę čia daugumą sudaro dvarininkų, inteligentų ir miestiečių (pramonininkų, pirklių ir tt.) vaikai. Aišku, jie, baigę mokslus, ir tesirūpins savo luomo aplinka, mažai arba visai nekreipdami dėmesio į kaimą, kurio gyventojai sudaro valstybėje didžiulę daugumą. Tai didelis bendrai krašto kultūrai minusas.

Literatūra. Lenkijoje vidutiniškai kasmet išeina iš spaudos apie 7.000 leidinių (knygų). 1935 m. išėjo 7.460 leidiniu, kurių bendras tiražas apie 20 milijonų. Viena knyga tenka apie 5.000 gyventojų. Lietuvoje kasmet vidutiniškai išeina apie 650 knygų, ir viena knyga tenka apie 4.000 gyventojų. Tais pačiais metais grožinės literatūros išėjo Lenkijoje 1490 veikalų (įvairiomis kalbomis), kurių tiražas 3923 tūkst. egz.

*) Visi skaičiai apie Lenkiją paimti iš „Mały Rocznik Statystyczny“, 1937 m.

*) Skaičiai apie Lietuvą paimti iš R. Mackevičiaus „Dvidešimt metų“, 1938 m. ir M. Kraužlio „Ruch spółdzielczy w państwie litewskiem“, 1936 m.

Taigi vidutiniškai Lenkijoje vieno grožinės literatūros veikalo tiražas apie 2700 egzempliorių, o viena šios srities knyga tenka apie 12.600 gyventojų. Tuo tarpu Lietuvoje grožinės literatūros veikalų vidutinis tiražas toks pat, kaip ir Lenkijoje, nes svyruoja tarp 2000 — 3000 egzemplioryų. Todėl Lietuvoje viena grožinės literatūros knyga tenka tik 1000 gyventojų (net 12 kartų mažesniam skaičiui, nei Lenkijoje). Lietuvių literatūra, tiesa, yra dar jauna, neturi tiek sukūrusi, kiek lenkų literatūra, kuri nevaržomai augo ir plėtėsi per kelis šimtus metų, bet faktas pasilieka faktu, kad šiuo metu Lietuva knygų leidimu, plačios visuomenės susidomėjimu knygomis ir jų naudojimusi, kaip rodo skaičiai, Lenkiją jau pralenkė.

Lietuvių literatūra auga ne tik kiekybe, bet ir kokybe. Kai kurie veikalai yra pasaulinio masto ir verčiami į svetimas kalbas. Neturime dar, tiesa, Nobelio laureatų, kaip lenkai Reimontą ir Senkevičių, bet tas dar nesako, kad jų iš viso negali būti. Tegul praeina bent pusė tiek laisvo gyvenimo ir kūrybos metų, per kiek lenkai kūrė, tada kas nors gal ir apie tai pakalbės.

Kalbant apie literatūrą ir jos išsiplatinimą pravartu dar porą žodžių pasakyti apie bibliotekas. Lenkijoje 1935/6 mm. buvo 41.226 viešos ir mokyklų bibliotekos, kuriose buvo 58.830.000 tomų knygų, o Lietuvoje apie 1.500 bibliotekų ir apie 1.500.000 tomų knygų. Apskaitę gauname, kad Lenkijoje viena biblioteka tenka apie 825 gyventojų, Lietuvoje — apie 1600 gyventojų. Taigi Lenkijoje bibliotekų dvigubai daugiau, nei Lietuvoje. Taip pat daugiau tenka Lenkijoje vidutiniškai vienai bibliotekai ir knygu — apie 1400 tomų, o Lietuvoje 1000 tomų. Bet tai visai suprantama. Lenkijoje yra daug didelių miestų, kuriuose yra po kelias didžiules bibliotekas. Be to, bibliotekos Lenkijoje pradėta kurti jau labai seniai, tuo tarpu Lietuvoje, kaip ir kitos sritys, daugiausia tik po Didžiojo Karo.

Spauda Statistiniais daviniais Lenkijoje 1935 m. buvo 2 86 įvairiomis kalbomis laikraščiai, tame skaičiuje 1833 lenkų kalba. Dienraščių buvo 165. Lietuvoje 1937 m. buvo 150 įvairių laikraščių, iš jų 120 lietuviškų. Dienraščių buvo 16. Lenkijoje vienas laikraštis tenka 15.000 gyventojų, Lietuvoje 16.000. Lenkijoje vienas dienraštis tenka 200.000 gyventojų, Lietuvoje 150.000 gyventojų.

Lenkijoje laikraščių tiražas įvairus, bet toli gražu nėra toks, koks turėtų būti. Didžiausį pasisekimą ir daugiausia skaitytojų turi vadinami bulvariniai—sensaciniai laikraščiai, kurių tiražas siekia iki 50—80 tūkstančių egzempliorių *). Apskritai Lenkijoje dauguma laikraščių skirta tik miestui. Kaimas laikraščius mažai skaito, nes daugelis nemoka skaityti arba neturi už ką nusipirkti ar užprenumeruoti. Kokybės atžvilgiu yra įvairių—gerų ir menkesnių. Kai kurie dienraščiai labai gražiai prezentuojasi. Koks yra Lietuvos laikraščių tiražas, trūksta žinių. Yra tik žinoma, kad labai populiarus savaitinis, ūkinin kam skirtas, laikraštis *„Ūkininko Patarėjas"* turi net 80.000 egz. tiražą. Tuo tarpu labiausiai išsiplatinęs Lenkijoje sansacinis Krokuvos dienraštis „Illustrowany Kurjer Codzienny" turi 70.000 tiražą, o plačiai skaitomas senas ir rimtas dienraštis „Kurjer Warszawski" tiražas tik apie 50.000. Šitoks lenkų laikraščių tiražas, turįs aptarnauti net 34 milijonus žmonių yra pernelyg mažas, ypač jei palyginsim su Lietuva, kur kai kurių laikraščių tiražas yra toks pat, koks ir Lenkijoje. Čia reikia dar nepamiršti, kad lenkų spauda, palyginus su lietuvių, yra sena ir su didelėm tradicijom, dėl to juo labiau keista, kad net ligi šiol turi dar nedaug skaitytojų. O juk spauda, tai tautos ir krašto bendros kultūros veidrodis, iš kurio atsispindi visas gyvenimas. Nieko, tiesa, negalima prikišti spaudos kokybės poaukščiui, bet kas iš to, kad nors ir labai gera spauda naudojasi tik vadinamas elitas—šviesuomenė ir miestas, lygiai kaip ir tomis meno brangenybėmis, sukrautomis bibliotekose, galerijose, muziejuose ir kitur, kuriomis gali naudotis tik išrinktieji, o masės net ir skonio jų nepažįsta.

Susisiekimas. Lenkijoje pabaigoje 1936 m. buvo 20.059 km geležinkelių, kurių 100 kvadratinių kilometrui plotui teko 5,2 km. geležinkelių; Lietuvoje 1934 m. buvo 1873 km geležinkelių—100 km² 3,4 kl. Iš to matosi, kad Lenkijoje geležinkelių tinklas tankesnis. Ypatingai daug geležinkelių yra pramoningoje Silezijoje. Užtat geresnis ir tankesnis Lietuvoje kelių tinklas. Lenkijoje tais pačiais metais buvo kietų kelių 59.438 km.—100 km² teko 15,3 km kelio; Lietuvoje 1934 m. buvo 2312 km plentų ir 29.600 žvyriuotų kelių, drauge 31.912 km; — 100 km² ploto teko net 42 km plento ir 54 km

*) Žinios apie Lenkijos laikraščių tiražą paimtos iš V. Gustainio knygos „Lenkai ir Lenkija", Kaunas 1937 m.

žvyriuotų kelių. Taigi daug daugiau, nei Lenkijoje.

Krašto motorizacija, proporcingai imant, vienodai issivysčiusi vienur ir kitur.

Lenkijoje 1937 m. pabaigoje 27.426 buvo automobiliai (21.881 keleivinis ir 5545 sunkvežimiai) ir 8898 motociklai. Lietuvoje 1938 m. pradžioje kartu su Klaipėda buvo 3532 automobiliai (2165 keleiviniai ir 662 sunkvežimiai) ir 1676 motociklai*). Apskaitę gausime, kad Lenkijoje vienam šimtui kvadr. kilometrų tenka 7 automobiliai ir 2,4 motociklai, o Lietuvoje 6 automobiliai ir 3 motociklai. Motorizacija ploto atžvilgiu vienoda. Tačiau skaičiuodami, kiekai žmonių tenka vienas mechanizuotas vežimas, gauname šitokį vaizdą: Lenkijoje vienas automobilis tenka 1240 gyventojų ir vienas motociklas net 3820 gyventojų, o Lietuvoje vienas automobilis tik 700 ir vienas motociklas 1500 gyventojų. Taigi motorizacija Lietuvoje yra beveik dvigubai aukščiau pakilusi. Radijas išsivystęs geriau Lenkijoje, nes čia yra daugiau miestų, kurių gyventojai geriau radiją mėgsta, nei kaimas (vien tik Varšuvoje yra apie 99.000 rad. ab.) Be to, kaimui per brangu radi.o imtuvai ir įsigyti. 937 m. Lenkijoje buvo 677.000 radijo abonentų (1000 gyventojų teko ?0), o Lietuvoje 35.000 (1000 gyventojų 14). Abejuose kraštuose radijo abonentų skaičius sparčiai auga.

Lyginant kultūras, reikėtų dar bent trumpais bruožais aptarti ir kitus kultūrinio gyvenimo pažymius: teatrą, operą, kinoteatrus, muziką, meną, mokslą, visuomenės organizacijas ir kit. Tačiau siauri straipsnio rėmai, ir labai norint, to padaryti neleidžia. Visas kultūrinio gyvenimo sritis aptarti reikėtų nemažos studijos. Dėl to čia tenkinamės tik pačiais būdingiausiais kultūros bruožais - švietimu, literatūra, spauda susisiekimu ir jo priemonėmis. Norėtųsi dar keletas žodžių pasakyti apie abiejų šalių materijalinę kultūrą, kuri reiškiasi gerbūvio poaukščiu ir gamybos bei organizacijos technika.

Ir Lietuva ir Lenkija yra žemės ūkio kraštai, nes Lietuvoje žemės ūkiu verčiasi apie 76%, o Lenkijoje apie 73%. gyv. Pramonė, be abejo, yra geriau išsivysčiusi Lenkijoje, nes čia jai ir sąlygos yra geresnės - yra brangesnių gamtos turtų (anglies, geležies, naftos ir kit.) Pramonė Lietuvoje taip pat plečiama, bet, žinoma, dėl kitokių visai sąlygų negali prilygti Lenkijos pramonei.

Kas kita žemės ūkis. Žemės ūkio kultūra Lietuvoje labai smarkiai kyla. Ir galima drąsiai tvirtinti, kad, išskyrus Pamarės ir Poznanės sritis, žemės ūkio kultūra Lietuvoje yra aukštesnė, nei Lenkijoje. Lietuvoje yra sveikesnis žemės paskirstymas, nei Lenkijoje, kur šalia didžiulių dvarų yra daugybė smulkučių ūkininkų, kurie labai sunkiai verčiasi. Tuo tarpu Lietuvoje apsoliutė ūkių dauguma turi nemažiau, kaip 5 ha (nuo 5 ha iki 200 ha kartu yra 81,29% ūkių). Toki savarankiški Lietuvos ūkiai pajėgia ne tik išmaitinti ūkininkų šeimas, bet gali pagaminti dar tam tikrą perteklių, kuris leidžia plėsti žemės ūkio kultūrą ir kelti žemės našumą. Lietuvos ūkininkas, be kasdienių reikalų, turi dar nuliekamų lėšų, kurias gali skirti grynai kultūriniams reikalams: knygai, laikraščiui, vaikų mokymui ir kit. Be to, Lietuvos ūkininkai turi galingas ūkio organizacijos (Pienocentras, Lietūkis, Maistas, kooperatinės bendrovės), kurios, valdžios remiamos, sudaro vieną didžiausių žemės ūkio ir apskritai kultūros variklių. Dėl to Lietuva pamažu virsta panaši į Daniją. To neužginčija ir lenkai, kurie kiek geriau Lietuvą pažįsta.

Tiek trumpai galima pasakyti apie abiejų kraštų — Lietuvos ir Lenkijos bendrąją kultūrą. Jas sugretinę, gauname, kad daugelyje sričių Lietuva nė kiek kultūros atžvilgiu ne žemiau stovi už Lenkiją, o kaip paduoti skaičiai rodo, kai kuriose srityse net ir aukščiau. Svarbiausia tačiau tai, kad Lietuvoje kultūra lygiagriačiai plečiasi ir auga visuose visuomenės sluoksniuose—mieste ir kaime. Negalima to pat pasakyti apie Lenkiją, kurioje kaimui tenka mažučiai kultūros trupinėliai. Aukštoji kultūra viešpatauja. daugiau tik salionuose, kurie žemesniems sluoksniams, deja, neprieinami. O juk aukšta krašto kultūra visa to žodžio prasme yra tik tada, kai ji apima visus visuomenės sluoksnius — ir aukštumas ir žemumas. Tokių kultūrų yra Vakarų Europos kraštuose. Lietuva sparčiai Vakarus vejasi. Ir nereikia būti pranašu, kad galėtum tvirtinti, jog praėjus dar kelesdešimčiai metų, jei nebus tik didelių sukrėtimų, Lietuva bus antroji aukštos kultūros Europos Danija.

*) Žiur. š. m. „Słowo" 101 Nr. apie Lietuvos motorizaciją.

A. ŽUKAUSKAS

Totalinė teisė

Teisė, tai ne kas kita, kaip visuomeniško sugyvenimo tvarkymas. Teisės uždutis, daryti visuomenėje tvarką, apibrėžti vieneto laisvės ribas: to dėka kiekvienas turi galimybės tose teise apibrėžtose ribose rodyti savo valią, laisvai veikti, norimai elgtis. Tuo būdu teisė tarnauja visuomenės ir paskiro vieneto reikalams. Jeigu nebūtų visuomenės sugyvenimo reikalo, jeigu vienetas gyventų atskirtas nuošaliai, nebūtų reikalinga teisė. Teisė tarnauja paskiro vieneto reikalui. Apribodama ir stabdydama egoistines žmogaus prigimties išaugas, užtikrina tuo kiekvienam jo reikalų saugumą, atseit, duoda laisvę veikti nubrėžtose ribose.

Teisės turinys vystosi greta su visuomenėje vyraujančiomis etikos pažiūromis, o ypač su tautos teisingumo pajautimu. Būdingą sau teisės atspalvį sukuriama ne vien teologiniais sumetimais remiantis; čia lygiai atsižvelgiama ir į teisingumo idėją.

Šitoks teisės pagrindų ir jos tikslo supratimas svetimas yra totalinių valstybių santvarkai. Teisė ten laikoma valstybės tikslų įnagiu, o kadangi valstybė (žinoma, totalinė) sutampa su tos ar kitos monopartijos valdymo sąvoka, todėl vienintelis totalinės teisės tikslas yra tarnauti valdančiai partijai.

Faktas lieka faktu: teisė tokia, kaip ją iki šiol supratome, iš totalinių valstybių yra išvyta, jos koncepcija pagal totalistus yra pasenusi, nutrušiusi, nieko verta. Jos vieton iškeliama naujoji teisė ir ieškoma jai moksliškų pagrindų.

Tas teisės perversmas, pradėtas Sov. Rusijoje, ypač ryškus yra Trečiame Reiche. Lyg įsakyti (tot. valstybėse nieko be įsakymo nepradedama), jau ne tik politikai bet ir mokslo vyrai pradėjo pulti igšiolines teisės sąvokas, jos uždotis ir tikslus. Tvirtina jie, kad tai, kas ligšiol buvo laikoma teise yra tai tik nevykusio miesčioniško liberalizmo bei proletarinio kolektyvizmo išdavos, ir kad reikia ją pakeisti kuo nors nauju, kas tiktų naujai teisiško galvojimo sistemai.

Neseniai prof. J. W. Heideman išspausdino *Zeitschrift der Akademie* žurnale labai būdingą straipsnį. Autorius, duodamas paskutinio tarptautinio palyginamosios teisės suvažiavimo Hagoje apyskaitą, su dideliu pasipiktinimu pareiškė, kad Romos teisė dar šiandie vaidina didelę rolę, kad įvairių tautų ir kultūrų mokslo vyrai dar užsiima ta teisepalaike, kad daugely valstybių studentai mokomi Romo teisės. Dar biauriau! Prancūzijos mokslininkai atvirai susiinteresavę viduramžių teise. Nuostabu! Plaukai šiaušiasi ant galvos! Ir tai XX-tam amžiuje — baigia savo išvadas minėtas profesorius.

Kas gi ta nauja teisė? Kuo ji būdinga? Daug apie tai galima kalbėti. Lieka pasitenkinti tik pačiu svarbiausiu, būdingiausiu.

Pagrindinė teisės sąvoka valdyti, tvarkyti—dirigen (pažodžiui: Das Wesen des Recht ist dirigen). Teisė visų pirma turi būti politikos ramstis ar bent vienas svarbiausių jos veiksnių. Su teisės pagalba turima atsiekti visa tai, kas tarnauja valdymo interesui.

Teisė tai ne visuomeniškos pusiausvyros institucija, tai prievartos būdas, kuris suteikia gyvenimui ir vieneto bei bendruomenės veikimui reikalingą kryptį. Nauja teisė turi būti valdžios įrankis, kuris visokias valios pareiškas suvestų į vieną bendrą valdančių sluogsnių išženklintą vagą.

Tas „naujosios“ teisės pažymys itin ryškus baudžiamojoje teisėje.

Iki šiol pagal vadinamą naujų baudžiamosios teisės mokyklų reikalavimą baudžiamosios teisės politika buvo maždaug tokio pobūdžio: stengtasi prasikaltėlį taip paveikti, kad jis teisės įtakoje galėtų tapti vėl geru, naudingu visuomenės nariu, stengtasi išgydyti žmogaus būdą ir vėl jį priderinti visuomenės gyvenimui. Tuo tikslu tyčia priderinti bausmės vykdymo būdai, sąlyginės bausmės, pedagoginės sistemos kai kurių valstybių kalėjimuose, be to, įvestos saugumo sistemos ir t.t.

Pagrindinės totalinės teisės taškas, iš kurio žiūrima į prasikaltėlį yra visai kitoks. Pagal „naują“ totalinę teisę kiekvienas nusikaltėlis yra priešas, su kuriuo reikia, kaip išsireiškė vienas tos teisės kūrėjų min. Freisleris, ne tiktai kovoti, jį reikia sunaikinti (...nicht nur bekaempfen, sondern vernichten). Todėl nauja teisė turi būti kovos teise (Kampfrecht).

Savaime iškyla klausimas, kas yra tuo pra-

V. RADZIULIS

Trys pūdai bulvių

Ledai ežeruose aukštai nuo vandens pakilo, atrodė kaip rogių pavažos. Pavasaris skubėjo ir juos nugaląsti iki paskutiniosios. Dažnai užeidavo didžiulės darganos ir berdavo mažytėm ledų ir sniego kruopytėm, tai vėl pliaupdavo lietus kaip iš kiauro maišo. Laukuose sniego jau nebuvo. Tik staigiose, į šiaurę nukrypusiose pašlaitėse, krūmų tankumynuose galėjai užtikti sniego, nors jau aptraukto dulkių debesim, apiputoto iš kalnų bėgančio vandens rudom putom. Kartais pro debesį jau švysterdavo saulės spindulys. Skubiai nubėgdavo jisai per pajuodusius laukus. Tik, kur rugiai pasėta, buvo matyt žaliuoją didesni plotai, kaip dar žolė bailiai kiša nosytes iš sugrubusios žemės.

Jis ėjo savu lauku. Nedidelis jo laukas — 8 ha. Dar netaip seniai į vienkienius iš kaimo išsikėlė. Dar nesuskubo tinkamai apsitvarkyti. Ir todėl, kai kur kyšojo dar nenuvežtos akmenų krūsnys. Aukštos ežios, kurios anksčiau skyrė vieno kaimyno užuoganas nuo kito, tęsėsi nuo vieno jo lauko krašto iki kito.

Priėjo trobas.

Klojimas šiaudų sienom. Geresnio pasistatyti dar nesuskubo. Ir neturėjo iš ko. Tada, kai statė, kalbėjo:

— Tai, bet tik subestas tam sykiui. Vis sniego ant pašaro neprigriaus.

Iš vienos pusės stogas smarkiai nuplikintas. Nuplėšė jį pats Mockonis ir sušėrė gyvuliams. Skaudėjo jam širdį, kai tvartuose keletą dienų be paliovos bliovė keltavos, žvengė arklys. Kai tas jo arklys per tris dienas galvą patiesęs išgulėjo — nei gyvas, nei dvėsęs.

— Išgyvenau keturiasdešimts metų, — kalba Mockonis, tvarto duris verdamas, — ė ką aš čia sulaukiau. Būdavo ūlyčioj — už kaimynų gyvent negalėjau. Jau-gi, sakiau, palaukite, gyvatės, išeisiu kolonijom — ale-gi išėjęs turiu, nėra ko Dievas griešija, — karčiai nusišypsojo. Kuziukas mano, — glostė arklio kartį — tavo ir neėsta suvis. Panabernas darytis pradedi.

Paėmė saujelę miltų. Apdulkino lovyje ėdį, pamaišė kiek paviršiom ir paliko. Pravėrė kitas duris. Ten tuoj jį pasveikino liūdnas avies bliovimas. Šėmoji kimiai sumykė. Liežuviu pakaišė po šnerves.

---

sikaltėliu, kurį reikia sunaikinti? Čia prieinam labiausiai būdingą „naujos" teisės savybę. Prasikaltėlis yra ne tik tas, kuris padaro kokį nors pagal teisę baustiną prasikaltimą, bet kiekvienas, kurio elgesys sulig sveiku tautiniu pajautimu (nachdem gesunden—Volksempfinden) yra baustinas. Tuo būdu diriguojanti teisės valdžia pasiekia visus be išimties, o valdantieji sluoksniai gali visados tos teisės pagalba priversti kiekvieną būti paklusniu ir vergauti tam reikalui, kuris, jų tvirtinimu, yra tautos ar valstybės interesas, bet kuris faktiškai yra valdančios klasės interesas.

Savaime aišku, kad taip suprantama teisė yra ne kas kita, kaip tik Iheringo žodžiais tariant, prievartos politika. Piliečiai gali būti jai paklusnūs, bet niekad jos negerbs ir nevertins. Ir todėl tos teisės vertė ir jos patvarumas yra labai abejotinas. Abejotina jos nauda valstybės interesui. Tokia, mat, teisė, kuri kuria ne taikingą tvarką, o kovos tvarką (Kampfordnung), kuri erzina ir iškraipo tvyrantį žmogaus prigimty teisingumo supratimą, tokia teisė niekad negali būti naudinga visuomenei ar valstybei. Vietoj pagarbos valstybei gimdo ji neapykantą. Neturėdama morališko ramsčio, nesiskaitydama su morališka tautos jėga, turi prarasti savo galią, nes gyvenimo srovė visados pasirodis stipresnė už visokias doktrinas ir politines teorijas.

Tokia teisė naudinga tik valdantiems. Ypač ji skriaudžia tautines mažumas. Nes pagal „naują" teisę, tautinės mažumos yra — kas savaime suprantama—priešas, ir kaip toks turi būti sunaikintas. To ir siekiama. Pvz., Vokietijoje, valdžiai pageidaujant, tautinių mažumų visai nepripažįstama, jų esą ir negalį būti. Ir Vokietijoje, Italijoje ir Sov. Rusijoje taut. mažumos slopinamos visokiom išgalėm. Jų laikraščiai, draugijos likviduojamos, priskiriami kuratoriai, kurie perima draugijų turtą į savo, o ilgainiui į valstybės rankas.

— Pi — tai, — šmėsterėjo jisai ranka, — lįsi su ragais prie veido.

Liūdnos mintys jį paskutinėmis dienomis apsėdusios laikė. Vaikščioja dvaran dirbti. Už pusę zloto iššąla nuo šviesos lig tamsos laukuose. Savo žemės velėna nėra kada pajudina. Bet ir tai dar būtų buvę nieko baisaus. Šiandien jam pats dvaro ponas atsakė darbą. Girdi, priklausęs skyriams, skaitąs laikraščius, kažin, gal dar ir komunistas kartais esąs, tik dvaro darbininkus sukurstysiąs.

Nesiteisino jisai ponui. Nebučiavo jam išpurtusius rankos, kaip daugelis daro. Tik stačiai pasakė:

— Sudeg tu ugnim ir su savo dvaru ir su savo darbu.

Ponas pagrasė jam šunim išpiudysiąs, jei dar panašiai bent vieną žodį ištarsiąs, bet taip nepasielgė.

— Kam šunim, — pakirino nueidamas Laurynas, — eikš, kand va pats. Ak, už tave piktesnio nesurastum.

Laurynienė, sužinojusi, kas ištiko vyrą, apsipylė griaudžiom ašarom. Kūdikį nuo krūtinės atitraukusi ir į balanų lopšį paguldžiusi, klausiančiomis akimis sekiojo nusirengiančio judėsius, neįstengdama suprasti rimto jo laikymosi.

— Tai ko daboji kaip katinas in lašinius.

— Daboji...

— Valgyt nieko neduosi?

— Ė, iš kur aš tau dabar. Vaikai iš mokyklos pareis. Tiem reikia. Paskutines bulbas jau išviriau. Miltų nė saujalės nėra. Yra ana ten, piestoj, kokie kiauliamilčiai, — iš jų - gi nieko nepadarysi.

— Regi, rupužė tas pilvočius: prie skyrių priklausei, lietuviškus laikraščius skaitai ir pats gal komunistas.

— Kaip jau tu čia dabar kalbi, — stengėsi drausti jį žmona, — nė grieko nebijai.

— Bijo tau anas grieko, kai už dyką žmonės jam prikruta — kluonus ir svirnus gėrybių prikrauna.

— Visi pas Dievą rasime...

Taigi, rasime pas Dievą, ale-gi pirštai in sau riesti dėlto. Gimei nuogas — nuogas ir dvėsk. Dievas visiem lygiai davė.

— Ė tau, —, kalbėjo iš patylos Laurynienė, — tai ir man regis, nereikėjo tuosna skyriuosna rašytis. Tesrašai kiti -- jaunesni. Ale-gi nuturės kas tave. Tu vis pirmas. Ė dabar, regi, ir po sūdus išsitampei, ir turmose prisėdėjai — ant galo ir darbo niekur negausi.

— Tavo reikalai — žinai! — subarė jisai žmoną. — Aš darau, — aš ir atsakau, ė tau maučat! — stukterėjo stalo kampan kumštim, lyg savo žodžių tiesą patvirtindamas.

— Nerėkauk šitai — vaiką prikelsi. Tik užmigo da.

Laurynas daugiau neberėkė.

— Tu daug žinai, — pasakė Laurynienė, — ale-gi nežinai, kad rytoj neturėsime kas verda. Man tos tavo politikos... Ale kai burnon nėra ko indeda, vat čia tai politika.

Nieko nesakęs, Mockonis išėjo iš trobos, kurion pro sąsparų kampus švilpė vėjas. Pašaliais slankiojo lyg ieškodamas virvagalio pasikarti.

Niūrias jo mintis išdraikė iš mokyklos parbėgę vaikai. Visi trys apspito tėtį ir šokinėdami aplink klausinėjo, kodėl jisai toks susiraukęs, kodėl nenori jų pagirti, kad gerai mokosi.

Mockonis šypterėjo.

— Regit, vaikeliai, — tarė, — kai aš jus pradėsiu girti, tai jūs ir norėsite būti giriami, ė mokytis tai nei-a, nei-mė.

Vaikai nukaukšėjo į trobą. Medinis jų apsiavimas krito jiems nuo kojų. Pro suplyšusius autus švytravo nuogi užpenčiai. Laurynui dar labiau širdis suskaudo, dar labiau jam krūtinėje pradėjo diegti.

Visai bereikalingai slankiojo patvoriais ir pakrūmėm, nenorėdamas būti troboj ir matyti, kaip jo vaikai išalkusiom akim vedžioja po apvytusias munduruotas bulves, kurių jau ryt dienai jokios nebeliko. Vaikščiojo vaikščiojo ir pagaliau nusprendė. Tylus, savy užsidaręs savo žygio planą, ieškojo kiauroje priemenėje maišo, kad tada, kai metas bus eiti, nereikėtų po pakampes ir skarmalus raustis.

— Ko taip čia vertiesi? — užtikusi jį žmona užklausė.

— Ieškoju, ko nepadėjau, — nenorėdamas tiesos pasakyti taršterėjo panosėj.

— Tai kam gi ieškai da.

— Ė tau kas?

— Kas — ne kas. Gal tik be reikalo knisiesi — pasakytum, gal aš žinau.

— Žinos da boba.,.

— Šiandien su tavim suvis susiūturt negalima.

— Aik šitai, kur aini — ūturkų, dabok, pradės man ieškot.

— At, žinais, — mesdama maišą, kurį buvo pakėlusi, ties jo kojom, tarė Laurynienė ir nuklampsėjo į trobą.

— Kaip rankosna padavė, — varteliodamas jį iš visų pusių kalbėjo Mockonis.—Tik kažin, ar nereikia niekur užsiūt? — Pažiūrėjo prieš praviras duris. — Ne! Trys — keturi pūdai vis galima bus atitempti..

Sutemo. Tačiau vakaruose dar buvo matyt raudonas dangaus kraštas. Sakytum, gaisrai kur nors tolimose sodybose būtų kilę. Vėjas dažnai plikose medžių šakose sustaugdavo, kaip užklydęs girios tankumynan vilkas. Dažnai pabirdavo iš viršaus smulkus kruopyčių sniegas. O dangumi traukėsi stori juodi ir mėlyni debesys. Visai arti žemės, lyg norėdami imti ir prislėgti ją visu savo sunkumu.

Laurynas Mockonis, visiems namiškiams sumigus, tylomis išmygo į priemenę, sugraibė anksčiau jau apžiūrėtą maišą, pakišo po pažastim ir rankoje, kurią kišenėj laikė, spaudamas peilio rankeną mygo tylomis stačiai per laukus į dvarą.

— Žinau, — kalbėjo pats su savim, — pasiseks. Spynos didelės ir drūtos — jų nereikės judint. Liks kaip kabojusios. Peilis aštrus— tuoj duryse skylė. Daug aš neimsiu. Paltis lašinių... Šlunkimas kumpio... gabalas duonos...

— Vagis... vagis... vagis... — krimto jį sąžinės balsas, kai jau iš savo lauko iškėlė koją.

— Kvaily, nebūtum,—teisino jis pats save,— vagis tu, kad turėtum nors suvytusią bulvę. Ė valgyt noris, ė vaikai alkani.

— Vagis... vagis... vagis... — prikaišiojo jam sąžinė vėl.

Mockonį tarpais krėtė šaltis. Tarpais jam buvo karšta, kad net prakaitas kaktą pylė. Kiekvienas arčiau dvaro žengiamas žingsnis dažnino jo širdies plakimą.

— Pagaus... pagaus... pagaus... — iš nežinia kur dvelkterėjęs atnešė vėjas.

— Kvailius pagauna,—drąsino pats save Mockonis,—tokis tamsumas—pirštu akin durk — nepamatysi nieko, ė da prie trobų. Aš gi nešoksiu ten kadrilių. Skrabt skrabt kaip pelė dančiu. Labai ten kas sujus. Šunes visi dabar uždaryti. Ė kad ir neuždaryti būtų, pasimaliaudosiu—jie mane pažįsta.

— Vagis... vagis... vagis...—sakė jam sąžinės balsas.

— Koks aš vagis? — klausė pats save Mockonis,—kad aš turėčiau valgyti, kad namie nebadautų vaikai. Ė dabar—Dievas visiem duoda. Tik kai tokis ponas apžiojo viską — kaip kitaip iš jo paimti? Tegul duoda geruoju, tegul duoda nors dirbti—velniai su juom — eičiau dabar aš kaip vagis iš jo duonos plutos parsinešt?

Prieš jo akis sužerėjo dvaro languose ugnys. Jis stabterėjo ir kaip įkastas kelias tylias minutes išstovėjo vietoje. Girdėjo, kaip paties ausyse skamba, spiegia, turskia.

— Et, kvailys—nusispiovė jisai ir ėjo toliau.

Iš dvaro pusės nesklido jokie garsai. Languose šviesos užgeso, kol jisai priėjo patvorį. Atsargiai, apgraibom ieškojo įėjimo—nieku būdu negalėjo surasti. Tvora ir tvora be jokios spragos, be jokios riaukės.

— Tai žalekčiai, visur užtveria, kad juos kur griausmas, — pats sau šnabždėjo Mockonis.

Paklibino vieną tuiną — laisvai lapatuoja. Ištraukė. Kitas dar lengviau. Trečias pats pakrypo. Kiek subraškėjo. Mockonies gyslose apmirė kraujas. Stovėjo nejudėdamas kurį laiką prie tuino prisiglaudęs. Sukvailino pats save. Ištiesė rankas į pakrypusį tuiną, jau viena ranka už jo suėmė, derinosi ir kita, maišelis jam šlepterėjo ant kojos, ir jisai net pašoko į viršų. Tuo sykiu dvare kažkas teršterėjo durimis. Ties juo sode sučežėjo sausi, dar nuo rudens užsilikę, lapai.

— Šuva, kad jį devynios—pajuto, — kalbėjo iškaitęs Laurynas.

Lyg šiuos jo žodžius sekdamas amkterėjo daržinėj uždarytas šuva.

— A, bijo pilvūzas, kad kas budelės šuneliam nekyštertų. Uždarytus turi...

Po kelių tylos minučių Laurynas vėl „darbavosi". Ištraukė septynis tuinus. Sugraibė iškritusį maišelį. Apčiuopojo kišenėj peilį. Šiaip taip skersas prasimugino pro riaukę ir buvo jau sode. Keliu eiti bijojo todėl, kad kartais ko nors nesutiktų. Maža dabar naktimis yra vaikščiojančių. Po jo kojomis sučežėjo lapai, ir jis išgirdo lyg tuos lapus kalbant:

— Vagis... vagis... vagis...

— Pabučiuojta jūs man visi, va... — patrynė sau Laurynas ir atsargiai nutuopojo toliau...

Durys lėtai girgžterėjo, nedrąsių rankų veriamos. Vėl prisiverdamos truputėlį kimiai stukterėjo. Laurynas tyliai susikeikė:

— Kad jus griausmas!.

— Vagis... — tamsoj pasislėpęs balsas kalbėjo.

— Aš tau, žalekty. parodysiu vagį,—žiebdamas degtuką sumarmėjo Laurynas,

Po jo kojom suurkstė paliestos bulvės. Jisai krūpterėjo. Jo kaktą buvo išpylęs šaltas prakaitas, rankas jo svilino nematoma ugnis. Smilkiniuose ir krūtinėje tvanksėjo kraujas.

— Aukštai biaurybės pakabinti,—užrietęs galvą ir rydamas godžią seilę kalbėjo Mockonis.

— Aš jiem, — šiaip taip pasiekęs ir piaudamas lašinių paltį stenėjo Laurynas. — Tuoj, tuoj — va! — visiškai atpliovęs apsidžiaugė.

Jo kojos drebėjo, neduodamos tvirtai stovėti. Todėl jisai svyruliavo visosna pusėsna, kaip smarkaus vėjo supamas ant medžio šakos pakibęs pakaruoklis.

Lašinių kvapas kuteno jam nosį. Jis rijo godžiai seilę, lyg jau sėdėtų prie stalo ir valgytų tuos lašinius. Tuo syk jam koja slysterėjo, ir jisai su lašiniais vienoj, o su peiliu kitoj rankoj plumperėjo ant bulvių krūvos. Skaudžiai suvaitojo, pajutęs dešiniame šone karštį ir sopulį. Čiupterėjo ranka šoną, patrynė pirštus — šlapi.

— Baksterėjau kiek, — sušnabždėjo pats sau.

Apgraibė maišą, įbruko jin lašinius. Gulėdamas prikrovė bulvių ir vos įstengdamas atsikėlė. Jautė, kad jam šone smarkiai diegia, kad kraujas teka gan smarkiai, bet jėgų likučius graibstydamas užsistenėjo maišą ant kairiosios peties ir tylomis šnabždėjo.

— Liksi — ras — užmuš... Už šunį prapulsi... Ai... ai... ai...

Nulipo nuo akmens laiptelio. Užsiverdamos durys stukterėjo jam į maišą. Jis krūpterėjo:

— Jau...

Bet baimė vėl praėjo. Tik durys kaukšterdamos pasakė jam:

— Vagis...

— Nuvein tu skradžiai žemes su tais savo vagiais, — sakė tylom Mockonis ir ėjo per sodą į tą vietą, kur buvo pasidaręs tuine įėjimą. Kiekvienas šakelės trakšterėjimas, kiekvienas lapo sučežėjimas baugino jį, silpnino jo jėgas, kurios ir šiaip jau pro pradurtą šoną stengėsi išsilieti. Tik buvo dar viena stipri jėga, kuri jį nešė nuo dvaro į namus. Tai tuose namuose alkani vaikai. Tokie nekalti ir tokie nuskriausti. Jie nežino dar, kas yra vagis, kas yra vagystė. Jie tik valgyti nori neapsakomai. Mockonis nardydamas tamsoj po lauką galvojo: nepareisiąs jisai lig ryto namo—neturėsiančios tos jo atžalos ko į burną ideda. Todėl mygo dantis sukandęs, kartais smarkiai jais sugriežda mas lyg išalkęs vilkas. Iš jo šonos kraujas veržėsi ir veržėsi. Tarpais jisai kapsėjo dideliais lašais, tarpais pasipildavo stačiai čiurkšle. O kiekvienas išlašėjusio, pro jo drabužius išsisunkusio kraujo lašas krito ant žemės, kur buvo pabirusios smulkios sniego kruopytės ir, jas nudažęs, sakytum, amžiams įrašė: štai pėdos, kurias įmynė — vagis ..

— Ė tave negerovė naktimis nešioja, — šnabždėjo Laurynienė prie jos priėjusiam vyrui.

— Tyly, va, šonas sopa — reikia aprišt — insiduriau kiek, — kalbino ją Mockonis.

— Sakau — negerovė, — graibydama pagalvėj ryzų, niurkė anoji.

Mockonis naktį miegojo neramiai. Šonas, nors ir labai skaudėjo, atrodė jam, kad didelio pavojaus nesudaro. Kamavo jį sapnai, dusino pakilęs karštis.

Rytojaus dieną, vos tik rytuose pirmiems saulės spinduliams kyšterėjus ir stogų viršūnes skaisčia šviesa apžėrus, Mockoniai jau buvo sukilę. Vaikai užmiegotomis akimis dūravo iš kampo į kampą, nusiprausti nieku būdu neprivaromi. Mockonienė brūkšėjo krosnyje puodus. Kišo uždegtų šiaudų saują. Mockonis sveriamąją pasagą pasiemęs išėjo į priemenę. Jo veidas buvo išbalęs, rankos pamėlynavusios, bet nekreipė jisai į visa tai domės. Ištraukė tik iš maišo lašinius, pasvėrė.

— Et... tik aštuoniolika svarų.

Pasvėrė ir bulves—buvo trys pūdai.

Pašaukė žmoną. Tyliai jai kažką sukuždėjo. Ir patsai išėjo apžiūrėti keltavų ir arklio. Šonas jam nedavė reikiamai judėti, todėl nuolatos prie jo kairiąją ranką pridėjęs, kiek susirietęs kiūtino į kluoną, į tvartus. Patvartėje dusliai užsikosėjo, atsikronavęs nusispiovė — buvo daug kraujų. Per smakrą nuvarvėjo net.

— Te tau... kad nori... — vos girdimai pasakė jis.

— Tata, valgyt! — pašaukė jį dukrytė.

— Einu einu, vaikeli...

Visi sėdėjo užtalėje. Šaukštai skubėjo vienas pro kitą į garuojantį dubenį ir alkanas burnas. Mockonis pamatė, kad kažkas palange mėlynais rūbais šmėsterėjo. Taip kaip sėdėjo turėdamas pasemtą garuojančios bulvienės šaukštą, taip jį ir išmetė ant stalo papildamas.

PYKUOLIS

Senovės lietuvių įstatymai ir teismai

Lietuvos valstybės kūrimosi stadijoje nebuvo rašytų įstatymų. Kaip ir kituose tų laikų kraštuose valstybės ir žmonių gyvenimas buvo tvarkomas pagal papročius ir ius divinum—dieviškąją teisę. Pirmais rašytais įstatymais buvo žemės privilegijos, kurias XIV amž. pabaigoje duodavo bajorams didieji Lietuvos kunigaikščiai. Šalia tų privilegijų 1468 m. buvo išleistas iš baudžiamosios teisės srities įstatymas, vadinamas „Sudiebnik", daugiausia kalbantis apie vagystes. Kitų įstatymų nebuvo.

Tokia padėtis buvo nepageidaujama, nes didelės Lietuvos valstybės paskirose vietose papročiai buvo įvairūs, skirtingi, o dažnai ir priešingi vieni kitiems. Tas sudarė didelių sunkumų teisėjams, o žmonėse kėlė nepasitikėjimą didžiojo kunigaikščio teismais. Todėl dar 1501 metais kilo Lietuvos diduomenėje mintis surašyti kodeksą ir tuo būdu unifikuoti, suvienodinti teises visoje valstybėje. 1522 m. pradžioje didysis Lietuvos kunigaikštis įsakė teisininkams surašyti tokį kodeksą, o jau tais pačiais metais gruodžio mėn. 6 d. įstatymas buvo užbaigtas ir Vilniaus seimo priimtas ir patvirtintas. Šis įstatymas pavadintas *Lietuvos Statutu.* Kadangi vėliau buvo išleisti dar du statutai, tai šis buvo pavadintas „pirmuoju". Lietuvos kunigaikštijos teritorijoje jis ėmė galioti nuo 1529 m. rugsėjo 29 d. Šis Statutas, nors ir apėmė visas teisės sritis: civilinę, privatinę, baudžiamąją, viešąją teisę ir, be to, civilinį procesą, turėjo tačiau trūkumų, nes buvo jame per maža sistematikos, kai kurios sritys labai plačiai išnagrinėtos, o kitos, ne mažiau svarbios, tik paviršutiniškai paliestos. Todėl nepraslinkus nė keliems metams nuo Statuto įsigaliojimo, atsirado būtinas reikalas Statutas reformuoti. Naujas, patobulintas Statuto leidinys pavadinta Antruoju Lietuvos Statutu. Šis sistematizuotas ir praplėstas (pirmas turėjo 244 straipsnius, o antras 368 str.). Statutas buvo kunigaikščio patvirtantas tik 1566 m. Toks didelis laiko tarpas nuo pirmojo iki antrojo statuto istorikų yra aiškinamas tuo, kad Lietuvos bajorai, įsigiję iš didžiojo kunigaikščio įvairių privilegijų, norėjo jas dar labiau praplėsti ir garantuoti įrašant į Statutą. Bet tam priešingas buvo kunigaikštis, nes toks žingsnis silpnintų jo valdžią ir gilintų neligybę piliečių tarpe Vis dėlto Antrajam Statute įrašyta net 12 įvairių bajorams duotų privilegijų. Jų tarpe privilegija, pagal kurią buvo sulygintos katalikų ir pravoslavų bažnyčių teisės.

Šitie abu Statutai, nors buvo, šių dienų teisininkų akimis žiūrint, dar ir ne visai tobuli, turėjo milžinišką kultūrinę reikšmę ne tik Lietuvai, bet ir visam pasauliui. Visuose tų laikų valstybių įstatymuose matyti Lietuvos Statutų įtaka. Ir labiau kulturingos Vakarų Europos valstybės (Prancūzija, Vokietija), koedifikuodamos XVI-tam amžiuje savo įstatymus, ėmė pavyzdį iš Lietuvos Statuto. Tai didelis Lietuvos kultūros ir teisės mokslų laimėjimas. Gaila, kad pagal vyraujančią tais laikais Lietuvoje madą Statutai rašyti gudų kalba.

Trečias Lietuvos Statutas buvo išleistas 1588 m. sausio 6 d. Jo reikšmė Lietuvai yra mažesnė. Jis buvo išleistas ne Lietuvai, bet bajorų ir Lenkijos interesų naudai. Po Liublino unijos su Lenkija, Lietuvos bajorai gavo įvairių privilegijų ir herbų, kuriuos norėjo patvirtinti ir garantuoti įrašant į Statutą. Lenkijai vėl rūpėjo pritaikinti Statutą naujai susidariusiai padėčiai, pritaikinti ir suderinti jį su Lenkijos teisėmis ir todėl vertė didįjį kunigaikštį duoti inicijatyvą rašyti naują statutą. Šis statutas buvo pavadintas *Trečiuoju Lietuvos Statutu.* Jis yra žymiai praplėstas ir apima 488 straipsnius, bet visuose jo skyriuose juntama svetima Lenkijos įtaka ir Lietuvos bajorų garbės bei blizgučių (herbų) gobšumas. Trečias Statutas veikė Lietuvos Valstybės teritorijoje kaip kodeksas iki 1840 metų.

Dabar apie teismus. Nuo seniausių laikų teismo privilegija Lietuvoje priklausė tam, kas kitus valdė, būtent: laisvus kaimiečius ir baudžiauninkus teisė pagal papročius ponas, ponus ar bajorus—kunigaikštis, kunigaikščius—didysis Lietuvos kunigaikštis, kuris buvo nuo nieko nepriklausomas ir atsakomas tik prieš Dievą. Kunigaikščiai, kaip ir didysis kunigaikštis, pradžioje teisdavo patys, bet atsiradus daug kitų svarbių valstybės reikalų, jurisdikciją daugumoje atsitikimų pavedė savo įgaliotiems administracijos valdininkams, kurie, be krašto tvarkymo, ėmėsi dar teisėjo pareigų. Jau XV amž. šitą reiškinį

reikia laikyti paprastu ir kasdieniniu, nes patys kunigaikščiai teisdavo retai ir tik svarbesnėse bylose. Todėl toliau kalbėdami apie teismus, skirtysim juos į valdininkų ar apskrities viršininkų — starostų teismus ir į kunigaikščio teismus.

Valdininkai, kurie teisė bajorus, buvo kunigaikščio įgalioti. Tų valdininkų valdžia apimdavo visą apskirtį, ir jie teisė visus bajorus, o vėliau visą šlėktų privilegijuotą luomą, gyvenantį tame apskrityje. Jie nagrinėjo visas civilines ir baudžiamasias bylas, kurios dėl savo charakterio nepriklausė išimtinai didžiojo kunigaikščio teismui. Kadangi tų bylų buvo labai daug ir patys apskrities viršininkai — starostos nesuskubdavo jų išspręsti, tai dalį atiduodavo savo įgaliotiems žmonėms, vadinamiems maršalams. Pradžioje toks teismas susidėdavo iš vieno teisėjo. Tik Pirmas Statutas įvedė, kad šalia teisėjo būtų dar starostos skiriami du ūkininkai. Tokiu būdu tas teismas tapo kolektyvinis. Tuos teismo dalyvius-ūkininkus vadino teisėjais. Teismai rinkdavosi keturius kartus per metus ir posėdžiaudavo per keturias savaites.

Teisių ir įstatymų šaltinis buvo didysis kunigaikštis. Jis buvo ir vyriausias valstybėje teisėjas. Didžiojo kunigaikščio teismas neturėjo nuolatinės savo buveinės. Kunigaikštis teisdavo kiekvienoje vietoje, kur tik važiuodamas per šalį apsistodavo. Atsitikdavo kad kartais svarbesnes bylas kunigaikštis nagrinėdavo būdamas net užsienyje ar karo lauke. Šalia jo dar buvo teisme kelios dešimts jo padejėjų, vadinamų asesorių. Asesorių skaičius nebuvo nustatytas, kartais didelėje byloje buvo jų tik keli, o vėl mažos reikšmės byloje net keliasdešimts. Asesoriais buvo kunigaikščio pilies ar dvaro valdininkai: kunigai, maršalai ir be pareigų bajorai. Visi asesoriai sudarydavo pagelbinę kunigaikščio teismo tarybą. Jie buvo patarėjais ir teismo sprendimams neturėjo didesnės įtakos. Buvo tačiau ir tokių atsitikimų, kad kunigaikštis atidėdavo bylos nagrinėjimą, kol susirinks didesnis asesorių skaičius, o ypač tada, kai byla buvo paini ar reikalingas specijalus įstatymo interpretavimas — aiškinimas. Asesoriai aiškino kunigaikščiui faktiną bylos stovį, supažindindavo su vietos pročiais, klausinėjo liudininkus ir tikrino dokumentus.

Kunigaikštis galėjo pareikalauti, kad kiekviena byla būtų jo nagrinėjama. Kiekvienas žmogus galėjo aplenkti starostijos teismą ir kreiptis tiesiog į kunigaikščio teismą. Tokios bylos kunigaikštis galėjo nenagrinėti ir persiųsti į žemesnį starostijos teismą, bet paprastai darė tai labai retai, nes laikėsi dėsnio, kad valstybėje turi vyrauti teisybė ir tos teisybės beieškančiam piliečiui negalima atsakyti pagelbos. Jeigu byla būdavo paini ir starostijos teismas negalėdavęs išspręsti, siųsdavęs ją į kunigaikščio teismą. Kai kurias bylas nagrinėjo išimtinai tik didysis kunigaikštis. Jis teisdavo kunigaikščius, savo dvaro valdininkus ir svetimšalius, kurie būdami Lietuvoje nusikalto. XVI amž. pasitaikydavę, kad ir paprasti bajorai gaudavę tą privilegiją, vadinamą „apsaugos laišką", pagal kurį žemesnis teismas negalėdavęs jų teisti. Vėliau šitą privilegiją gaudavę dvarai, kurių kiekvienas valdytojas galėdavęs būti tik didžiojo kunigaikščio patrauktas teismo atsakomybėn. Visas šitas privilegijas panaikino 1566 met. Antras Statutas. Pačios bylos atžvilgiu didysis kunigaikštis nagrinėdavo visas bylas iš viešosios teisės srities, pvz. ginčus tarp ištisų visuomenės grupių ar sluogsnių, privilegijų, herbų ir titulų pripažinimus, bylas su valdininkais dėl padarytų nuostolių. Iš civilinės teisės didysis kunigaikštis nagrinėjo bylas dėl nejudomo turto. Iš baudžiamosios teisės kunigaikščiui priklausė: valstybės išdavimas, kunigaikščio įžeidimas, kunigaikščio raštų sunaikinimas ar suklastavimas, nusikaltimai prieš kunigaikščio valdininkus, dezercija iš kariuomenės, visi nusikaltimai, padaryti kunigaikščio buvimo vietoje ar teisme, o taip pat nusikaltimai, už kuriuos buvo numatyta mirties bausmė, garbės atėmimo ar banicijos bausmės.

Apeliaciją mūsų laikų prasme įvedė tik Antras Statutas. Vietoje apeliacijos XV amž. buvo žinomas vadinamas „atsišaukimas" (otozv). Žmogus matydamas, kad teismas duodamas sprendimą sąmoningai peržengė įstatymų bei papročių ribas, galėjo apskųsti teismą kunigaikščiui. Kunigaikštis, jeigu pripažindavo, kad atsišaukimas — skundas yra pamatuotas, liepdavo teisėjui išlyginti savo lėšomis visas tam žmogui padarytas skriaudas. Tai buvo rykštė prieš nesąžiningus teisėjus. Toks kunigaikščio nutarimas nepanaikindavo tačiau neteisingo žemesnio teismo sprendimo, nes sprendimas laikomas buvo nenugriaunamu.

Jau XV amž. didysis kunigaikštis turėdavęs tiek įvairių bylų, kad pats negalėdavęs visų išspręsti ir todėl adiduodavęs jų dalį vadina-

miesiems komisarams spręsti. Čia yra jau antras jurisdikcijos perleidimas kitiems asmenims: pirma starostoms, o dabar komisarams. Paskiroms byloms nagrinėti komisarus kunigaikštis skirdavo atskirai. Antras Statutas nustatė, kad komisarais galįs kunigaikštis naudotis tik bylose dėl sienų tarp kunigaikščio ir bajorų žemių nustatymo. Šalia komisariškų kunigaikščio teismų nuo XVI amž. pradžios atsirado vadinamieji asesoriški kunigaikščio teismai. Kai kurias bylas savo pilyje kunigaikštis atiduodavo savarankiškai nagrinėti asesoriams, kurie prieš tai duodavo kunigaikščiui tik profesinių patarimų. Asesoriški teismai buvo jau kolektyvūs, nes tą pačią bylą nagrinėjo keli ar net keliolika asesorių. Jie teisdavo ten, kur buvo kunigaikštis. Visais abejotinais klausimais turėdavę jie kreiptis į didįjį kunigaikštį. Nuo asesorių teismo galima buvo apeliuoti į kunigaikštį, bet tik tuomet, jeigu asesoriai toje byloje prieš tai nesikreipė į jį patarimo. Trečias iš eilės teismas, kuris pavaduodavo kunigaikštį buvo maršalų teismas. Ir šitas teismas neturėjo savo atskiros kompetencijos, bet nagrinėjo tik tas bylas, kurias kunigaikštis jam pavesdavo. Susidėjo jis iš vieno ar kelių teisėjų. Maršalų teismu jis vadinosi todėl, kad pirmininkaujantis buvo kunigaikščio paskirtas maršalas, o jis jau kviesdavosi savo nuožiūra pagelbininkus. Šitas teismas teisdavo ir išvykus didžiajam kunigaikščiui į užsienį, ko negalėjo daryti asesorių teismas. Nuo maršalo teismo galima buvo apeliuoti į kunigaikštį.

Skirtingą charakterį, palyginus su sakytais teismais, turėjo kunigaikščio tarybos teismas. Kiti teismai neturėjo savo kompetencijos ir nagrinėdavo tas bylas, kurias pavesdavo jiems kunigaikštis, o tarybos teismas turėdavo savo bylų sritį. Didysis kunigaikštis dažnai išvykdavo į karą ar į užsienį ir tuo metu taryba nagrinėjo bylas be kunigaikščio įgaliojimo. Ilgainiui įėjo paprotin dėsnis, kad tarybos teismo kompetencija yra nuo kunigaikščio įtakos nepriklausoma. Tarybos teismas nebuvo nuolatinis ir teisdavo tuomet, kada susirinkdavo. Jo sudėtis buvo įvairi ir nevienoda. Tarybos teisme dalyvavo tie tarybininkai, kurie tuo laiku pripuolamai atsirasdavo Vilniuje. Gausiausiu kompletu teismas posėdžiavo tik per tarybos suvažiavimus. 1528 metų seimas, o vėliau Pirmas Statutas suorganizavo šitą tarybos teismą kaip nuolatinę instituciją. Didžiojo kunigaikščio taryba turėdavusi rinktis teismo tikslais vieną, o vėlian du kartu per metus. Tokie posėdžiai vadindavosi „teismo metais". Tarybos teismui priklausė tos bylos, kurių negalėjo svarstyti apskričių teismai. Jie nustojo veikę 1565 metais, pradėjus galioti Antrajam Lietuvos Statui.

XVI amžiuje pasireiškė didelis teismų reformos reikalingumas. Turį privilegijas bajorai norėjo, kad juos teistų pats didysis kunigaikštis, o tai sudarė didelį sunkumą kunigaikščiui ir vertė steigti vis naujus įvairiais pavadinimais teismus prie centralinės valdžios. Be to, tokia santvarka buvo skriaudžianti tiems, kurie neturėjo privilegijų, nes besiteisdami su previlegijuotu turėdavę važiuoti net į Vilnių pas kunigaikštį. Todėl 1564 metų seime nutarta teismus reformuoti. Panaikinta teismo privilegijos ir sulyginta šios srities teisės visiems laisviems žmonėms. Be to, didysis kunigaikštis geruoju atsisakė vyriausiojo teisėjo pareigų ir perleido jas visuotiniams teismams. Tas pats seimas panaikino likšiolinius pirmosios instancijos starostijų teismus ir jų vieton įvedė žemės ir miestų teismus.

Žemės teismas buvo kiekvienam apskrityje. Jis susidėjo iš teisėjo, padėjėjo ir raštvedžio. Kandidatus į tas vietas rinko po keturius seimeliai ir iš tų kandidatų didysis kunigaikštis vieną skirdavo teisėju. Teisėjas skiriamas buvo į savo vietą iki mirties ir galėjo būti pašalintas tik labai nusikaltus. Šie teismai posėdžiavo tris kartus per metus.

Be žemės teismų, įsteigta miesto teismas. Jo pirmininku buvo apskrities viršininkas—storasta, kuris savo nuožiūra skyrė padėjėją, miesto teisėją ir miesto reštvedį. Šis teismas teisė vieną kartą per mėnesį. Miesto teismas buvo vienaasmenis. Sprendimus darė storasta ar jo padejėjas, o miesto teisėjui priklausė formali bylos eiga, raštvedys tvarkė kanceliariją. Jeigu teisė storastos padejėjas, tai galima buvo apeliuoti į storastą. Savo sąstatu miesto teismas buvo panašus į panaikintus apskrities teismus, bet kompetencijos atžvilgiu buvo didelis skirtumas. Apskrities teismas nagrinėjo visas bylas, kurios nepriklausė didžiajam kunigaikščiui. Miesto teismui Antras Statutas pavedė baudžiamąsias bylas ir jas tiksliai išskaitliavo. Jam priklausė: bylos dėl užpuolimų ant sodybos, dėl žmogžudysčių, plėšikavimų, vagysčių, suktybių, erotinių nusikaltimų ir t. t.

Reforma palietė tik pirmosios instancijos teismus. Antroji instancija pasiliko toji pati-

D. MAČĖNAS

Žvaigždžių susiskirstymas visatoje

Paprasta akimi žvilkterėję į dangų, pajėgiame įžiūrėti maždaug apie 6000 įvairių žvaigždžių. Kai paimame jau nors paprasta lunetą, tai jų skaičius padidėja iki kelių dešimčių tūkstančių; o jau pro teleskopą galima įžiūrėti net milijonai įvairių įvairiausių žvaigždžių. Kiekvieną kartą, kai tik žmogui pavyksta patobulinti teleskopas, pastebimas vis didesnis žvaigždžių skaičius. Savaime kyla klausimas, ar taip tęsis be galo ilgai, ar pagaliau kada nors prieisime tokią ribą, už kurios, nors ir tobuliausių teleskopų pagalba, nebus galima įžiūrėti jokių žvaigždžių. Šis klausimas jau nuo senų laikų domino ir tebedomina astronomus, kurie buvo sudarę net dvi hipotezes. Viena jų sako, kad visos žvaigždės esančios išmėtytos maždaug vienodai po nepabaigiamą visatos platybę, o antroji, kad žvaigždės esančios viduryje tam tikro milžiniško kamuolio, už kurio esanti visiška tuštuma. Tačiau ir viena ir antra nuomonė mokslininkų neįtikino.

Paskutiniais laikais astronomas Einsteinas pateikė dar trečią šiuo klausimu nuomonę, kuri, atrodo, yra tinkamiausia. Einsteinas tvirtina, kad visi žvaigždžių miglynai *) yra sutalpinti tiesiomis linijomis visatoje taip, kad kiekvienas toks miglynas turi dar šešius savo artimiausius miglynus-kaimynus, pvz., iš viršaus ir apačios, iš dešinės ir kairės iš priešakio ir užpakalio, o šie dar panašius kaimynus ir t. t. Iš karto atrodo, kad dalis šių miglynų negali turėti šešių kaimynų. Dalis miglynų turėtų atsidurti kraštuose. Tačiau taip nėra. Miglynai, nors jų skaičius beribėse yra apibrėžtas (maždaug apie šimtas milijardų), tačiau gali būti taip išmėtyti, kad visi turi savus šešius artimiausius miglynus. Kad šis tvirtinimas būtų aiškesnis, paimkime tokį pavyzdį. Lai bus duota mums tam tikras skaičius žmonių ir įsakymas, kad šiuos žmones taip išstatinėtum, jog kiekvienas jų turėtų savus kaimynus ir kad tarp visų šių kaimynų nuotolis būtų 5 m. Jei tai padaryti mėginsime plokštumoje, tai mums jokiu būdu nepavyks. Bet, jei tai vykdysime dideliame kamuolyje, tai darbas geriausia nusiseks, nes kamuolys neturi niekur pabaigos, neturi kraštų, prie kurių pastačius žmogų šis jau negalėtų turėti dalies savo kaimynų. Panašiai yra su miglynais.

Tokį Einsteino galvojimo būdą parėmė ir Belgijos kunigais-astronomas Lemaitre, kuris tą teoriją dar praplėtė ir papildė.

Jau nuo senesnių laikų buvo galvojama, kad miglynai nuo mūsų tolinasi. Miglynų tolinimosi greitis yra proporcingas nuotoliui. Greitis toliausiųjų miglynų siekia tiesiog fantastiškus skaičius — apie 25 tūkstančius kilometrų per sekundę. Vidutiniškai gi miglynai nuo mūsų skrieja apie 150—300 km. per sekundę.

Kun. Lemaitre šią nuomonę truputį pataisė. Pagal jį žvaigždės iš tikro atsitolina nuo mūsų, tik ne taip kaip pirmieji galvojo. Lemaitre nurodo, kad visa visata, visas pasaulis plečiasi. Paaiškinimui paimkime vėl pavyzdžiu kamuolį. Geriausia šiuo atveju balioną. Pradėkime į šį balioną pūsti orą. Balionas didės. Tačiau, jei prieš tai ant baliono buvo kokie nors krituliai, kurių nuotolis vienas nuo kito buvo vienodas, tai ir balioną pripūtus nuotolis paliks vienodas, nors ne toks pat. Juo balionas labiau plėsis, juo ir nuotolis tarp taškų didės, tačiau didės lygiai visame baliono paviršiuje. O žinome juk, jei prie vienukių, kurios tarp savęs visos yra lygios, pridėsime po dvejukei, tai rezultate gausime trejukes, kurios tarp savęs bus irgi lygios. Kun. Lemaitre galvojimas visai nepakenkė Einsteino teorijai, o tik ją papildė ir praplėtė.

*) Miglynai — žvaigždžių sistemos, pvz., Paukščių Takas.

---

kunigaikščio teismas, asesorių ir maršalų teismai.

Be minėtų visuotinių teismų, buvo dar Lietuvoje bažnytiniai tesmai ir žydų teismai. Baudžianinkus teisė jų ponai—patrimonijaliniai teisėjai. Tuose ponų teismuose dalyvavo kai kada ir baudžianinkai. Tie kolektyviniai teismai vadinosi „koptais“. Jie rinkosi ginčams dėl žemės sienų išspręsti. Smulkesnių davinių apie šituos teismus nėra:

Šaltiniai: 1) Stanislaw Kutrzeba — Historija Ustroju Litwy, 2) Jasinkij — Litovskij Tribunal, 3) Lietuvos Statutai.

Pateikę šias hipotezes, kurių tik paskutinė, daugumos nuomone, yra panašausia į tiesą, pažiūrėkime, kas yra sakytieji miglynai ir kokia žvaigždžių prigimtis.

Miglynai yra dviejų visai skirtingų rūšių. Vieni jų, tai milijonai įvairių žvaigždžių, nutolusių nuo mūsų daug milijonų bei milijardų kilometrų, kiti gi, tai tokie miglynai, kurie susideda iš dujų ir dulkių. Šias miglynų rūšis atskirti senovėje buvo labai sunku. Ir ištiesų. Juk šie miglynai skiriasi tik spalva. Pirmieji yra balti, o antrieji turi paprastai gelsvą atspalvį. Tik vėlesniais laikais, ištobulėjus milžininkų teleskopų gamybai ir pakankamai išsivysčius spektralinei analizei, šie tyrimai pasidarė daug prieinamesni ir gaunami rezultatai daug tikresni. Teleskopų pagalba jau galima atskirti, ar matomas miglynas susidaro iš žvaigždžių, ar ne. Tokiu būdu ištyrus artimesnius miglynus, atsirado dar kiti, kurie dėl savo milžiniško tolumo buvo net tobuliausiems teleskopams neprieinami. Šiems miglynams tirti buvo panaudotas spektroskopas, kurio pagalba yra labai lengva atskirti, ar šviesa paeina iš miglyno, susidedančio iš žvaigždžių, ar iš dujų. Tyrinėjant toliau, pasirodė, kad dujiniai miglynai yra tai milžiniški debesys. Šie debesys susideda iš įvairių dujų, daugiausia iš heliaus ir vandenilio. Jų tarpe pasitaiko nemažas kiekis anglies ir kalcijaus dulkių. Yra nuomonių, kad šių miglynų sąstatan įeina dar ir daugiau cheminų elementų, nors ligi šiol tai patikrinti mokslui dar nepavyko. Visos šios medžiagos miglynuose yra labai retos. Daug retesnės už tuštumą, esančią elektros lemputėse. Tačiau nežiūrint į tai — šių miglynų masė yra milžiniška, didesnė kartais net už didžiausių žvaigždžių mases. Temperatūra yra labai žema, siekianti kartais net —273°C. Toliau tiriant paaiškėjo, kad dujiniai miglynai nebūtinai turi patys šviesti. Ir jeigu kuris jų šviečia, tai tik todėl, kad jame yra įsiterpusios žvaigždės, kurios arba tiesiog apšviečia jį arba savo spinduliais, ypač ultrafijoletiniais, sudaro miglyne tam tikrą fosforoscenciją. Pasitaiko ir tokių dujinių miglynų, kuriuose nėra jokios žvaigždės. Šie miglynai yra visai tamsūs.

Miglynai, susidedą iš žvaigždžių, turi sk irtingą prigimtį ir šiuo momentu mums yra svarbesni ir reikšmingesni. Dėl to pravartu apie juos šis tas pasakyti. Geresniam šių miglynų supratimui paimkime panagrinėti charakteringiausį, visiems gerai žinomą Paukščių Taką.

Paukščių Taką mes visi gerai matome giedrią naktį. Tai neryškiai šviečianti ir neturinti aiškios išvaizdos juosta, kuri traukiasi per visą dangų. Ji yra kai kur siauresnė, kai kur platesnė. Kraštai atrodo neryškūs ir vingiuoti. Paukščių Takas nuo neatmenamų laikų žmonijai buvo žinomas, tačiau tikrąją jo prigimtį tik daug vėlesniais laikais pavyko atskleisti. Jau XVII amžiaus pradžioje ta keista dangaus juosta imta nuodugniau tirti. Galilėjus, galima sakyti, pirmas visoje amžių istorijoje atkreipė nors ir netobulą savo teleskopą į Paukščių Taką. Atkreipė, pažiūrėjo ir pamatė, kad Paukščių Takas susideda iš daugelio tūkstančių žvaigždžių, kurios, žiūrint paprasta akimi, atrodo susiliejusios į vieną, neaiškaus šviesumo ūkanotą juostą. Ilgainiui, tobulėjant teleskopams, pavyko vis labiau ir labiau peržvelgti visatos erdvę. Paukščių Takas darėsi vis aiškesnis. Ten kur pirmiau matėsi vien ūkana, dabar atsirado žvaigždžių žvaigždelės. Atrodo, kad miglos lyg tyčia išnyko, o jų vieton atsirado žvaigždės. Tačiau žmogus ir šiais savo darbo rezultatais nepasitenkino. Nepatenkino jo norų puikiausių konstrukcijų teleskopai. Žmogus ryžosi visatos beribes fotografuoti. Ir tenka pasakyti, kad šie užsimojimai davė puikiausius rezultatus. Visi dangaus platybių kūnai nufotografuota, nes fotografijoje daug patogiau yra tirti šių kūnų sutvarkymas. Nufotografuotas buvo ir Paukščių Takas. Pasirodė, kad fotografijoje puikiai paliko žymes ne tik visos žvaigždės, bet ir miglynai, kurie yra Paukščių Take. Toliau betiriant įsitikinta, kad žvaigždės, iš kurių susidaro Paukščių Takas, ne visos yra vienodai šviesios. Toks reiškinys vertė galvoti, kad matomų žvaigždžių nuotolis nuo mūsų yra ne vienodas. Ir juo žvaigždė yra arčiau mūsų, juo jos šviesumas yra didesnis ir atvirkščiai. Ši nuomonė rado pritarimą mokslininkų tarpe ir išliko su kai kuriais papildymais ligi šių dienų. Ištobulėjus matavimo instrumentams, pavyko surasti ir tikrasis žvaigždžių nuotolis nuo mūsų.

Išmatuoti dangaus kūnų atstumas gana sunku. Todėl gal šis darbas tik vėliausiais laikais ėmė duoti geresnius vaisius. Pagrindinis būdas žvaigždžių atstumui matuoti yra trigonometinis para laksas. Visi žinome, kad žemė sukasi aplink saulę. Sukimosi rato spindylys siekia apie 150.000.000 km. Vadinasi, žemės nuotolis nuo saulės yra 150 milijonų km. Visą šitą ratą žemė apskrieja per metus. Ir mes skriedami drauge su žeme

matome, kad žvaigždės tarytum keičia savo vietas erdvėje. Skriejant aplink saulę, mums atrodo, kad šitą judėjimą darome ne mes, bet žvaigždės. Čia yra toks pats reiškinys, koks gaunasi važiuojant traukiniu, kada mums atrodo, kad ne mes judame, bet medžiai, telefono stulpai ir kita. Šitą tariamą žvaigždžių praslinkimą, geriau sakant, praslinkino kampą ir vadiname trigonometriniu paralaksu. Juo tolimesnė žvaigždė, juo mažesnis paralakslas, juo gauti skaičiai yra mažiau tikri. Tačiau ir artimiausiųjų žvaigždžių paralaksas yra mažas — niekad neprašoka vienos lanko sekundės. Todėl tik labai tobuli instrumentai gali išmatuoti tiriamos žvaigždės paralaksą.

Bematuojant žvaigždžių atstumus, pasirodė, kad šie atstumai yra tokie dideli, jog norint juos apibrėžti paprasta skaičių virtine, yra labai nepatogu. Todėl astronomai įvedė vadinamus šviesos metus. Šviesos metai, tai toks kelio ilgis, kiek gali per vienus metus nuskrieti šviesos spindulys. O žinome, kad šviesa per vieną sekundę nuskrieja net 300.000 km. Apskaičiavę gauname, kad vieneri šviesos metai lygu — 9.463.000.000.000 kilometrų. Be šviesos metų astronomijos moksluose dar yra vartojamas vadinamas *parsekas*, kuris lygus 3,258 šviesos metams arba apytikriai 30.840.000.000.000 kilometrų.

Trigonometrinių paralaksų pagalba galima nustatyti žvaigždės nuo žemės atstumas nedidesnis, kaip 100 parsekų. Tolimesnių žvaigždžių atstumo trigonometrinio paralakso būdai jau nepajėgia išmatuoti. Tokioms žvaigždėms vartojamas kitas būdas, nors netoks tikslus, kaip pirmas. Žinome, kad visa saulės sistema (saulė, žemė ir kitos planetos) tarp artimesnių žvaigždžių skrieja apie 20 km. per valandą greitumu. Dėl to žvaigždžių vietos danguje keičiasi (taip mums atrodo). Ir juo žvaigždė yra artimesnė, juo jos vietos kitamas yra ryškemis. Nagrinėjant šitą reiškinį, galima nustatyti vidutinišką kai kurių žvaigždžių atstumą. Gauname vadinamus vidutiniškus žvaigždžių paralaksus. Šie paralaksai taikomi kuriai nors žvaigždžių grupei. Paskiroms žvaigždėms, esančioms šiose grupėse, šie paralaksai gali būti arba perdideli arba permaži. Šių metodų pagalba galima apytikriai nustatyti žvaigždžių atstumas net ligi 1000 parsekų.

Bet yra žvaigdžių, kurių nuotolis nuo mūs toks didelis, kad paralaksų pagalba jų išmatuoti jau negalima. Imta ieškoti naujų būdų. Ir surasta. Tam tikslui panaudotas jau anksčiau sakytas spektroskopas, kurio pagalba pavyko nustatyti žvaigždės apsoliutinį šviesumą, o tuo pačiu ir jos atstumą. Žinome, kad juo artimesnė žvaigždė, juo aiškiau šviečia. Tačiau negalime pasakyti, kad tik vien nuotolis nulemia tokį ar kitokį žvaigždės šviesumą. Mokslo nustatyta, kad žvaigždės ne visos vienodai šviesios. Šviesos atžvilgiu žvaigždės yra syskirstytos net į dvidešimt įvairių rūšių. Šviesiausios žvaigždės yra tos, kurias mes matome baltas. Kitos yra raudonesnės. Ir spektroskopas kaip tik yra taip sudarytas, kad gali atskirti, kuri žvaigždė šviečia baltai, o kuri raudonai, nors žiūrint pro žiūronus gali atrodyti, kad jos šviečia abi lygiai. Tačiau ir čia prieita riba. Kad galėtume nuodugniai ištirti žvaigždės spektrą, ji turi būti pakankamai šviesi. Vadinasi, ji turi būti arba iš tikro labai šviesi arba artima. Tačiau yra žvaigždžių, kurios nėra nei labai šviesios, nei artimos. Tokių žvaigždžių atstumo net spektroskopas negali nustatyti. Trumpai aptarę žvaigždžių nuotolių matavimo būdus, grįžkime vėl prie žvaigždžių susitvarkymo visatos platybėse ir jų santykio su sakytu Paukščių Taku.

Paviršutiniškai žiūrint, atrodo, kad žvaigždės išbarstytos yra danguje be jokios tvarkos. Atrodo, kad Paukščių Takas visai atsitiktinai eina per vienus žvaigždynus, o ne per kitus. Taip mes galvojame, jei žiūrime tik plika akimi. Visai ką kitą rodo teleskopiniai stebėjimai. Žiūrėdami pro teleskopus, matome, kad dangus ne visur vienodai nusagstytas žvaigždėmis. Danguje yra sričių, kuriose pasitaiko vos viena žvaigždė, o kitur tokio pat didumo sritis gali būti pilna įvairiausių žvaigždžių bei žvaigždelių. Toks žvaigždžių susiskirstymas danguje, yra labai svarbus reiškinys, kurį mokslas vadina galaktiniu susigrupavimu arba galaktine koncentracija. Žvaigždžių tankumas didėja artėjant prie Paukščių Tako. Žvaigždžių atstumas nuo Paukščių Tako vadinasi galaktiniu pločiu, kuris matuojamas lanko laipsniais.

Šią Paukščių Tako įpatybę pirmas pastebėjo Williamas Herschelis dar XVIII šimtmečio pabaigoje. Tai gal yra pirmutinis astronomas, bandęs visai tiksliai ištirti žvaigždžių padėtį danguje. Ir nors jo prietaisai buvo dar gana paprasti ir netobuli, tačiau jisai jau davė gana teisingą nuomonę apie Paukščių Taką. Herschelis pastebėjo, kad Paukščių Takas nėra kažkoks atsitiktinis dangaus objektas, bet jis užima pa-

grindinę vietą žvaigždžių visumos sutvarkyme. Ir ištikro. Ryšį su Paukščių Taku turi ne tik paskiros žvaigždės, bet ir ištisi žvaigždynai, kurie yra susibūrę arčiau Paukščių Tako Tai rodo, kad žvaigždės sudaro vieną milžinišką sistemą, kurią vadiname *galaktine* sistema. Šiojo sistemoje yra mūsų saulė ir mes patys. Mes esame beveik pačiame šios sistemos viduje ir todėl, kai žiūrime iš vidaus į ją, matome begales žvaigždžių ir Paukščių Taką. Tačiau visai tiksliai ištirti Paukščių Takas ir apskritai žvaigždžių visumos sutvarkymas W. Herscheliui nepavyko, nes nebuvo dar prietaisų tiksliam žvaigždžių atstumui matuoti, nebuvo stiprių teleskopų ir kitų įvairių būtinų patogumų, be kurių tikslesnis dangaus kūnų tyrimas yra negalimas.

Pažinę bent paviršutiniškai Paukščių Taką, galime imti galvoti ir apie kitus panašius miglynus, kurių visatoje yra, be abėjo, dar labai daug. Jeigu žvilgterėsime teleskopu į abi Paukščių Tako puses, tai pamatysime daugelį įvairiausių dangaus kūnų, kurie kartais pasirodo, kaip visai aiškios žvaigždžių sistemos, kartais kaip dujų ūkai — debesys. Bet atydžiau juos patyrinėjus, pasirodo, kad jie yra tik milžiniškos žvaigždžių konstelacijos, kurios dėl savo tiesiog neišsivaizduojamo tolumo tik atrodo kaip debesys. Čia ir tobuliausi mūsų laikų teleskopai nieko nepadeda. Tik spektralinės analizės dėka pavyko patirti, kad šie debesys nėra susidarę iš dujų, bet kad tai yra žvaigždžių rinkiniai. Spektras lengvai atskiria žvaigždžių šviesą nuo šviesos, kurią skleidžia dujiniai debesys.

Sakytieji debesys, žiūrint į juos pro teleskopus, atrodo baltos spalvos. Jie yra pavadinti ekstragalaktiniai miglynai — ūkai, nes dėl savo tolumo yra išsiveržę iš galaktinės sistemos ribų.

Iš šių ekstragalaktinių sistemų ypatingai įdomūs yra Magelano debesys, kurie atrodo lyg būtų Paukščių Tako dalis. Magelano debesų tyrimas netik paprasta akimi, bet ir vidutiniško stiprumo teleskopu yra neįmanomas. Tik stiprus teleskopas rodo, kad tai yra labai įvairių žvaigždžių rinkinys. Magelano debesyse pasitaiko nemažas kiekis ir tikrų dujinių miglynų— šviesiųjų ir tamsiųjų.

Be sakytų debesų, įdomūs yra vadinami kamuoliniai žvaigždžių spiečiai. Šie spiečiai, kurių ligi šiol yra priskaityta apie 90, tarp savęs labai panašūs. Tie žvaigždžių spiečiai — rinkiniai yra kamuolio formos. Manoma, kad viename tokiame spiečiuje yra per 50.000 žvaigždžių. Spiečių susiskirstymas erdvėje yra toks, kad maždaug visi įeina į galaktinę sistemą ir turi tokį ar kitokį ryšį su Paukščių Taku.

Iš to, kas buvo sakyta apie žvaigždžių išsisklaidymą visatos beribėse, matome, kad jis yra labai įdomus, tvarkingas, bet drauge ir sunkus tirti. Nors astronomijos mokslai turi jau poros tūkstančių metų istoriją, tačiau tik mūsų laikų tyrinėjimai davė kiek apčiuopiamesnius vaisius. Tačiau labai klystume, jei drįstume sakyti, kad šių dienų astronomija yra ištyrusi visą visatą. Visata turėjo ir turi daugybę paslapčių, kurias atskleisti žmogus vargiai kada nors galės. Juo teleskopas tobulesnis, juo daugiau pastebima įvairių dangaus kūnų. Įvairūs žvaigždynai, kurie dar vakar buvo laikomi kažkokiais debesimis, šiandie jau virsta milžiniškų žvaigždžių rinkiniu. Tačiau kas gali tvirtinti, kokio pagaliau stiprumo teleskopas įstengs įžiūrėti tolimiausius žvaigždynus, už kurių yra vien tuštuma. Ir ar iš viso tokia tuštuma visatos sutvarkyme kur nors yra? Žmogus nekartą pats save klausia, ar žvaigždžių skaičius didės be galo ilgai, ar pagaliau kada nors prieisime tokią ribą, už kurios nors ir tobuliausių teleskopų pagalba daugiau jokių dangaus kūnų nebepajėgsime įžiūrėti. Darant išvadas, atrodo, kad daugumas astronomų yra linkę galvoti, kad ilgainiui tokią ribą prieisime. Kitaip sakant, pamatysime visas žvaigždes, kokios tik yra visoje visatoje. Viltys gražios, nors paremtos vien spėliojimais. Jų išsipildymas nors ir tolimoje ateityje yra labai abejotinas. Tačiau reikia tikėti, kad ateities darbai abejojimų rūkus išsklaidys ir visatos paslaptingumus nors iš dalies atsiskleis.

A. ADOMAITIS

Čekoslovakijos klausimas

1938 metai Čekoslovakijai reikšmingi. Šiais metais spalių mėnesio 28 d. sukanka 20 metų nuo Čekoslovakijos nepriklausomybės paskelbimo. Tą dieną St. Žermeno ir Trijanono taikos sutartimi buvo nustatytos Austro-Vengrijos imperijos griuvėsiuose naujos respublikos—Čekoslovakijos sienos.

Čekoslovakija išsitiesė ilgu, siauru sklypu beveik pačiame Europos viduryje. Jos ilgis siekia 900 km., o plotis kai kuriose vietose vos 150 km. Iš šiaurės, šiaurės — vakarų ir pietų Čekoslovakiją supa sujungtoji Vokietija—Austrija, pietų vakaruose—Vengrija, pietų rytuose—Rumunija ir šiaurės rytuose—Lenkija. Apsupta tokių kaimynų, Čekoslovakija niekad negalėjo, o dabar ypač negali jaustis perdaug saugiai.

Teritorija, gyventojai, pramonė, turtai. Čekoslovakijos teritorija skirstosi į vakarų ir rytų dalis. Į vakarų dalį įeina Čekija, Moravija ir Silezija, į rytų—Slovakija ir Karpatų Ukraina. Didžiausi miestai: sostinė Praha — 850.000 gyv., Brno — 240.000, Moravska Ostrava — 125.000, Bratislava — 110.000, Pilzen — 140.000.

Nacijonalinis Čekoslovakijos gyventojų sąstatas labai margas. 1930 metų visuotinio surašymo daviniais Čekoslovakijos teritorijos 140.493 km^2 plote gyveno 14.729.536 žmonės. Iš jų buvo: čekų—7.342.861, slovakų—2.345.908, vokiečių—2.231.688, vengrų—692.923, ukrainų—549.169 ir lenkų—81.757.

Čekoslovakija — gardus kąsnelis, viliojąs didelius apetitus turinčius kaimynus. Ji turi daug akmens anglių, geležies, sidabro, švino, aukso, vario ir brangiausio metalo — radijaus. Didelės reikšmės pramonei turi taip pat brangiosios molio rūšys—*kaolinas*. Čekoslovakijos pramonė yra labai išsivysčiusi. Jos metalo apdirbimo, avalinės (Bata), bravorų (Pilzeno alus), cukraus, stiklo (Bohemijos stiklas) fabrikai pagarsėję visame pasauly.

Ypatingą Vokietijos dėmesį traukia į save Čekoslovakijos ginklų fabrikai: Betfeldo, Daneko ir Škodos. Labai aukštos kultūros žemės ūkio produktų gamyba Europos armotinінkams rūpi nemažiau, negu Škodos gamyba.

Čekų kariuomenė. Negausi skaičiumi čekų kariuomenė yra galingas vienetas savo sutvarkymu ir apginklavimu. Nuosava, nesenai rekonstruota ir aukštai išvystyta Čekoslovakijos karo pramonė aprūpina kariuomenę naujausiais pabūklais ir moderniškiausiais karo technikos išradimais. Kariuomenė labai gerai apmokyta ir vispusiškai paruošta. Avijacija gali pasigirti savo lėktuvų kiekiu ir aukščiausiomis kvalifikacijomis. Kariuomenės štabo viršininko gen. Kreičio pareiškimu spaudai, Čekoslovakijos pasieniais įrengtos tvirtovės ir fortai staigaus puolimo atveju sugebės kurį laiką sulaikyti bet kokį priešą be svetimos pagalbos.

Ar gali Čekoslovakija laukti pagalbos iš šalies? Įvykiai Europoje dabar eina vienas po kito taip greitai, kad negalima numatyti to, kas įvyks po kelių dienų, o juo labiau kelių mėnesių. Tegalima tiktai spėlioti.

Europai šiandien rūpi trys klausymai: Ispanijos, Čekoslovakijos ir Lietuvos—Lenkijos. Šiuo kartu sustosime ties Čekoslovakija. Goeringo pareiškimu, kurį jis padarė čekų pasiuntiniui Berlyne, Vokietija nesikėsinanti prieš politinę Čekoslovakijos nepriklausomybę bei teritorijalinę neliečiamybę. Žodžiams šiandien mažai kas tiki, tai tiesa, bet taip pat tiesa ir tai, jog Čekoslovakija nėra Austrija. — Tas ir yra esmingiausia. Užpulta ji ginsis iš paskutiniųjų, neliks abejingos kitos valstybės. Iš to galėtų kilti Europos karas, o jo bent dabar Vokietija dar privengianti.

Austrijos anšliusas buvo Hitleriui viso jo politinio gyvenimo didžiausia svajonė ir tikslas, o Sudetų vokiečių inkorporavimo į Reichą fuereris niekad rimtai nėra svarstęs. Jis tesiekia jiems autonomijos Čekoslovakijos respublikos ribose, o pačią Čekoslovakiją nori paimti (užsienio politikos prasme) ypatingon Vokietijos įtakos sferon.

Kad ir kiek būtų dabar kalbama apie Berlyno — Romos bičiulystės pastovumą, Austrijos prijungimas vienu mostelėjimu panaikino Italijos įtaką Vidurinėje Europoje Vokietijos naudai. Vokietija padarė pirmą ir reikšmingą žingsnį politinei ir ekonominei hegemonijai praplėsti visame Dunojaus baseine.

Vienintelė kliūtis šiai hegemonijai plėstis į Balkanus ir artimuosius Rytus dabar pasidarė

Čekoslovakija ir todėl aišku, kad vokiečiai visokiais būdais stengsis pašalinti šitą kliūtį, siekdami sumažinti Prahoje anglų—prancūzų įtaką ir patys užimti jų vietą.

Vokietijai prisijungus Austriją, Čekoslovakijos strateginė būklė staiga labai pasunkėjo. Jos siena su Vokietija yra labai sustiprinta ir, be to, puolimą iš tos pusės trukdo natūralios kliūtys: Sudetų ir Milžinų kalnai. Užtat iš Austrijos pusės čekų siena iš Austrijos Moravos upės slėniu ir iš Silezijos Oderio slėniu patogi vokiečių kariuomenės būriams pulti. Pro šią vietą, esant vokiečių kariuomenės persvarai, galima greit atkirsti Slovakiją nuo Bohemijos.

Ar gali čekai tokiu atveju tikėtis pagalbos iš savo kaimynų? Šia prasme jų padėtis nėra pavydėtina. Nei vengrai, nei juo labiau lenkai jiems į pagalbą, aišku, neis. Rumunija ir Jugoslavija, kol joms dar negresia tiesioginis pavojus, linkusios laukti ir į artimesnį kontaktą su čekais neiti.

Čekoslovakija turi sudariusi sąjungas su Prancūzija ir Sovietų Rusija. Sovietų Rusija kelis kart viešai pareiškė, kad ji stos ginti Čekoslovakiją, tik reikalauja kad Prancūzija pirmoji pradėtų vykdyti savo sąjungininkės pareigas. Todėl, kaip matome, Sovietų karinė pagalba Čekoslovakijai yra priklausoma nuo tokios pat Prancūzijos pagalbos Čekoslovakijai. Sąjunga su Prancūzija yra stipriausias Čekoslovakijos politikos ramstis. Ta sąjunga yra nedviprasmiška ir veikia automatiškai. Bet faktiška santykių būklė yra tokia, kad net labiausiai formalus Prancūzijos užtikrinimas priklauso šiuo metu nuo Anglijos laikysenos. Šių dviejų valstybių politikos bendrumas taip toli šiandien yra nuėjęs, kad negalima sau įsivaizduoti situacijos, kurioje Prancūzija mėgintų ką nors veikti be Anglijos pritarimo. Aišku, kad ir Prancūzijos politika daro įtaką Anglijos politikai ir tai, galima sakyti, gana žymią. Bet be Anglijos, o ypač prieš Anglijos sutikimą, Prancūzija jokio sprendžiamo žygio nemėgins daryti.

Anglijos nusistatymas Čekoslovakijos atžvilgiu buvo apibūdintas premjero Čamberleno pareiškime šių metų kovo 17 d. Pareiškimo komentarai yra gana prieštaraujantieji. Patenkina jie visus ir drauge nepatenkino nieko. Automatiškos pagalbos Čekoslovakijai anglų premjeras nepažadėjo. Bet vėl nepareiškė tuo klausimu visiško savo abejingumo. Paliko sau teisę padaryti sprendimą pagal reikalą. Nėra tai visai mažai. Tai jau daugiau, negu turėjo Prancūzija 1914 m. Tuomet vokiečiai manė, kad Anglija pasiliks neitrali ir todėl skaudžiai apsivylė. Ar pakartos vokiečiai antrą kartą tą pačią klaidą? Jeigu taip, tai Anglijos susilaikymas nuo aiškaus pasisakymo turės antrą kartą atsakyti už karą, kurio galima būtų išvengti, jei būtų daugiau aiškumo anglų premjero pareiškime. Tačiau negalima abejoti, kaip pasielgs Anglija, kilus karui. Ji, aišku, neišvengs karan neįsikišusi.

Š. m. balandžio mėn. pabaigoje įvyko Čekoslovakijos Sudetų vokiečių Heinleino partijos suvažiavimas, kuriame buvo priimta aštri ir didelių laisvių reikalaujanti rezoliucija. Ši rezoliucija buvo įteikta Čekoslovakijos vyriausybei. Visa tai be abejo, daroma su Hitlerio žinia. Tačiau, kaip praneša laikraščiai, Čekoslovakijos vyriausybė vokiečių reikalavimus atmetė. Padėtis darosi labai įtempta. Buvo gandu, esą vokiečiai Čekoslovakijos vvriausybę net įspę, kad Sudetų vokiečių reikaluvimus remiąs ir Berlynas. Kaip iš tikrųjų yra, nežinia, bet aišku, kad visą Čekoslovakiją ir kitose valstybėse, pvz. Lietuvoje — Klaipėdos krašte, gyvenančių vokiečių aliarmą ir triukšmą kelia pats Hitleris. Dėl Čekoslovakijos likimo yra įvairių spėliojimų. Daugiausia tai priklauso nuo Prancūzijos, Anglijos ir Sovietų Rusijos nusistatymo. Jei šios valstybės tartų griežtą žodį ir pasakytų Hitlerio Vokietijai „ne", tada vokiešiai nė pirštų Čekoslovakijos nepakliudytų. Šiuo metu vieši Londone Prancūzijos premjeras Deladier ir užsienio reikalų ministeris Bonnet, kurie tarsis svarbiais politikos klausimais. Be abejo, bus aptartas ir Čekoslovakijos klausimas. Koki bus pasitarimų vaisiai, dar nežinia. Žinia tik viena: čekoslovakai aukštos kultūros ir laisvę mylį monės. Tos laisvės niekam jokia kaina neparduos.

Žinios ir įvykiai

A. A. Mykolas Brenšteinas

Neatsimenu tiksliai, kada susipažinau su Mykolu Brenšteinu. Bus jau keletas gerų metelių, kai į Laikinojo Vilniaus Lietuvių Komiteto raštinę atėjo nedidelio ūgio ir jau senyvo amžiaus asmuo. Buvo tai Vilniaus universiteto bibliotekos vedėjas Mykolas Brenšteinas, pasiryžęs nors kartą prieš mirtį aplankyti savo gimtuosius Telšius, Šventąją Žemaitiją. Įdomus interesantas iš karto atsiprašė negalįs laisvai lietuviškai kalbėti, nors lietuviškus laikraščius skaitąs ir jais laisvai galįs naudotis. Čia pat pareiškė man, kaipo žurnalistui, komplementą, bet pridūrė, kad, esą, aš truputį šališkai rašąs. Savaime aišku, kad Komiteto raštinėje daugiau kalbėjome apie mums rūpimus platesnio pobūdžio klausimus, negu apie malonaus interesanto sumanytą kelionę į Lietuvos Valstybę. M. Brenšteinui pažadėjau, kuo galėdamas, padėti ir jis tikrai tą vasarą lankėsi Lietuvoje, pamatė paskutinį kartą ir gimtuosius savo Telšius.

Nuo to laiko dažnai susitikdavau M. Brenšteiną, dažnai įsikalbėdavome ne tik, kaipo lenkas su lietuviu, bet kaipo vieno krašto gyventojai. Temų pasikalbėjimams niekuomet nepritrūkdavo. M. Brenšteinas domėjosi mūsų tautos kultūrinio gyvenimo raida, aš — netolima Lietuvos praeitimi, kuri Universiteto bibliotekos vedėjui buvo žinoma ne tik iš knygų, bet kurią jis savo akimis matė, buvo gyvas jos liudininkas ir dalyvis. Retkarčiais vėl aplankydavau Myk. Brenšteiną bibliotekoje, kur jis, darbuodamasis rankraščių skyriuje, jautėsi laimingas galėdamas dirbti savo mėgiamoje srityje. O senuosius rankraščius M. Brenšteinas mėgo. Iš surankiotų rankraščių ir visokių užrašų jis parašė ne vieną istorinę studiją, kurių daugumas skiriama Lietuvos praeičiai nušviesti. Prabėgomis reikia pasakyti, kad M. Brenšteino žinioje yra nemaža ir mūsų rašytojų rankraščių, kuriuos jis savo metu yra surinkęs. Iš mūsų rašytojų, berods, daugiausia pateko M. Brenšteino žinion vyskupo M. Valančiaus, D. Poškaus ir kitų rašytojų rankraščių.

Nešališkai kalbant, tenka pabrėžti, kad M. Brenšteinas stropiai saugojo turimus rankraščius ir jais naudodamasis yra parašęs du veikalus, ankštai susijusius su mūsų kultūros ir literatūros istorija. Turiu galvoje M. Brenšteino veikalą „Bractwo Trzeźwości na Litwie“ ir „Dionizy Paszkiewicz“.

Šis paskesnysis veikalas išėjo iš spaudos 1934 metais. Tai, berods, buvo priešpaskutinis M. Brenšteino veikalas. Jo autorius nepasidrovėjo tuo pačiu klausimu skaityti paskaitos Lietuvių Mokslo Draugijos metiniame narių suvažiavime. Skaitė lenkiškai, nes, kaip minėjau, lietuviškai laisvai negalėjo kalbėti. M. Brenšteinas priklausė prie negausių Lietuvos lenkų, kurie mūsų kalbos nežemino, neniekino, bet gerbė ir ją mokėjo.

Tais pačiais 1934 metais išėjo dar vienas M. Brenšteino veikalas, būtent „Nauka w Republice Litewskiej“ *). Šis veikalas buvo tai M. Brenšteino apsilankymo Lietuvos Valstybėje rezultatai. Kai gavau veikalą su dedikacija, perskaičiau atsidėjęs ir tuojau parašiau savo kaip ir recenziją (Žiūrėk „Vilniaus Rytojaus“ 1934 metais 56 nr. **), Gal tuo metu ir perdaug pasidžiaugiau tik ką pasirodžiusiu M. Brenšteino veikalu, gal daugelio jo trūkumų ir nepastebėjau. Tai tiesa, bet tuomet kalbamas veikalas apie Lietuvą pokarinėje lenkų literatūroje buvo pirmoji nešališka studija.

M. Brenšteinas ne tik parašė visą eilę veikalų iš Lietuvos istorijos, bet gyvai domėjosi ir atgimusios lietuvių tautos gyvenimu, domėjosi ir šio krašto lietuvių likimu. Kiek kartų teko šiuo klausimu kalbėtis, tiek kartu M. Brenšteinas rodė gyvo susidomėjimo ir džiaugėsi mūsų laimėjimais, arba nuoširdžiai užjausdavo mūsų vargams. Apskritai, M. Brenšteinas buvo šviesaus proto, tolerantingas lenkas, gerai supratęs lietuvių tautos atgimimą ir nuoširdžiai jam pritardavęs.

Apie M. Brenšteino mirtį sužinojau būdamas Varšuvoje ir tai tuo metu, kai į Lenkijos sostinę atvyko pirmas Lietuvos Valstybės pasiuntinys. Abiejų valstybių susitarimo troško ir velionis Brenšteinas, niekuomet negeisdamas mūsų tautai blogo, nes buvo kilnios dvasios žmogus, priklausė prie prieškarinės kartos atstovų, kurių skaičius nuolat mažėja, o su jais kartu tirpsta ir

*) Lenkų spauda paduoda, kad M. Brenšteinas per visą savo gyvenimą yra parašęs apie 300 didesnių ir mažesnių mokslinio pobūdžio studijų. *R. M.*

**) Buvo rašyta apie šią knygą ir „Liet. Bare“. *Red.*

teisingumo bei etikos dėsnių išpažinėjų skaičius, nes tuos dėsnius pokarinė karta vis labiau lengvamaniškai laužo. Ne dovanai darosi vis aktualesnis klausimas, kas bus, kai gyvenimo priešakyje atsistos naujoviškos dorovės šalininkai, kai nebus girdėti kilnių žmonių balsų.

Ne čia vieta šis svarbus klausimas nagrinėti; suminėjau jį todėl, kad jis ankštai yra susijęs su prieškarinės inteligentų kartos mažėjimu, nykimu. Sumažino jos eiles ir šiemet kovo 29 dieną miręs Vilniuje a. a. Mykolas Brenšteinas.

Lenkų spauda paminėjo jį, kaipo lenkų kultūros Lietuvoje pionierių, o mes, lietuviai galime velionį paminėti, kaipo kilnios dvasios žmogų ir kaipo mūsų tautos bičiulį.

Tegul bus lengva jam Vilniaus žemė.

R. Mackevičius.

P. S. „Słowo" bendradarbis p. V. Charkevičius, rašydamas apie a. a. Brenšteiną, prikiša, kad lietuvių literatūroje Velionies pavardė buvo rašoma ne „Brensztejn", bet „Brenšteinas". Čia ne tik vienas p. Charkevičius, bet šimtai Charkevičių neprivers žaloti gražiosios mūsų kalbos, kurioje nėra „Charkiewicz", bet „Charkevičius". Tai nors kartą reikėtų įsidėmėti.

R. M.

RECENZIJOS

„Marija Magdalietė"

Smarkiai pasikeitė žmonijos gyvenimas nuo viduramžių ligi šių laikų. Tolygiai keitėsi ir garsios viduramžių misterijos. Tiesa, pats misterijų turinys išliko ligi šių dienų, bet forma, kuria misterijos buvo patiekiamos ir pateikiamos plačiosioms minioms iš pagrindų pasikeitė. Iš bažnyčių, šventorių ir miesto aikščių misterijos perėjo į sceną ir ekraną. Tai bene tik viename Bavarijos Oberammargau miestelyje misterijos yra išlikusios pirmykštėje savo formoje. Taigi naujoviškas teatras pats yra išsivystęs iš misterijų ir pats tas misterijas grįžtamuoju būdu savin suėmė. Įvykus šiam procesui, misterijas pradėta vadinti dažniausiai dramų ir tragedijų vardu. Pritaikant misterijas scenai (apie ekraną čia nekalbu), turėjo būtinai įvykti tam tikrų atamainų ir misterijų konstrukcijoje. Pirmiausia reikėjo atmesti įvykių sinchronizavimą, nes scenoje tatai neįmanoma padaryti, netgi ir tada, jeigu scena būtų sukamoji. Be to, daug kas teko nukelti už kulisų. Paprastai nerodoma scenoje kankinimo momentų, neįvedama scenon ir „pilnos" minios, nes tai taip pat neįmanoma padaryti, pagaliau ir gerokas žmonių būrys, sugrūstas scenon, neduos minios įspūdžio (kas kita ekrane), ir iš monumentalinio veikalo gali išeiti miniatūra. Tai jau režisoriaus reikalas, kaip duoti scenoje minios įspūdį.

Misterijų, atseit, religinių dramų ar tragedijų vaidinimo metas yra gavėnia. Ir mūsų artistai praėjusios gavėnios paskutinį sekmadienį suvaidino savo publikai Heysės 5 kių veiksmų dramą „Mariją Magdalietę".

Nors Kristaus scenoje nematėme, bet aplink Jo asmenį sukosi visa akcija. Nematėme taip pat scenoje, kaip Judas Iskarijotas pardavė Kristų, nematėme Kristaus nukankinimo, bet matėme patį Judą. Matėme, kaip jis iš pradžių buvo sužavėtas Kristaus mokslu, ir matėme, kaip paskui jis atsimetė nuo Kristaus, nes Jis liepęs atiduoti „kas ciesoriaus ciesoriui, kas Dievos Dievui" ir nesudraudęs savo stebuklų darymo galia įsiutusios minios, kuri spiaudė Jam į veidą, keikė, šūkavo ir reikalavo Jo mirties. Judui, kuris iš Kristaus laukė vis naujų ir naujų stebuklų, tatai labai nepatiko. Stebuklai Judą labiausiai veikė. Jis neėmė Kristaus mokslo protu, bet jausmais, ir ten, kur jo jausmai neberado patenkinimo, atseit, sensacijos, prasidėjo Judo svyravimas, kuris pagaliau pasibaigė Kristaus išdavimu.

Baisi kreatūra tas Judas Iskarijotas. Juo baisesnė, kad Judas yra pikto įkūnijimas. Judas — tai šėtonas. Taip skelbia legendos. Ir nieks Judo nelaiko žmogumi, nes tai esąs šėtonas—pabaisa. Taip per ilgus amžius vaizdavo Judą didieji katalikų rašytojai, poetai ir dailininkai. Ir tik paskutiniame laikotarpyje kai kurie rašytojai ėmė vaizduoti Judą, kaip realų žmogų. Tiesa, išlaikyta yra priešingybė tarp Kristaus ir Judo, bet Judas yra reali žmogaus figūra. Jis yra silpnavalis, žemų jausmų, blogų minčių, nepastovus, abejingas, pavydus ir nerviškas. Hayse savo dramoje tai pat pavaizdavo Judą, kaip realų žmogų, besiskiriantį nuo kitų tik tuo, kad yra visais atžvilgiais neigiamas tipas. Haysės dramoje yra įvesta netgi meilės intryga. Judas myli Mariją Magdalietę, ir išeina, kad jis pardavė Kristų ne 30 sidabrinių sumasintas, bet dėl to, kad Marija Magdalietė jį, Judą, nuo savęs atstūmė ir visa širdimi pamilo Kristų bei Jo mokslą.

J. Astaška be priekaištų suvaidino Judą Iskarijotą, parodydamas visas jo neigiamybes bei pergyvenimus, nukankinus Kristų. Tik trečio akto pabaigoje nevisiškai ryškiai buvo parody-

tas Judo dvasios svyravimas, kai jis kovojo su savimi: išduoti Kristų, ar ne.

M. Krinickaitė parodė Mariją Magdalietę, kaip moterį iš tikrųjų kilnios sielos ir kilnių jausmų, kuri penktame akte išdrįso sau prikišti, kad ji pati esanti kalta, kad Kristus buvo nukryžiuotas („nukryžiavotas" reikia vyti lauk), nes ji, suprask, atstūmė nuo savęs tą piktąjį žmogų Judą, o jis už tai išdavė Kristų.

Br. Uzielos romietis Aulius Flavijus išėjo gana menkas. Turėjo būti duota daugiau didingumo. Judesiai ir tonas buvo, taip sakant, per minkšti. O turėjo būti daug griežtesni, didingesni. Juk tai buvo romietis, didžiulės Romos imperijos atstovas.

V. Umbrasas vyriausio žydų kunigo Kajifo vaidmenyje nedavė to, ką iš tikrųjų turėjo (ir galėjo) duoti. Juk Kajifas — tai stambi figūra. Tuo tarpu pas V. Umbrasą ji išėjo perdaug smulki. Per generalinį bandymą buvo geriau. Per vaidinimą labai daug gadino keisti improvizuoti judesiai ir, gal būt, balsas, kuris kaip tik tą dieną atsisakė tarnauti. Be to, stigo vientysumo. Jautėsi išsiveržimai ne ten, kur reikia ir atvirkščiai.

Be minėtų asmenų vaidino dar: N. Eidukonienė, St. Kazlauskienė, Vl. Jurkevičius, A. Munčelis, Pr. Žemaitis, A. Krinickas, L. Činčikas.

Veikalą režisavo M. Krinickaitė. Vyriausias patarėjas p. A. Krutulys. Dekoracijos Ed. Grajevskio. Išrežisuota gerai. Situocijos įvairios ir gražios. Tik penktame akte keistai atrodė tas momentas, kur Kajifas šaukia minią (man rodos, minią) griebti Mariją ir vesti ją urvan, kad nesukurstytų visų gyventojų. Čia iš tikrųjų reikėjo duoti minią, o ne kelis žmones. Būtų geresnis įspūdis. Iš dalies, žinoma, kaltas čia yra ir pats autorius.

Pastebėtinas dekoracijų gražumas.

ap.

LIETUVA

Lietuvių-lenkų derybos. Užmezgus diplomatinius tarp abiejų valstybių santykius balandžio mėnesio pabaigoje prasidėjo tarp Lietuvos ir Lenkijos derybos susisiekimo klausimais. Pašto, telefono, telegrafo susisiekimo ir vandeniu plukdymo reikalais tariamasi Kaune, o geležinkelių ir kitų kelių Varšuvoje.

Ryšium su tuo „Lietuvos Žinios" praneša, kad Lietuvos-Lenkijos pasienyje bus įsteigta apie 10 muito celių šiomis susisiekimo kryptimis: Vievis—Landvaravas, Utena—Švenčionys, o kiek vėliau Kalvarija — Suvalkai, Širvintai — Vilnius, Zarasai—Smalvos, Salakai — Dūkštas, Labanoras—Kaltinėnai, Joniškis—Pabradė, Varėna—Perloja, Musnikai—Maišiogala.

Ryšium su prasidedančiom platesnėmis lenkų-lietuvių derybomis susisiekimo ir kitais klausimais, manoma padidinti atstovybės Varšuvoje personalą dar keliais asmenimis.

Vytautas Alseika spaudos attache Varšuvoje. Balandžio mėn. 23 d. Lietuvos radijas pranešė, kad diplomuotas teisininkas Vytautas Alseika, yra paskirtas spaudos attache prie Lietuvos atstovybės Varšuvoje. Ta proga tenka pastebėti, kad Vytautas Alseika yra baigęs Vilniuje Vytauto Didžiojo gimnaziją. Vėliau išvyko jis Kaunan, kur baigė teisių fakultetą. Bestudijuodamas darbavosi lietuviškoje spaudoje, o paskutiniu metu Kauno radijofone skaitydavo laikraščių santraukas.

Lenkai paskyrė karo attache. Lenkų laikraščių žiniomis Lenkijos vyriausybė paskyrė diplomuotą pulkininką Żółtek-Mitkewicz karo attache prie lenkų atstovybės Kaune. Kas bus Lietuvos karo attache Varšuvoje, dar nežinia.

„Sakalas" aukojo Ginklų ir Kultūros fondams 5.000 litų. Knygų leidykla „Sakalas", suprasdamas būtiną reikalą kelti fizinį ir kultūrinį tautos pajėgumą, iš savo lėšų pasižadėjo įmokėti besisteigiančiam Kultūros Fondui ir Ginklų Fondui po 1.000 litų pinigais ir po 1.500 litų savo leidiniais—knygomis.

Pradžios mokyklos Lietuvoje. 1938 m. sausio 1 dieną Lietuvoje, be Klaipėdos krašto, buvo 2319 pradžios mokyklos ir 5110 kompletų (1937 m. sausio 1 d. — 2308 mokyklos ir 4876 kompl.). Visose mokyklose dirbo 5110 mokytojų. Mokyklos lankė 283.773 mokiniai (145.747 berniukai ir 138.026 mergaitės). Mokinių skaičius per metus padidėjo 13.923.

Be pradžios mokyklų, buvo dar 119 vaikų darželių (1937 m. — 108). Iš jų lietuviškų — 88, žydiškų — 25, lenkiškų — 5, vokiškų — 1. Visuose darželiuose dirbo 145 mokytojai ir buvo 4730 vaikų.

Pradžios mokyklos turi 4762,96 ha savos žemės, savus namus turėjo 98.1 prad. mokyklos, arba arba 42,8% visų mokyklų. Namų buvo 998: mūrinių—256 ir medinių 742. 1937 m. pastatyta 52 mokyklos. 1937 m. pradžios mokykloms laikyti išleista 27.524.616 litų.

Tautininkų suvažiavimas Šiauliuose. Balandžio 24 d. Šiaulių mieste įvyko Lietuvių Tautininkų Sąjungos vadų ir pareigūnų suvažiavimas, kuriame ministeris pirmininkas dek. Vl. Mironas padarė pranešimą apie dabartinę Lietuvos valstybės tarptautinę būklę ir nušvietė Lietuvos ir Lenkijos santykių užmezgimo raidą, paaiškindamas, kodėl tie santykiai dabar plečiami.

Spaudos ir informacijų biuro vedėjas prof. Iz. Tamošaitis pranešė apie steigiamą Kaune Kultūros Fondą, kurio tikslas — visiems krašto gyventojams, tiek miesto, tiek kaimų, suteikti galimumo naudotis bendromis krašto kultūrinėmis vertybėmis.

B. Dauguvietis, Valstybės teatro režiserius, mini savo darbo 30 metų sukaktį. Jis 1908 m. yra baigęs imperatoriaus teatrališkąją mokyklą Petrapilyje. Valstybės teatre pirmoji B. Dauguviečio pastatymo premjera įvyko 1924 m. vasario 24 d. Valstybės teatre. B. Dauguvietis režisavo ir pastatė 76 dramos veikalus. Kauno Valstybės teatre B. Dauguviečio statytų veikalų įvyko 1.045 spektakliai, iš jų 494 spektakliai lietuvių autorių ir 551 — svetimų autorių. Be režisūros darbo, dar yra vaidinęs svarbiausius vaidmenis 13 veikalų. Kurį laiką B. Dauguvietis dirbo Klaipėdoje Valstybės teatro skyriuje, kur režisavo ir pastatė 13 veikalų (7 savų autorių ir 6—svetimų).

Romanas apie Urachą. Spaudos Fondas gavo Arnoldo Cveigo naują istorinį romaną „Entsetzung eines Koenigs", kuriame labai įdomiai ir objektyviai pavaizduotas tas Lietuvos istorijos laikotarpis, kai buvo projektuojama Urachą kviesti į Lietuvos karalius, o taip pat ryškiai nupiešta vokiečių okupacija Lietuvoje. Romanas jau užsakytas išversti.

Lietuvių kompozitorių kūriniai plačiajam pasauliui. Šviet. Ministeria per pasaulinio vardo leidyklą Edition Universal pradėjo leisti lietuvių kompozitorių kūrinius.

Jau išleista visa eilė smulkesnių Gruodžio kūrinių, du Kačanausko preliūdai, V. Jakubėno „Du vaizdeliai", V. Bacevičiaus „Dvi groteskos", leidžiama Banaičio Sonata fortepijonui ir violončelei.

„Lietuviškosios Enciklopedijos" jau yra 6 tomai. Pirmas jos sąsiuvinis išėjo 1931 m. rudenį. Kol darbas įėjo į vėžes, „Lietuviškoji Enciklopedija" buvo leidžiama gana lėtu tempu: 1931 m. išėjo 1 sąsiuvinis, 1932 m. — 7, 1933 m. — 12, 1934 m. — 13, 1935 m. — 13, 1936 m — 12 ir 1937 m. — 14 sąsiuvinių. Toliau leidimą manoma dar labiau suintensyvinti ir per metus išleisti 18 sąsiuvinių.

„Lietuviškoji Enciklopedija" reikalauja milžiniško darbo ir lėšų. Apie ją susitelkė įžymiausios Lietuvos mokslo pajėgos. Pirmuose 6 tomuose rašė 353 asmenys.

Enciklopedijos šeši tomai atsiėjo 1.194.000 litų, 1 sąsiuvinis atsieina 16.500 litų, 1 puslapis daugiau 250 litų. Prenumeratoriams duodamiems priedams (tarptautinių žodžių žodynas, dovanos knygomis) išleista daugiau 70.000 litų.

Mūsiškė enciklopedija mums yra tuo reikšminga, kad joje daug dėmesio kreipiama į visa, kas liečia Lietuvą. To nerasime jokioje kitoje enciklopedijoje, o tas mums būtina.

Enciklopedija leidžiama labai taupiai. Parinktas specijalus šriftas, nestoras, bet geras popierius. Dėl to jos tomai neatrodo dideli, nors viename tome yra 1.534 puslapiai ir netoli 4.000.000 ženklų. Šešiuose Lietuviškosios Enciklopedijos tomuose yra 24 milijonai ženklų. Enciklopediją pavertus paprastomis romano formato 200 pusl. knygomis, iš šešių tomų enciklopedijos pasidaro net 95 tomai knygų, iliustruotų net 4.320 iliustracijų, 275 brėžiniais ir 182 žemėlapiais.

Išėjo iš spaudos: Balio Sruogos „Giesmė apie Gediminą" — vaizduojama Vilniaus įkūrimo legenda; Ievos Simonaitytės romanas „Pavasarių audroj" — tai Klaipėdos atbudimo ir kovų už laisvę atvaizdavimas; Salomėjos Neries eilėraščių „Diemedžiu žydėsiu" rinkinys; dr. A. Mikalausko vokiečių kalba apie baudžiamąją teisę Lietuvos statutuose—„Das Strafrecht der drei Litauischen Statute von 1529 — 1566—1588"; Ad. Šapoka — „Lietuva ir Lenkija po 1569 metų Liublino unijos" (apžvelgiama bendrieji Lietuvos-Lenkijos ir atskirieji kunigaikštystės organai ir plačiai sustojama ties Lietuvos valstybės organizacijos klausimu XVIII a.

MŪSŲ KRAŠTE

Sveikino min. K. Škirpą. Tenka patirti, kad atvykusį į Varšuvą įgaliotą Lietuvos ministerį pulk. Kazimierą Škirpą sveikino Vilniaus lietuviai. Sveikinimo telegramas pasiuntė paskiri asmenys, esamų ir uždarytų lietuvių draugijų esamos ir buv. vadovybės. Taip pat sveikino ir mūsų krašto lietuviškas kaimas.

Svečias iš Lietuvos. „XX amžiaus" redakcijos narys P. Kupčiūnas, Lietuvos — Lenkijos

diplomatinių santykių užmezgimo proga viešėšėjęs Varšuvoje, grįždamas Kaunan, parai dienų buvo sustojęs Vilniuje, kur tarp kitko aplankė ir lenkų „Słowo" ir „Kurjer Wileński" redakcijas.

Leidžiamas naujas lietuviškas laikraštis. Praėjusių metų rudenį sulaikius Vilniuje leistą laikraštį „Vilniaus Rytojų", keletą kartų buvo įteikiami Vilniaus miesto storastijai pareiškimai, kad norima leisti kitas dažnesnis lietuviškas laikraštis, bet miesto storasta vis uždrausdavo. Pagaliau, š. m. balandžio mėn. 19 d. įteikus pareiškimą, kad norima leisti du kart savaitėje laikraštį „Aidą" su priedais ūkininkams „Ūkininką" ir vaikams „Varpeli", po kelių dienų gautas pranešimas, kad šiam laikraščiui leisti uždraudimo nesą.

„Aido" pirmas numeris išėjo balandžio mėn. 29 d. Jo atsakingas redaktorius ir leidėjas Liudvikas Cicėnas.

Lietuvių memorijalas. Balandžio mėn. Varšuvoje lankėsi uždarytosios Lietuvių Mokslo Draugijos pirmininkas kun. dr. A. Viskantas ir uždarytosios „Ryto" D-jos valdybos narys R. Mackevičius, kurie nuvežė lietuvių memorijalą premjerui gen. Sławoj-Składkowskiui. Neradę tačiau premijero, memorijalą įteikė vidaus reikalų viceministeriui Nakoniecznikow-Kliukowskiui. Sakytąjį memorijalą, kuriame plačiai nušviesta Vilniaus lietuvių gyvenimas, pasirašė šie lietuviškųjų draugijų atstovai: Kun. Čibiras, K. Stašys, K. Bieliauskas, inž. Jankauskas, A. Krutulys, Br. Untulis, inž. M. Kraužlys ir R. Bagdonas.

Lietuvių byla dėl memorijalo dar nebaigta. Vilniaus lietuviai pasiuntė 1937 m. Lenkijos Respublikos Prezidentui platų memorijalą. Dėl šio memorijalo buvo nubausta keliolika Vilniaus lietuvių, kurie tačiau apygardos teismę bylą laimėjo. Prokuroras su tokiu teismo sprendimu nesutiko ir apeliavo aukštesnėn instancijon.

„Lietuviško Baro" redaktoriaus byla. 1936 m. pabaigoje miesto storostos įsakymu buvo sukonfiskuotas „Viln. Rytojaus" 99 Nr. už straipsnį „Vietovardžiai, pavardės, gramatika ir etika". Byla buvo perduota teisman, kuris „Viln. Ryt." redaktorių išteisino.

Tas pats straipsnis buvo įdėtas 1937 m. gruodžio mėn. „Lietuviško Baro" 6 numeryje. Miesto storosta ir „Liet. Barą" sukonfiskavo, o redaktorių M. Kraužlį patraukė teismo atsakomybėn.

Byla pirmą kartą buvo nagrinėjama kovo 22 d. Teismas bylą atidėjo ir balandžio 26 d. svarstė antrą kartą. Šiuo kartu teismas M. Kraužlį išteisino. Gynė adv. apl. p. Grybauskas.

Redaktoriaus Jono Latvio bylos. Balandžio 12 ir 13 d. miesto teisme buvo svarstomos red. J. Latvio dvi bylos. Pirmoji byla atidėta.

Antroje byloje dėl „Viln. Žodžio" 4 Nr. (1938 m.) už korespondenciją iš Dargužių red. Latvys išteisintas. Gynė adv. Krzyżanowski.

Neduoda moterims laikraščio. Balandžio mėn. 16 d. Kosta Sinienė gavo iš miesto storostijos atsakymą, kuriuo uždrausta lietuvėms moterims leisti moterų laikraštis „Moterų Židinys".

Vytauto Didžiojo gimnazijos teisės. Balandžio viduryje V. D. gimnazijos direkcija gavo raštą, kuriuo suteikiamos VIII jos klasei valstybinės teisės.

Paskaitos. Balandžio 9 d. Lietuvių Kreditinio Kooperatyvo iniciatyva buvo surengtos dvi paskaitos apie kooperaciją ir taupymą. Paskaitas skaitė agr. agr. J. Jankauskas ir M. Kraužlys.

Vaidinimai. Balandžio 10 d. Vytauto Didžiojo gimnazijoje įvyko vaidinimas. Buvo suvaidinta tikybinio turinio drama „Marija Magdalietė".

Velykų Švenčių proga mūsų artistai surengė kelius vaidinimus ir provincijos miesteliuose: Švenčionėliuose, Švenčionyse, Adutiškyje Tverečiuje ir Radiškėje.

Gyvėja lietuvių bankas. Paskutiniu metu Vilniaus lietuvių banke jaučiamas pagyvėjimas. Banke matyti daug sodiečių, kurie netik stengiasi pasiskolinti, bet ima jau ir savo santaupas dėti bankan.

Literatūrinės naujienos. Vlado Radziulio romanas *„Žingsniai Gyveniman"* jau baigiamas spausdinti. Iš spaudos išeis gegužės mėnesį. Spaudai jau yra atiduota Onos Miciūtės eilių rinkinys *„Žiburiai pelkėse"*; Rengia spaudai: Rapolas Mackevičiaus romaną *„Duobėtas plentas"*; Juozas Kėkštas eilių rinkinį *„Toks gyvenimas"* ir Albinas Žukauskas novelių rinkinį.

„Sėja". Balandžio mėn. pabaigoje iš spaudos išėjo vienkartinis literatūros leidinys „Sėja", kuriame yra įdėta A. Žukausko, O. Miciūtės, Kėkšto eilėraščių ir keli šiaip straipsniai.

REDAKCIJOS IR ADMINISTRACIJOS ADRESAS: WILNO, UL. STARA 31—2.
LEIDŽIA REDAKCINĖ KOMISIJA. REDAKTORIUS: MOTIEJUS KRAUŽLYS
„Ruch" spaustuvė Vilniuje, Totorių g.

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem.